91-4
346 III

ARCHIVS

TREŠAIS SĒJUMS

MCMLXXV

Nelda Teivena

ZVIEDRIJAS KLINTIS

91-4
346

ARCHĪVS

RAKSTI PAR LATVISKĀM PROBLĒMĀM

III

Pirmā izdevuma redaktors: Indriķis Šterns
Otrā un trešā izdevuma redaktors: Edgars Dunsdorfs

DĀVINĀJUMS
Ausma Vileiņa
LNB
U.S.A.

Izdevēji:
Pasaules brīvo latviešu apvienība
un Kārļa Zariņa fonds

B-1
L-3

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0303008969

Copyright: Archīvs, 1975
3 Dickens St., Elwood, Vic. 3184
Australia.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Third Printing

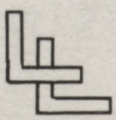

Printed by Loma Printing Service, Melbourne, Australia.

PRIEKŠVĀRDI

Jau trešo gadu pēc kārtas Austrālijas latviešu centrālais archīvs izdod humānitāru rakstu krājumu ar Austrālijā un Jaunzēlandē dzīvojošo autoru rakstiem. Tāpat kā iepriekšējos gados, arī šim sējumam visi pieteiktie raksti netika iesniegti.

Šī sējuma izdošana bij iespējama tikai ar V. Dulmaņa vadītā Austrālijas latviešu kultūras fonda un Latviešu apvienības Austrālijā prezidija tiešu financiēlu atbalstu, par ko abām iestādēm, bet jo sevišķi to vadītājam V. Dulmanim archīva pārvaldes un rakstu krājuma redaktora sirsnīgākā pateicība.

Tāpat ar V. Dulmaņa un KF gādību bij iespējams šo sējumu iespiest ar lielākiem burtiem nekā iepriekšējo, kā arī "treknā" salikuma burtus atvietot ar kursīviem burtiem.

Redaktora pateicība arī visiem rakstu autoriem un abiem karšu zīmētājiem — prof. E. Dunsdorfam un grafiķim M. Gaujam.

PRIEKŠVĀRDI OTRAJAM UN TREŠAJAM IZDEVUMAM

ARCHĪVA III sējuma pirmais izdevums iznāca 1962. gadā 300 eksemplāros. Pieaugot ARCHĪVA metienam, radās pieprasījums pēc agrākiem sējumiem, un 1972. gadā apgāds izdeva III sējumu otrā izdevumā. Tagad šis paplašinātais izdevums iznāk no jauna kā trešā sējuma trešais izdevums.

Kad ARCHĪVA pirmā sējuma redaktors ar ceturto sējumu atkal pārņēma redaktora darbu, deklarētā programma bija ievietot tikai rakstus par latviskām problēmām (kā to norāda tagadējais ARCHĪVA apakštituls), pēc iespējas ar aktuālu raksturu.

Turklāt nodoms bija dokumentēt tagadējos latviešu centienus un sasniegumus brīvajā pasaulē,lai datus par svarīgākām parādībām saglabātu nākotnei. Reiz pienākot Latvijas brīvības dienai, šī dokumentācija kļūs par Latvijas vēstures avotu.

ARCHĪVA III sējuma pirmajā izdevumā no 136 teksta lappusēm pirmās 96 bija veltītas latviešu vēsturei un kultūrvēsturei, bet pārējās filozofijai un reliģijai. Lai otrā izdevuma saturs vēl noteiktāk nosvērtos par labu latviskajiem jautājumiem, sējums papildināts ar tagadējā redaktora rakstu par latviešu jaukto laulību problēmām — kā Latvijā, tā brīvajā pasaulē (raksts pirmo reizi iespiests 1966. gada BAZNĪCAS KALENDĀRĀ). Rakstam vēl joprojām ir aktuāla nozīme. Otrkārt sējums paplašināts ar doktoranda Kārļa Draviņa sakopotajiem agrās latviešu literātūras pieminekļu faksimiliem. Līdz ar to sējums sasniedz 176 lappuses un nav vairs plānākais starp pārējiem sējumiem.

Sekojot ARCHĪVA tagadējam izveidojumam, sējumā ievietoti krāsaini attēli, par kuŗiem jāpateicas gleznotājai Neldai Teivenai. Tāpat saskaņā ar tagadējo izveidojumu ievietoti mākslinieku zīmēti portreti: Eduarda Dzeņa zīmētais Ādolfa Alunāna un Jana Toropa (Toorop) darinātais Pēteŗa Kanīsija attēls. Citā plāksnē atšķirība, salīdzinot ar pirmo izdevumu, vēl ir tā, ka, tāpat kā iepriekšējie, arī šis sējums izdots, neprasot nekādas piemaksas no sabiedriskiem līdzekļiem.

Pavairojot pirmā izdevuma rakstus ofsetā,lielas un reizēm nepārvaramas grūtības sagādāja pirmā izdevuma daudzo iespiedumkļūdu izlabošana. Daudzās kļūdas bija pamanījis pat cittautiešu recenzents (sk.: ZEITSCHRIFT FÜR OSTFORSCHUNG 1963, 778. un sek. lpp.). Saprotams, ofseta technikā pavairojot, nemaz nebija iespējams izlabot valodas kļūdas, piemēram, vārda „pildīt" atkārtotu nepareizu lietošanu. Otrā izdevuma redaktoram par to atliek tikai lasītājiem atvainoties. Laikmetā, kad nelietīgi izmantojam savu brīvību, tīšām vai aiz paviršības bojājot savu valodu, ikviena izdevuma redaktora pirmais pienākums ir rūpēties par valodas tīrību. No šī viedokļa ir sāpīgi sastapties ar nepārvaramiem šķēršļiem.

Edgars Dunsdorfs

LATVIJAS AIZSARDZĪBA UN LATVIEŠU KAŖAVĪRI VIDUSLAIKOS

I. Šterns

VIDUSLAIKU KAŖU RAKSTURS LATVIJĀ

Varētu izšķirt trīs tipus viduslaiku Latvijas*) ārējo kaŗu technikā. Vecākais un visvairāk praktizētais veids bij laupīšanas kaŗš, ko latvieši ar citu vārdu sauc par sirošanu, vāc. kriegerische Raubzüge. Sirošanas pamatā bij neliela kaŗavīru vienība — parasti daži simti bruņotu vīru, kas iebruka svešā territorijā bez kaŗa pieteikšanas, bez uzdevuma iekaŗot kādu jaunu novadu vai kādu uzbrukumu atvairīt, bet ar nolūku pārsteigt svešās territorijas iedzīvotājus nesagatavotus šādam iebrukumam, tos aplaupīt, atjemt tiem lopus un kustamo mantu, nodedzināt viņu mājas un nopostīt laukus, pašus cilvēkus apkaut vai sajemt gūstā, un tos līdz ar salaupīto mantu un lopiem pārvest savā zemē. Sirojumi parasti ilga tikai dažas dienas un bij vērsti pret kādu šaurāku ienaidnieka novadu, jebšu sirojumos varēja doties arī uz ilgāku laiku un pārstaigāt plašus apgabalus, kā piem., leiši vienā pārgājienā izsiroja Zemgali, Rīgas pievārti, pusi Vidzemes un pat aizgāja līdz Dienvidigaunijai.[1] Šādu kaŗa vešanu visvairāk praktizēja Livonijas ordenis 14. g s. un 15. g s. pirmajā pusē pret leišiem un krieviem. Protams, atriebdamies leiši un krievi savukārt iebruka līdzīgos sirojumos latviešu zemē, kam sekoja atkal ordeņa organizēti atriebības sirojumi Lietavā un Krievijā, kas būtībā noveda pie nepārtrauktas laupīšanas un atriebības kaŗa darbības. Laupīšanas kaŗa dalīb-

*) ar vārdu Latvija jāsaprot Latvijas republikas territorija

PILIS UN PILSĒTAS
VIDUSLAIKU LATVIJĀ
Rīgas jūras
līcis
IGAUŅI
Pliskavas
valsts
KRIEVI
Žemaitija
LEIŠI
Polockas
kņaziste
LĪBJU GALS
LATVIEŠU GALS
Rīga
Ordeņa
Bīskapa
Domkapituļa
Vasaļa
Latvieša pilskalns
Pilskalns ar valni
Latvijas republikas
Rīgas archibīskapijas
Kursas bīskapijas
Rīgas pilsētas lauku novada
Ordeņa valsts
Ordeņa komtureju
un fogteju.
Karti sastādīja: I. STERN
Karti zīmēja: M. GAUJA

niekus sauca par sirotājiem, lat. *lantrunculi,*[2] vāc. *Struter;*[3] sirotājus vadīja vai nu kāds ordeņa komtūrs, fogts, landmaršals vai pat Livonijas mestrs.

Otrs raksturīgais kaŗošanas veids bij uzbrukuma vai aizstāvēšanās kaŗš, kuŗa pamatā bij nolūks iegūt kādu ienaidnieka vai aizstāvēt kādu savas territorijas daļu. Šajos kaŗos piedalījās lieli kaŗapulki, vairāku tūkstošu kaŗotāju stipri un tos parasti vadīja Livonijas mestrs. Jāsaka gan, ka šāda tipa kaŗus Latvijas territorijā īsteni sāka izcīnīt tikai ar 1480. gadu, kad izcēlās kaŗš starp livoņiem un Maskavas caru Jāni III. Livoņi gan piedalījās lielajā Tannenbergas kaujā 1410. gadā pret leišiem, tāpat arī 1431. gadā pie Naķeles un arī vēlāk, bet šos kaŗus izcīnīja Vācu ordeņa Prūsijas zars, tie norisa uz leišu un prūšu zemes, tajos cīnījās par leišu un Prūsijas ordeņa territoriju, un Livonijas ordenis tajos piedalījās tikai kā palīgpulki virsmestra vadītiem spēkiem. Šie Vācu ordeņa Prūsijas zara kaŗi ar leišiem Latvijas vēsturei ir svarīgi divējādā ziņā: 1/ ar savu agresiju Prūsijas ordenis saistīja augošos Lietavas un Polijas spēkus, tā novēršot viņu liela apmēra iebrukumu Latvijas territorijā, un 2/ leiši aizkavēja Prūsijas un Livonijas ordeņa territoriju tiešu savienošanu.

Trešā kaŗu grupa bij t.s. Hanzas kaŗi, kuŗiem gan dažreiz Rīgas pilsēta deva pa bruņotam kuģim ar kaŗotājiem, bet kas būtībā tika izcīnīti starp Hanzas vendu pilsētām ar Lībeku un Hamburgu priekšgalā pret Dāniju, un Rīgu tie praktiski skāra vienīgi ar īslaicīgu Zunda bloķēšanu. Hanzas kaŗu austrumu virziens — pret Polocku, Vitebsku, Novgorodu un Pliskavu — parasti izbeidzās ar atsevišķu Hanzas tirgotāju un krievu precinieku aizturēšanu, viņu preču apķīlāšanu un savstarpēju aizturēto tirgotāju apmaiņu, jo abas puses — kā krievi, tā hanzieši bij ieinteresēti Hanzas austrumu tirdzniecības uzturēšanā. Gan Novgorodas un Pliskavas valstiņām nokļūstot Maskavas ietekmē un leišu uzkundzēšanās rezultātā Daugavas augšgalā tika ierobežotas rīdzinieku tirgošanās privilēģijas, bet līdz lielai militārai sadursmei noveda tikai 1480. gadā, bet liela apmēra kauja tika izcīnīta 1502. gadā, kas par veseliem 58 gadiem aizturēja hanziešu un it īpaši Livonijas tirgotāju izspiešanu no Krievijas tirgus monopola.

LATVIJAS AIZSARDZĪBAS SISTĒMA

Latvijas aizsargāšana pret ārējiem ienaidniekiem bij nevien Livonijas ordeņa pienākums,[4] bet arī tā pastāvēšanas juridiskais pamats, jo līdz ar Latvijas iekaŗošanu un latviešu un lībju formālo kristīšanu 13. g s. ordenis savu sākotnējo misiju — Latvijas iedzīvotāju pievēršanu Romas katoļu ticībai — bij veicis: atlika vienīgi okupācijas kaŗaspēka funkcijas, t.i. iedzīvotāju turēšana paklausībā, eventuēlā ekspansija austrumu un dienvidu virzienā un Latvijas robežas nosargāšana pret krieviem un leišiem.

Robežu nosargāšanai Livonijas ordenis, Kursas bīskaps un Rīgas archibīskaps bij izveidojuši piļu sistēmu — galvenokārt ordeņa territorijā — kas stiepās virzienā no dienvidrietumiem uz dienvidaustrumiem gar leišu robežu: Grobiņa — Embūte (Kursas bīskapijā) — Dobele — Jelgava — Bauska — Aizkraukle — Koknese (archibīskapijā) — Sēļpils — Krustpils — Daugavpils; tālāk no dienvidaustrumiem uz ziemeļaustrumiem gar Krievijas robežu: Rēzekne — Ludza — Viļaka (archibīskapijā) — Alūksne — Gaujiena.

Pārskatot šo piļu novietojumu uz kartes, duŗas acīs, ka tās visas atrodas patālu no leišu resp. krievu robežas; tuvākās ir Embūte, Bauska, Daugavpils un Alūksne. Zīmīgs arī šo piļu biežums — viskompaktāk tās ir Zemgales līdzenumā: Dobele, Jelgava, Bauska — tātad acīmredzot Rīgas aizsardzībai pret leišu iebrukumiem; tad Daugavas vidusdaļā: Aizkraukle, Koknese, Sēļpils, Krustpils — Vidzemes aizsardzībai pret leišu iebrukumiem, un Latvijas ziemeļaustrumu stūrī: Viļaka, Alūksne, Gaujiena — tātad pret Pliskavas un Novgorodas krievu iebrukumiem. Visvājāk nosargātās Latvijas daļas bij ap Skrundu un Saldu, Zemgales lejas gals un Latgale līdz Viļakai. Tas rāda, ka ārējo ienaidnieku iebrukumu rajoni 14. un 15. g s. radikāli atšķīrās no 12. g s. iebrukumu centriem, kad visbiežākais senlatviešu pilskalnu tīkls bij tieši Zemgales austrumos un Latgalē līdz apm. Viļakai — tātad agrākajā Jersikas valstī — bet visvājāk nosargātie novadi bij Latvijas ziemeļaustrumu stūris un Zemgales līdzenums iepretī Rīgai.[5] Tas liecina, ka pirms vācu kundzības nodibināšanās Latvijā Rīgai nebij tikpat kā nekādas nozīmes kā militāram vai tirdzniecības centram.

Piļu atrašanās attālu no robežas izskaidrojama ar vairākiem apstākļiem. Pirmkārt jau viduslaiku robežas nebij dabā tik stingri novilktas kā modernajos laikos, un otrkārt — kaŗošanas technika (sirojumi) prasīja, lai galvenie aizsardzības centri (pilis) atrastos zināmā attālumā no robežas, tā kā ienaidnieka iebrukšanas gadījumā tie tūdaļ netiktu aplenkti un postīti, bet no pilīm varētu organizēt prettriecienus sirotāju uztveršanai un vajāšanai. Trešais svarīgais faktors bij pils atrašanās pie dabīgiem aizsprostiem — Lielupes un Daugavas, kas kopā ar nocietinātu pili bij nevien grūti pārvarams satiksmes šķērslis, bet arī atbalsts viens otram: pils līdzēja aizsargāt pāreju upei, bet upe savukārt pastiprināja pils nepieejamību.

Ordeņa Livonijas territorija bij iedalīta komtūrejās un fogtejās, kas reizē bij administrātīva vienība un kaŗa apgabals: katrā komtūrejā vai fogtejā bij vismaz viena nocietināta pils, kuŗā dzīvoja un valdīja tā novada komandants — komtūrs vai fogts; bez tam lielākajās un nozīmīgākajās komtūrejās un fogtejās bez galvenās pils vēl bij vairākas blakus pilis, kas atradās fogta vai komtūra pārziņā. Ordeņa Latvijas daļā bij pavisam 42 nocietinātas pilis, Rīgas archibīskapijā 21 un Kursas bīskapijā 11, kas visas kalpoja zemes aizsardzībai.

LIVONIJAS ORDEŅA LIELUMS UN APBRUŅOJUMS

Ordeņa komtūru un fogtu pilīs novietotie ordeņa brāļi veidoja pils konventu, kas bij ordeņa kaŗaspēka pamats. Pirmās drošās ziņas par Livonijas ordeņa brāļu skaitu Latvijā un Igaunijā saglabājušās no 1451. gada, kad Vācu ordeņa virsmestra uzdevumā tika revidēts — jeb kā toreiz teica vizitēts — Livonijas ordenis. No vizitāciju protokoliem[6] iespējams sastādīt tabulu par brāļu skaitu atsevišķās komtūrejās un fogtejās.

Vizitācijas protokolos nav ziņu par Sēļpils un Salaspils fogtejām; acīmredzot tur ordeņa brāļi vispār nav rezidējuši, vai arī vizitāciju protokoli par šīm fogtejām gājuši zudumā.

Nr.	Pils nosaukums	Brāļu skaits, iesk. fogtu vai komtūru	Priesteŗu skaits	Pusbrāļu skaits	Kopā
1	Rīga (komtūreja)	18	6	3	27
2	Cēsis (fogteja)	15	3	2	20
3	Sigulda (k)	12	3	3	18
4	Kuldīga (k)	12	2	3	17
5	Jelgava (k)	8	2	1	11
6	Aizkraukle (k)	8	1	-	9
7	Alūksne (k)	7	1	-	8
8	Ventspils (k)	5	2	-	7
9	Dobele (k)	5	1	1	7
10	Bauska (f)	4	2	-	6
11	Kandava (f)	4	1	-	5
12	Rēzekne (f)	3	-	-	3
13	Daugavpils (k)	2	1	-	3
14	Grobiņa (f)	2	1	-	3
15	Daugavgrīva (k) (1442. g.)	2	-	-	2
	kopā Latvijā	107	26	13	146
	Igaunijā un Sāmsalā	94	22	14	130
	kopā Livonijā	201	48	27	276

Pārlūkojot tabulu, redzams, ka Latvijas territorijā ordenim bij tikai 107 brāļi bruņinieki un 13 pusbrāļi, tātad kopā 120 ordeņa karavīru, bet pieskaitot klāt arī Igaunijas un Sāmsalas brāļus un pusbrāļus dabūjam visā Livonijā tikai 228 ordeņa locekļus, kas varēja doties karā.

Kas dzīvoja tajās ordeņa pilīs, kuŗās konventa jeb brāļu bruņinieku nemaz nebij, drošu ziņu nav, bet jāpiejem, ka kādi no pusbrāļiem, ordeņa ierēdņi un kalpotāji. Par to dažus norādījumus var atrast 1341. g. Kuldīgas komtūrejas inventāra sarakstā[7] un Kuldīgas komtūrejas lauksargu nodokļa maksātāju sarakstā.[8] No šīm liecībām vērojams, ka pilis bez ordeņa konventiem būtībā bij nocietinātas ordeņa muižas, kas galvenokārt kalpoja lauksaimniecības produktu ražošanai, reizē pildot arī administrātīva centra funkcijas zemnieku nodevu ievākšanā un uzglabāšanā.

No 15. g s. vidus arī saglabājušās pirmās drošās ziņas par Livonijas ordeņa apbruņojumu, proti no 1442. un 1451. g. Livonijas ordeņa konventu vizitācijām.[9] Pārskatot ieroču

krājumus ordeņa pilīs, redzams, ka Latvijas territorijā ordenim bij apm. 142 ar pulveri šaujamie rīki — šautenes un lielgabali (arī ar akmens lodēm), apm. 25 mucas pulvera, apm. 185 stopi, apm. 20 mucas un vēl ap 6800 bultu, apm. 131 dažāda tipa bruņu cepure, apm. 1600 dažāda tipa bruņas. No lielā bruņu skaita secināms, ka kara gadījumā ordenis tās izsniedzis arī citiem karotājiem, piem. saviem ierēdņiem, kalpotājiem un jādomā arī zemniekiem, jo 1341. g. Kuldīgas komtūrejas inventāra sarakstā minēts, ka zemnieki palikuši ordenim parādā naudu par bruņu pirkšanu.[10] Piļu kara mantu saraksti arī rāda, ka Cēsīs un Rīgā atradās ordeņa galvenās kara noliktavas, pie kam Cēsīs ordenim bij arī pulvera noliktava.

Jādomā gan, ka revidenti uzjēmuši kara mantu inventāru diezgan paviršu un nepilnīgi, jo nav ticams, ka bruņiniekiem nebūtu bijis zobenu, zirgu bruņu un dažādu kara mašīnu, jo tādas bij minētas jau 13. un 14. g s. mijā Moliano protokolā[11] un vēlāk Vartberga chronikā par ordeņa iebrukumu Krievijā iepretī Daugavpilij, kad ordenim bijis līdzi 6 kara mašīnas — *4 machinas cum 2 aliis instrumentis bellicis dictis "huke"*;[12] tātad kādas mūru drupināmās (sturmējamās) mašīnas. Tāpat bez šaubām katrā pilī bij vairāki kara zirgi, piem. 1341. g. Kuldīgas komtūrejas inventāra sarakstā minēti vismaz 55 jājamie zirgi; 1442. un 1451. g. revīzijas sarakstos var saskaitīt 97 zirgus, bet kā jau minēts, ziņas nav pilnīgas.

Nevar būt šaubu, ka gatavošanās dēļ gaidāmajam karam ar Krieviju 15. g s. beigās, sevišķi mestra Pletenberga laikā, sākās cītīga bruņošanās, bet kāds īsti bij ordeņa vadītā karaspēka apbruņojums 1501. un 1502. g. kaujās, drošu ziņu nav.

ORDEŅA KARASPĒKA VADĪBA UN SASTĀVS

Augstākie Livonijas ordeņa karaspēka pavēlnieki bij Livonijas mestrs un landmāršals, kas abi vadīja ordeņa spēkus kaujās pret ienaidniekiem; par to saglabājušās neskaitāmas liecības Vartberga Livonijas chronikā, Hēnekes Jaunākajā atskaņu chronikā un daudzos dokumentos. Bet arī komtūri

un fogti vadīja ordeņa kaŗaspēku kaujās, piem. 1367. g. Daugavpils komtūrs un Rēzeknes fogts,[13] 1365.[14] un 1367. g.[15] Kuldīgas komtūrs, 1376. g. Dobeles komtūrs[16] u.t.t. No Vartberga chronikas un dokumentiem vērojams, ka lielās kaujās, kuŗās bij jāaizstāv visas zemes drošība, kaŗaspēku vadīja mestrs, bet sirojumos. kas bij saistīti tikai ar kādas ienaidnieka territorijas postīšanu un laupīšanu, bieži vadīja tikai kāds no komtūriem vai fogtiem.

No 1368. g. saglabājusies kāda ziņa,[17] ka Daugavgrīvas, Siguldas, Cēsu nu Kuldīgas komtūriem kaujās bijuši savi karogi — pēc Hēnekes ziņām[18] ordeņa karogs bijis balts ar melnu krustu — tātad šie komtūri ir vadījuši savas kaŗaspēka nodaļas. Arī 1422. gada 27. septembŗa mierlīgumu[19] starp Prūsijas un Livonijas ordeni no vienas un Polijas ķēniņu un Lietavas lielkungu no otras puses dabūja parakstīt resp. apzīmogot bez mestra[20] vēl landmāršals un šādi Latvijas territorijas komtūri un fogti:[21] Kuldīgas, Aizkraukles, Alūksnes, Jelgavas, Ventspils, Daugavpils un Dobeles komtūri un Cēsu, Kandavas, Rēzeknes un Sēļpils soģi. Tas skaidri rāda, ka mestrs un Livonijas ordeņa komtūri un fogti bij tiesīgi nevien vadīt savas kaŗaspēka vienības, bet arī patstāvīgi iebrukt ienaidnieka zemē, jo katrs komtūrs un fogts, apzīmogojot noslēgto līgumu, arī atteicās no iebrukšanas Leišos, t.i. slēdza mieru ar leišu un poļu kaŗa vadoņiem.

Svarīgs ir jautājums, no kā komplektējās mestra un komtūru vadītie kaŗapulki. Protams, 228 vīri, lai arī tērpti smagās bruņās, sēdēdami tikpat smagi bruņotu zirgu mugurā, nevarēja aizstāvēt ne Latviju, ne Igauniju no iebraucējiem. Līdz ar to arī jānoraida doma, ka Livonijas ordenis ar saviem spēkiem vien ir visus viduslaikus līdz pat 1561. g. aizstāvējis un pasargājis Latvijas territoriju no leišu un krievu iebrukumiem. Tam bij jābūt citam militāram spēkam, kas devās sirojumos uz Krievzemi un Leišiem, jo sirotāju pulki allaž minēti vairāk simtu kaŗotāju lieli.[22]

Protams, ordeņa brāļi savās kaŗa gaitās jēma līdzi daļu savu kalpotāju — *denere*,[23] arī *stalbrödere* (galda brāļi), *swarte hovede* (melngalvji), *apmtlude* (ierēdņi). Diemžēl mēs nezinām, cik liels bij ordeņa dažādo kalpotāju skaits, tāpēc arī nav iespējams pateikt, cik lielu % no ordeņa kaŗotājiem veidoja ordeņa dažādie ierēdņi. Bet ordeņa kalpotāju piedalī-

šanās kaŗos ir apliecināta vairākkārt, piem. no 1436. g. ir ziņas, ka kaujās pret leišiem ir kritis landmaršala kalējs un Rēzeknes fogta dzērienu pārzinis — *schenke*.[24] 1502. g. Smoļinas kaujā piedalījās 433 ordeņa locekļi:[25] Livonijas brāļi, jādomā kopā ar saviem kalpotājiem — Livonijā vien tik daudz ordeņa brāļu nebij. Pēc dažām ziņām 200 brāļu bruņinieku virsmestrs bij atsūtījis palīgā no Prūsijas.[26]

Daļēju ieskatu par ordeņa brāļu pavadonību, apbruņojumu un apgādi kaŗā var gūt no Elbingas komtūra pārskata[27] par viņa vadītās vienības lielumu 1447. g. uz Igauniju kaŗam pret Krieviju. Komtūrs nosūtīja 20 nedēļu ilgam laikam 32 kaŗotājus ar kuģi un 16 kaŗotājus jāšus ar 25 zirgiem, kopā 48 kaŗotājus, kuŗus pavadīja 12 kalpotāji; viņu starpā bij 1 pavārs, 1 pavāra kalps un 1 pagraba puisis. Kaŗotāju apbruņojumā bij 1 lielgabals, 1 akmens ložu lielgabals, 60 akmens lodes, 8 šautenes ar lodēm, ¾ muciņas pulvera, 3000 bultu, 3 ķiveres; uzturam: 12 lastu auzu, 6 lasti miltu, 30 šoku (1800) maizes, 15½ lastu alus, 4 mucas tauku, 1 lasts gaļas, 10 mucas žāvētas gaļas, 60 gabali speķa, 3 mucas sviesta, 600 kungu un 1000 kalpu sieru, 3 mucas putraimu, 4 mucas maltu zirņu, ½ mucas eļļas, 3 mucas etiķa, 3 mucas rupjā un 2 mucas smalkā sāls, 8 mārciņas piparu, 1 mārciņa safrāna, 3 mucas olu, 22 mucas dažādu zivju un siļķu, 2 šoki žāvētu zivju; bez tam kaŗotājiem līdzi bij 5 šoki (300) pakavu, 6000 pakavu naglu, 500 sveču, 2 galdauti, 2 kannas, 2 izkaptis un 2 sirpji.

Nākamā pavalstnieku katēgorija, ko ordenis varēja iesaukt kaŗa gaitās, bij viņa vasaļi un namnieki.[28] Ordeņa valsts Latvijas daļā bij tikai 5 pilsētas — Cēsis, Valmiera, Kuldīga, Ventspils un Aizputes ordeņa daļa — un 6 miestiņi — Rūjiena, Aizkraukle, Sigulda, Valka, Durbe un Talsi — tāpēc namnieku, kam bij jāpiedalās ordeņa kaŗos, nevarēja būt daudz.

Bez namniekiem ordeņa kaŗos vēl bij jāpiedalās ordeņa vasaļiem, jo kaŗā jāšana bij vasaļu pati svarīgākā kunga gaita, kuŗas dēļ lēni piešķīra[29] un kuŗas nepildīšanas dēļ lēni atjēma.[30] Tā piem. no vasaļa Fromholda Tīzenhauzena 1483. g. sūdzības raksta[31] par mestru Bērendu Borchu dabūjam zināt, ka Tīzenhauzena tēvs nav vairs bijis tik spēcīgs, lai va-

rētu personīgi jāt kaŗā, bruņās tērpts, tāpēc solījis sūtīt kaŗā savā vietā citu lēņa vīru ar puišiem, tautu, vāciem un nevāciem, lai atkalpotu savu lēni — *he wolde einen andern guden man in szine stede szetten mit knechte, volke, duittchen und unduitschen, und szine guder alszo vordensten.* Tātad līdz ar vasali kaŗā devās viņa kalpotāji un pavalstnieki — izlēņotie ļaudis, gan vāci, gan latvieši. No augšminētā dokumenta arī dabūjam zināt, ka par kaŗa gaitu nepildīšanu lēni varēja atjemt.

Nav ziņu, cik vasaļu ordenim Latvijas territorijā bij, bet no ordeņa lēņa grāmatām vērojams, ka parasti lēņos piešķirtais novads nebij tik liels kā archibīskapijā. Jo mazāks bij lēņa novads, jo vājāk apbruņots varēja būt vasalis, tāpēc no gluži maziem vasaļiem ordenis pat neprasīja jāšanu kaŗā, bet tikai pilssarga gaitas.[32]

NEVĀCU KAŖAVĪRI

Par savu 1434. g. iebrukumu Žemaitijā (Leišos) Kuldīgas komtūrs 1. septembrī rakstīja[33] Klaipēdas komtūram, ka viņa kaŗapulkā bijis 800 kājnieku un jātnieku; pēc Ragnicas komtūra ziņām Kuldīgas komtūra kaŗapulkā bijis 1000 kaŗotāju, no kuŗiem tikai 40 bijuši uz zirgiem, pārējie bijuši kājnieki. Iebrukumā Kuldīgas komtūra kaŗapulks ticis sakauts,—komtūrs žēlojas, ka neviens no bruņiniekiem, ordeņa kalpotājiem, vasaļiem un namniekiem nav atgriezies mājās; tāpat neviens zirgs, nedz bruņas vai krūšu bruņas nav sajemtas atpakaļ; un tālāk komtūrs piebilst — *Sunder alleyne dat landvolk kummet by 6 unde 7 to hues unde der is ok nicht vele.* No 1434. g. nav ziņu par Kuldīgas komtūrejas ordeņa brāļu skaitu, bet 17 gadu vēlāk — 1451. g. — komtūrejā, ieskaitot komtūru, bij tikai 12 ordeņa brāļi, 3 pusbrāļi un 2 priesteri; jāpiejem, ka 1434. g. brāļu skaits Kuldīgā varēja būt apmēram tāds pats, jo saglabātos vēstures avotos nav ziņu par brāļu skaita strauju sarukumu Livonijā. Tas nozīmē, ka augstākais ordeņa locekļu skaits, ieskaitot pusbrāļus, bet neskaitot līdzi priesteŗus, kas varēja iebrukt Žemaitijā, bij tikai 15 jātnieki. Acīmredzot pārējie 25 jātnieki bij ordeņa kalpotāji, vācu un nevācu vasaļi un namnieki, bet atlikušie

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
03030039609

760 kaŗotāji bij kājnieki — kuršu zemnieki, jeb kā pats komtūrs tos dēvē — *landvolk;* tas nozīmē, ka apm. viena divdesmitā daļa no Žemaitijā iebrukušā kaŗaspēka bij vāci, bet pārējās deviņpadsmit divdesmitās daļas nevāci. No tam savukārt jāsecina, ka ordeņa kaŗaspēka piektais un skaitliski lielākais konstituents bij latviešu zemnieki.

Šo atzinumu apstiprina arī Hēnekes un Vartberga Livonijas viduslaiku chronikas. Tā Hēneke ziņo, ka 14. g s. 40-tos gados Alūksnes komtūrs Fītinghofs ar 60 vīriem iebrucis pliskaviešu zemē; iebrukuma laikā notikušas vairākas kaujas, kuŗās kritis 1 vācietis un 4 latvieši;[34] pēc krievu chronikas ziņām iebrucēju bijis 200 sirotāju.[35] 40-tos gados notika jauna ielaušanās Krievzemē — uzbrukums Izborskas pilij, kuŗā piedalījās arī latvieši, lībji un igauņi;[36] 1345. g. februārī mestrs ar latviešiem, lībjiem, igauņiem, zemgaļiem un kuršiem iebruka Sāmsalā, lai sodītu sāmsaliešus par sacelšanos kopā ar igauņiem.[37] Latvieši devās nevien ordeņa sirojumos ārpus Latvijas, bet viņi atradās arī ordeņa piļu garnizonos: kamēr mestrs 1345. g. siroja pa Sāmsalu, leiši iebruka Zemgalē, iejēma Tērveti un tālāk uzbruka Jelgavas pilij; uz tās mūŗiem cīņu laikā krituši 2 ordeņa brāļi, 1 rakstvedis un 16 zemgaļi;[38] pēc Vartberga chronikas ziņām 8 ordeņa brāļi sajemti gūstā.[39] Tas rāda, ka arī pierobežas garnizonos latviešu kaŗotāji bij pārsvarā par ordeņa brāļiem.

Sirojumi Leišos un Krievzemē turpinās visu 14. g s. un par vairākiem iebrukumiem nepārprotami redzams — parasti chronisti nemin, kādas tautības locekļi piedalījušies ordeņa sirojumos — ka ordeņa kaŗaspēkā bijuši arī latvieši: kurši 1348. g. siroja Žemaitijā un Šaulos,[40] 1367. g. Leišos,[41] 1368. g. landmāršals ar ļaudīm no Siguldas, Rēzeknes, Aizkraukles un Daugavpils iebruka Krievijā pie Voroņežas,[42] 1369. g. atkal landmāršals ar siguldiešiem un cēsiniekiem iebruka Krievijā,[43] bet Grobiņas fogts ar kuršiem — *cum quibusdam collectis Curonibus* — iebruka Leišos,[44] 1370. g. landmāršals *cum illis de Curonia, Mitovia et Kakenhusen* izsiroja Lietavā vairākus novadus.[45] Tajā pašā gadā Kuldīgas komtūrs ar kuršiem iebruka Lietavā,[46] 1375. g. Rēzeknes fogts *cum 400 vernaculis et neophitis* — tātad iezemiešiem un jaunkristītiem — iebruka Polockas ķēniņa zemē.[47] Ja par augstāk

minētajiem sirotājiem varētu vēl šaubīties, kas bij *illis de Curonia, Mitovia et Kakenhusen,* kas bij *quibusdam collectis Curonibus,* tad no citāta *vernaculi et neophiti* nepārprotami redzams, ka tie bij latvieši; tāpēc ar lielu ticamību var pieņemt, ka visos ordeņa 14. g s. sirojumos piedalījās latvieši.

Līdzīgs stāvoklis bij arī 15. g s., vismaz pirmajā pusē: 1420. g. Daugavpils komtūrs sūtīja uz Lietavu izlūkus — *Peter van der Lyxsten and Weesnowden den eldesten;*[48] kādā citā dokumentā teikts — *beide Deutschs und Undeutschs,*[49] no tā nepārprotami izriet, ka Likstas Pēteris un Vesnauds bijuši latviešu vecajie. 1431. g. ordeņa spēki atkal bij iebrukuši Lietavā un tikuši sakauti pie Naķeles; ordeņa karapulkos bij piedalījušies arī kurši, un kāds ordeņa brālis rakstīja,[50] ka viņi bijuši vairāk vērotāji nekā cīnītāji; jādoma gan, ka ne tikdaudz fiziskā spēka vai drosmes trūkuma dēļ, cik nevēlēšanās dēļ karot ar leišiem. Šo atziņu varētu pastiprināt fakts, ka dažus gadus vēlāk, kad ordenis ar kuršiem atkal bij iebrucis Leišos un atkal ticis sakauts, no leišu gūsta atgriezās vienīgi kurši, turpretī par ordeņa bruņinieku izpirkšanu prasīta liela izpirkšanas maksa.[51] Kad žemaiši savukārt iebrukuši Kursā, viņi dedzināja tikai labību un sienu, bet nekā nav darījuši lopiem un cilvēkiem.[52]

Stāvoklis grozījās pret 15. g s. beigām, kad ordenis — spēcīgas Lietavas un Polijas valsts izveidošanās rezultātā dienvidos un Maskavas valsts apvienošanās dēļ ar Pliskavu un Novgorodu — bij spiests atteikties no sirojumu kariem un uzturēt labas attiecības ar leišiem un koncentrēt savus spēkus gaidāmajam karam ar Maskavas valsti. Lielās kaujas notika 1501. un 1502. gadā un arī šajās cīņās piedalījās latviešu zemnieki,[53] laikam visvairāk transportvienībās kā vezumnieki.

Svarīgs būtu jautājums, vai nevāciem šajā laikā bij ieroču tiesības, t.i. vai viņiem drīkstēja būt ieroči. Tā kā visu 14. g.s. un apm. līdz pat 15. g s. vidum latvieši piedalījās ordeņa sirojumos, tad nevar būt šaubu, ka viņiem bij ieroči un tos viņi arī drīkstēja lietāt; no 1341. g. Kuldīgas komtūrejas inventāra saraksta redzams,[54] ka ordenis zemniekiem tos pat pārdeva — *rurenses tenetur pro equis, clippeis et sic dictis ceteris rebus.* Tā paša gada otrajā inventūras sarakstā[55] zem-

nieku ieroči vēl sīkāk specificēti — *clippeis, bruneis, galeis et aliis rebus emptis* — zemnieki palika ordenim parādā par vairogiem, bruņām, bruņu cepurēm un citām pirktām lietām. No 15. g s. beigām — 1492. g. — ir saglabājušies ordeņa izdoti noteikumi[56] Bauskas, Mežotnes un Iecavas zemniekiem, kuŗos starp citu teikts, ka — piedraudot ar kakla zaudēšanu — zemnieki nedrīkst pārdot leišiem ne zirgus, ne bruņas, ne ar pulveri šaujamos vai citus ieročus — *Item kein baur soll den Lettowern pferde verkaufen offt verboten armborste oder bussen oder ander wappen, bei seinem halse.*[57] Protams, ja zemnieki nedrīkstēja šos ieročus pārdot, tad tas nozīmē, ka viņiem tie bij.

Līdz ar pārējiem vasaļiem ordeņa sirojumos un kaŗos devās viņa nevācu vasaļi — Salaspils, Tukuma un Kuldīgas ķoniņi un tie, kuŗu vārdus mēs vairs ziņu trūkuma dēļ nezinām; ja kādam nevācu vasalim bij izlēņoti zemnieki, kā tas piem. redzams no Kuldīgas komtūrejas vasaļu saraksta 14. g.s. otrajā pusē, tad jādomā, ka nevācu vasalim līdzi kaŗā devās arī viņa zemnieki. Ka nevācu vasaļu pienākums bij doties kaŗā, nepārprotami redzams no Peniķa brīvgrāmatas,[58] ko viņam 1454. g. deva mestrs Jānis Mengede — *sall Panneken und siene erven vurberurt vorbunden sien eynem kompthur to Goldingein tor tyt siende sust ok buten reyse etc., war des behoff is, alleynigen to volgen* — iepriekš minētajam Peniķim un viņa mantiniekiem ir pienākums sekot vienīgi Kuldīgas komtūram — kas nu tajā laikā komtūrs ir — arī kaŗos ārpus zemes, kad tāda vajadzība ir. To pašu 1503. g. apliecināja mestrs Pletenbergs lēņa grāmatā[59] Dragūnam — *he unnd sine erven enem cumpthur to Goldingen myt enem perde tor hervart folgen sollen.* Un beidzot 1504. g. mestra Pletenberga lēņa grāmatā[60] Peniķim skaidri pateikts, ka Peniķim piešķirts lēņos 1 arkls zemes viņa uzticīgo gaitu dēļ, kādās Peniķis ir devies ordeņa kaŗā pret Krieviju — *umme synes truwes denstes willen, den he uns unde unsem orden im latesten vorgangen orloge unde veyden in Ruslanth gedaen heft, unde in tokomenden tiden don kan unde mach.*

No šiem dokumentiem skaidri redzams, ka nevācu vasaļi, līdzīgi kā vacu vasaļi, devās kaŗā uz zirga, tātad bij iedalīti ordeņa kavalērijā.

LAUKSARGI

Bez piedalīšanās ordeņa sirojumos un kaŗos latviešu zemniekiem bij vēl cits svarīgs pienākums savas zemes aizsardzībā — viņu pārziņā atradās robežu aizmugures izlūku un ziņnešu gaitas, jeb kā to raksturojis Puzes baznīckungs Zīgfrīds 1431. g. — *certi homines, qui custodirent et vigilarent in metis versus Litwaniam, ne hostes inprovise intrarent terram*[61] — uzticami cilvēki, kas sargāja un modrīgi uzraudzīja robežas pret leišiem, lai ienaidnieki pēkšņi neiebruktu zemē. Latīņu tekstos šie ļaudis saukti *speculatores,*[62] lejasvācu —*wartman,*[63] plur. *wartlude;* latviešu zinātniskajā literātūrā ieviesies termins lauksargi.[64] Varbūt šis termins vistuvāk atbilst viņu gaitu raksturam, jo lauksargi bij zemnieki, kas dzīvoja un strādāja savās lauku mājās, pat tālu Lietavas robežas aizmugurē: Vangā (Aizputes apr.) ap 50 km no Leišu robežas, Durbē (Liepājas apr. ziemeļos) ap 40 km no robežas, Valtaiķos (Aizputes apr.) — 40 km, Snēpelē (Kuldīgas apr.) — 60 km, Īvandē (Kuldīgas apr.) — 70 km, Valgālē[65] (Kuldīgas apr.) — 75 km. Lauksargu tālā dzīvošana no Lietavas robežas liecina, ka viņiem būtībā bij jāuzmana tālu zemes iekšienē — tātad laukos — iebrukušais ienaidnieks un par viņa kustībām jāziņo komtūram vai fogtam. Šai sakarā svarīgi atcerēties, ka ordeņa pilis bij celtas patālu no robežām, un tieši lauksargi bij tie, kas informēja piļu komandantus par ienaidnieka iebrukumu zemē.

Lauksargi ir minēti jau 13. g s. Atskaņu chronikā ap 1245. — 46. g.. kad leišu kungs Mintauts iebruka Kursā un šo iebrukumu bij pamanījuši lauksargi, un kāds no viņiem jāšus devās uz Kuldīgu pie ordeņa brāļiem.[66] Līdzīgas ziņas atrodamas par žemaišu iebrukumu Kursā apm. 10 gadu vēlāk.[67] Lauksargi avotos minēti arī 14. g s. chronikās: Jaunākajā atskaņu chronikā teikts,[68] ka kāds zemgaļu lauksargs 1345. g. pēc leišu iebrukuma Tērvetē un Jelgavā devies uz Rīgu, lai ziņotu ordeņa brāļiem par leišu sirotājiem, bet Rīgas komtūrejas brāļi viņam nav ticējuši. Vartbergas Hermanis savā Livonijas chronikā stāsta,[69] ka lauksargi 1374. g. par krievu iebrukumu Daugavpilī informējuši Daugavpils komtūru, bet par 1370. g. teikts,[70] ka leiši gar jūŗmalu iebrukuši Kursā pie Svētupes; Grobiņas fogts pret tiem izsūtī-

jis lauksargus, kas gājuši neuzmanīgi, tā kā leiši 20 no tiem nogalinājuši. No 15. g s. zināms, ka piem. 1468. g. lauksargi bijuši arī Rēzeknes fogtejā[71] un 1431. g. Kursā.[72]

No šīm ziņām vērojams, ka lauksargu gaitas ordenis bij noorganizējis visgarām Latvijas robežai, sākot ar jūrmalu Kursā, tālāk Zemgalē, tad Daugavpilī, Latgalē un droši vien arī līdz pat igauņu robežai, tik par šo robežas daļu ziņas nav saglabājušās. Varbūt lauksargu institūts ir iekarotāju mantojums no seno latviešu aizsardzības sistēmas?

Dažas tuvākas ziņas par lauksargiem atrodamas Kuldīgas komtūrejas lauksargu nodokļu maksātāju sarakstā,[73] no kura redzams. ka Kuldīgas komtūrejā 14. g s. vidū bij vismaz 16 lauksargi, kas — kā jau iepriekš minēts — dzīvoja izkaisīti pa visu komtūreju (tag. Aizputes un Kuldīgas apr. un Liepājas apr. ziemeļu daļā). Bet lauksargi bij arī Grobiņas fogtejā, vismaz vairāk par 20, jo 20 no tiem nogalināja leiši 1370. g. Nav ziņu, cik to ir bijis citās pierobežas komtūrejās, bet pēc analoģijas ar Grobiņu un Kuldīgu jāpiejem, ka to skaits arī sniedzies pāri desmit; varbūt būs tuvu patiesībai piejēmums, ka latviešu lauksargi nebij mazāk kā ordeņa brāļu Latvijā — pāri par 100.

No Puzes baznīckunga liecības 1431. g. dabūjam zināt, ka lauksargi par savām gaitām ir sajēmuši algu,[74] un no Kuldīgas lauksargu saraksta redzams,[75] ka 14. g s. vidū tā bijusi 1 ozerings, jādomā gadā. Šajā laikā 1 ozerings bij 3 lotes sudraba vai 1½ Rīgas vecās mārkas, tātad 16 Kuldīgas lauksargu algošanai vajadzēja 48 lotes jeb 3 mārkas sudraba vai 24 Rīgas vecās mārkas kaltā naudā. Tā kā lauksargu alga minēta ozeringos, tad jāpiejem, ka viņiem to arī izmaksāja ozeringos — 3 lošu smagos sudraba stienīšos. Grobiņas fogtejā lauksargiem izmaksāja algā vismaz (20 lauksargi × 3 lotes) 60 lotes sudraba.

Lauksargu algošanai vismaz visā Kursas bīskapa diecēzē (Kursas ordeņa daļā, Kursas bīskapijā un Rīgas domkapitula valdījumos Dundagā un Tārgalē) ordenis bij uzlicis nodokli, lat. *stura,*[76] *precium speculationis, quod wartgud dicitur,*[77] vāc. *wartgelt,*[78] *warguit*[97] — lauksargu nodoklis. Pēc baznīckunga Zīgfrīda paskaidrojuma 1431. g. lauksargu nodokli maksāja ikviens vīrs, un tā lielums bij *annuatim quinque artones ... et unum denarium*[80] — gadā pieci ārtaugi ... un 1 pe-

nijs. Tā kā šī teksta tālākā formula *artones, quorum triginta sex faciunt unam marcam antiquam asualis monete* ir tipiska Rīgas jaunās naudas attiecības fiksēšana pret veco Rīgas mārku, tad tekstā minētie 5 ārtaugi jāsaprot par jaunās mārkas ārtaugiem. Zinot, ka ārtaugā bij 3 jaunie peniji, var aplēst, ka 1431. g. lauksargu nodoklis bij (3×5+1) 16 peniju no vīra gadā. Tālāk zinot, ka 1 ozerings bij ekvivalents 648 veciem vai 162 jauniem penijiem, var aplēst, ka 16 peniji jaunajā naudā bij (162 : 16) viena desmitā daļa ozeringa, kas nozīmē, ka ik desmit vīru uzturēja 1 lauksargu, jeb Kuldīgas komtūrējā 16 lauksargu uzturēšanai bij vajadzīgi 160 lauksargu nodokļa maksātāju. Pēc A. Bauera aplēsuma šādu maksātāju Kuldīgas komtūrējā bij ap 2122 + 92 pusnodokļa maksātāji,[81] kas kopā dotu 2168 maksātāju vienības; pēc augšējā aplēsuma tie varēja uzturēt (2168 : 10) 217 lauksargus; citiem vārdiem: viņiem vajadzēja gadā nomaksāt ordenim 217 ozeringus. Tā kā Kuldīgas komtūrs gadā izdeva lauksargu nodokļos 16 ozeringus, tad rodas jautājums — ko ordenis darīja ar lieki iekasētiem 200 ozeringiem jeb (200×3:16) apm. 37 mārkām jeb ap 6,75 kg sudraba? Nekādā ziņā nav ticams, ka ordenis būtu uzturējis Kuldīgas komtūrejā 217 lauksargus; no A. Bauera pārskata redzams,[82] ka visi vīri Kuldīgas komtūrējā savu nodokļa daļu nenomaksāja, bet daži palika to parādā, tomēr ordenis iekasēja vairāk nekā izdeva lauksargu algošanai. Jāpiejem, ka pārpalikumu ordenis izlietāja citu savu izdevumu segšanai; svarīgi atzīmēt, ka Kuldīgas komtūra kasē nonāca arī iekasētais lauksargu nodoklis no Ventspils komtūrejas, Kursas bīskapijas un Rīgas domkapitula Dundagas un Tārgales novada.[83] Varētu arī pieminēt, ka lauksargu nodoklis bij jāmaksā arī Kuldīgas komtūra vasaļiem[84] un pašiem lauksargiem.[85]

Par lauksargu algošanu Zemgalē, Latgalē un Vidzemē ziņu nav; tāpat nav zināms, vai archibīskapija piedalījās lauksargu algošanā.

BĪSKAPU VASAĻU KAŖASPĒKS

Balstoties uz sava pienākuma cīnīties pret pagāniem — par kādiem 14. g s. Latvijā saprata nekristītos leišus — un

ar šīs cīņas otro pusi — aizsargāt Livoniju pret pagānu iebrukumiem, ordenis savos sirojumos un aizsargāšanas kaŗos iesauca arī Rīgas archibīskapa vasaļus[86] un archibīskapijas namniekus.[87] Nav skaidru ziņu, cik bieži un kādos apmēros archibīskapijas vasaļi iesaukti ordeņa sirojumos, bet nav šaubu, ka 15. g.s. beigu posmā vasaļi aktīvi piedalījušies lielajos kaŗos ar krieviem. Tā piem. 1472. gada 21. janvāŗa Valmieras landtāgā zemes kungi vienojās,[88] ka neviens no viņiem nesāks ārēju kaŗu bez sazināšanās ar pārējiem, un visi apjēmās kopīgi atvairīt uzbrukumus no ārienes. Archibīskapam un Kursas bīskapam cita kaŗaspēka nebij kā tikai viņa vasaļi, tāpēc nav šaubu, ka bīskapi ar saviem vasaļiem apjēmās piedalīties paredzamajā kaŗā ar krieviem.

Par 1502. g. kauju pie Smoļinas kāds tās lidzdalībnieks rakstīja,[89] ka tur kaŗaspēka $\frac{1}{3}$ daļu — kur bij kaŗapulku galvenais karogs — vadījis Rīgas archibīskaps. Tā kā šajā kaujā piedalījās ap 2500 jātnieku, tad jādomā, ka tieši archibīskapijas vasaļu kavalērija bij pakļauta archibīskapa komandai, jo būtu grūti ticēt, ka archibīskaps kā nemilitāra persona būtu komandējis kādu citu kaŗaspēka daļu kā savus vasaļus.

No archibīskapa Silvestra Stodevešera sagaidīšanas apraksta[90] 1449. g. Rīgā redzams, ka sagaidīšanā piedalījušies vasaļi uz 2000 zirgiem. Archibīskapijas vasaļu saraksts nav saglabājies, tāpēc arī nevar pateikt, vai šis skaits reprezentē visus archibīskapa vasaļus, vai tikai daļu; līdz ar to arī nav droši nosakāms, cik no 2500 jātniekiem, kas jēma dalību Smoļinas kaujā, bij archibīskapa vasaļi.

Dažas ziņas par vasaļu apbruņojumu atrodamas Vidējās bruņinieku tiesībās[91] (Vbt); tā 21. § nosaka, ka bruņinieka apbruņojums ir "viņa labākais zirgs ar sedliem, viņa kaŗa zirgs ar sedliem, 2 puišu zirgi ar iemauktiem un sedliem, kopā ar visu to, kas pie tā pieder, līdz ar visiem ieročiem, ko bruņinieks mēdz nest". Vbt 28. § arī pasaka, kas bij bruņinieka ieroči — zobens un bruņas. Bruņinieka puiša apbruņojums bij 3 zirgi un viņa ieroči. Tātad bruņinieki devās kaŗā ar 4 zirgiem, bruņinieku puiši ar 3 zirgiem, viņi bij bruņās tērpti un viņu ierocis bij zobens. Protams, vasaļiem līdzi devās viņu kalpotāji, kas cīņās nepiedalījās, bet uzraudzīja un apkopa viņu zirgus, līdzēja kaŗotājiem ietērpties bruņās un

gatavoja tiem ēdienu. Ja lēņa vīram bij apakšvasaļi, tad arī tie devās savam lēņa kungam līdzi kaŗa gaitās; piem. Rozeni tiem deva pat zirgu, apbruņojumu un uzturu.[92] Tāpat vasalim līdzi devās viņa zemnieki, tā kā atsevišķos gadījumos vasaļa pavadonība bij jo kupla, sevišķi lielajiem vasaļiem Tīzenhauzeniem, Ungerniem u.c. Arī archibīskapijas namniekiem bij jādodas kaŗa gaitās, jo piem. Limbažu pilsētas brīvgrāmatā 1385. g. teikts,[93] ka limbažniekiem jādodas līdzi archibīskapam kaŗos un jāpalīdz atvairīt iebrukumi archibīskapijā.

Bez archibīskapa vasaļiem ordenim vēl bij pakļauti Kursas bīskapa vasaļi. Kursas bīskapija jau vispār atradās ļoti stiprā ordeņa ietekmē, jo piem. 1309. g. Kursas bīskaps Borchards to pat nodeva ordeņa pārvaldīšanā līdz sava mūža beigām,[94] un vēl simt gadu vēlāk — 1503. g. Kursas bīskaps atzina,[95] ka ordeņa pienākums ir bīskapiju aizsargāt, tādēļ nevar būt šaubu, ka ordenis savos kaŗos iesauca arī Kursas bīskapa vasaļus; diemžēl ziņas par šīs mazās bīskapijas vasaļu skaitu ir vēl trūcīgākas nekā par archibīskapiju.

RĪGAS PILSĒTAS KAŖASPĒKS

Rīgas pilsētai bij pašai savs kaŗaspēks, kas komplektējās no namniekiem, jo namnieku gruntsnomas grāmatās allaž uzsvērts,[96] ka namniekiem jāiet pilsētas sardzē. Nav šaubu, ka namnieku kaŗa gaitas attiecās arī uz nevācu namniekiem, jo piem. Rīgas sālsnesēju šrāgā (ap 1450. g.) noteikts,[97] ka sālsnesējiem jādodas palīgā dumpja vai uzbrukuma gadījumā;[98] sālsnesēju ģildes brāļiem bij jābūt Rīgas namniekiem.[99] Namnieku runās arī noteikts,[100] ka katram namniekam pa viņa dzīves laiku ir jāpieder pilns apbruņojums — *Vortmer so buet de Rat, dat een jewelic Börger syn vulle harnesh hebben schal to synem lyue, by III marken.*

1366. g. Dancigas izlīgumā[101] starp archibīskapu un Livonijas ordeni par Rīgas pilsētu abi zemes kungi vienojās, ka Rīgas namniekiem ir jāseko ordenim kaŗa gaitās; namniekus iesaukt var archibīskaps, un viņi nevar atteikties no iešanas kaŗā. Šo līgumu vēlāk vairs neatzina ne archibīskaps, ne or-

denis, un rīdzinieki, visu laiku atrazdamies naidīgās attiecībās ar ordeni, arī ordeņa kaŗos laikam nepiedalījās, bet paši uzturēja stipru kaŗaspēku, kas pat nebaidījās ielaisties kaujās ar ordeņa spēkiem. Tā 1482. gada novembrī rīdzinieki izsūtīja divas kaŗaspēka vienības cīņai pret ordeni, no kuŗām katrā bij ap 200 vīru, tātad kopā 400 kaŗotāju; Rīgas kaŗaspēku vadīja rātskungi un Lielās ģildes amatvīri.[102]

Rīgas namnieku kaŗaspēkā cīnījās arī Rīgas melngalvji.[103] No 1432. g. ir ziņas,[104] ka mestrs pat pieprasījis kaŗotājus no Lielās ģildes locekļiem, tātad tirgotājiem. Bez tam rīdzinieki līga savam kaŗaspēkam kaŗa algādžus,[105] tāpēc arī nav pārsteigums, ka rīdzinieku 400 vīru lielais kaŗaspēks varēja stāties pretī ordeņa kaŗaspēka vienībām un tās uzvarēt, jo visā Latvijas territorijā ordenim bij tikai 107 brāļi bruņinieki, kas nozīmē, ka pārējie ordeņa kaŗotāji, piem. 1482. g. pilsoņu kaŗā ap 500 — 600,[106] bij ordeņa vasaļi un zemnieki.

Vienīgi krievu iebrukumu laikā Latvijā 1481. un 1501. g. rīdzinieki iekļāvās mestra vadītā kaŗaspēkā cīņai pret krieviem. 1481. g. rīdzinieki deva 200 jātnieku un 130 kājnieku hauptmaņa Anša Holthūzena vadībā mestra rīcībā.[107]

15. g s. beigās bagātie Rīgas namnieki laikam vairs paši negribēja kaŗa gaitās doties, tāpēc viņi no šīm gaitām atpirkās, maksājot rātei zināmu nodokli kaŗa algādžu algošanai: 2 jātnieku algošana ar ēdienu tika novērtēta par 90 Rīgas mārkām gadā,[108] bet kājnieka alga bez uztura — 24 mārkas.[109] Līdz ar kaŗa algādžiem rāte algoja arī kaŗaspēka komandieri — hauptmani.[110] Cik īsti kaŗa algādžu rīdziniekiem ir bijis, ziņu nav, bet 1502. gada 10. jūnijā rāte ar tiem noslēdza jaunu līgumu sakarā ar došanos kaŗā pret krieviem.[111] Katram kaŗa algādzim rāte apjēmās maksāt gadā 26 Rīgas mārkas, tās izmaksājot četros termiņos, un piedevām vēl deva 4 olektis angļu audekla, brīvu uzturu un maksāja ievainotiem kaŗavīriem par ārstu — *dat arstelon gelden unde betalen*. Kaŗa algādžu karodzniekam, stabulniekam un 2 bundziniekiem rāte maksāja dubultīgu algu. Tāpat rāte deva kaŗa algādžiem bruņas, kas pēc līguma izbeigšanās bij jānodod atkal rātei atpakaļ. Rīdzinieku armijas apbruņojumā bij arī šautenes un lielgabali.[112]

KAŗA ALGĀDŽI

Kaŗa algādži bij ne tikai Rīgas pilsētai, bet tie bij vispār raksturīga parādība 15. g s., kas izveidojās daļēji agro un cēlo viduslaiku stingrā feodālisma sabrukuma rezultātā, daļēji pilsētu uzplaukuma rezultātā: vasaļi no kaŗavīriem pārvērtās par lauksaimniekiem, un namnieki ar tirdzniecību ieguva tik lielu turību, ka varēja atļauties savā vietā kaŗos sūtīt par naudu salīgtus kaŗotājus. Trešais faktors bij krusta kaŗos dzimušo bruņinieku ordeņu panīkšana resp. brāļu skaita samazināšanās, kas savukārt vedams sakarā ar katoļu baznīcas autoritātes mazināšanos vēlajos viduslaikos. Tāpēc arī agro viduslaiku profesionālo kaŗotāju — vasaļu, un cēlo viduslaiku ordeņu bruņinieku vietā izauga jauna profesionāla kaŗotāju šķira viduslaiku sabiedrībā — kaŗa algādži — *soldene*,[113] *soldener*,[114] *knechte*,[115] *landsknechte*,[116] kas uz brīva līguma pamata par algu — *solt*[117] — gāja kaŗot tam, kam kaŗotāji bij vajadzīgi un kas par viņu gaitām vairāk maksāja. Iepretī vasaļiem, kas par savām gaitām kā atalgojumu sajēma lēņos zemi, un iepretī bruņinieku ordeņa brāļiem, kuŗus kopā saturēja mūku dzīves veids, vēlo viduslaiku kaŗa algādži jeb landsknechti bij brīvi un kustīgi kaŗotāji: viņi algu dabūja naudā, tātad nebij saistīti pie kādas noteiktas territorijas kā vasaļi, un nebij mūki — tātad varēja vest gluži pasaulīgu dzīves veidu. Kaŗa algādžu morāle arī nebij necik augstā, tāpēc Rīgas rāte, 1502. g. sēdzot ar tiem līgumu,[118] noteica, ka viņiem kārtīgi jāuzvedas un jāsatiek ar namniekiem, iedzīvotājiem un tirgotājiem: *midt alle unsen borgeren, inwaneren unde kopluden vruntlik unde lefflik to holdende unde hebbende, sunder jenich vordret, upstot, slege, vorhouwent offte kiff to sinde*. Otra raksturīgā landsknechtu atšķirība no vasaļu un ordeņa kaŗaspēka bij tā, ka pretēji abiem pēdējiem landsknechti bij kājnieki.

Pirmās drošās ziņas par Livonijas ordeņa kaŗa algādžiem atrodamas jau Tannenbergas kaujas laikā, kad 1411. gada 11. martā Livonijas mestrs rakstīja[119] virsmestram, ka pa kaŗa laiku iepriekšējā gadā Livonijas pavēlnieki algojuši daudz kaŗa algādžu — *vil soldenen gehalden* — acīmredzot bailēs no leišu iebrukuma Latvijā. Tālākās liecības par kaŗa algādžiem nāk no 15. g s. 60-to gadu vidus, kad Vācu ordeņa

Prūsijas zars kaŗoja ar Prūsijas pilsētām, un ordenim Prūsijā bijis daudz kaŗa algādžu, kas, nesajemdami solīto algu, vienkārši okupēja ordeņa pilis Prūsijā un Livonijas ordenim bij jāvāc nauda — 100.000 guldeņu — lai pilis līdzētu izpirkt[120]. Livonijas ordenis kaŗa algādžu vervēšanai intensīvi pievērsās 15. g s. beigās, gatavodamies kaŗam ar Krieviju, sevišķi mestra Pletenberga laikā, un 1502. gada 13. septembŗa kaujā pie Smoļinas ezera piedalījās 2500 landsknechtu.[121] Vai Pletenberga kaŗaspēkā bij tikai 2500 landsknechtu vai vairāk, nav droši zināms, jo daļa Pletenberga kaŗaspēka Smoļinas kaujas laikā turpināja aplenkt Pliskavas pilsētu.

Gatavodamies kaŗam ar Krieviju, Pletenbergs meklēja militāru palīdzību gan pie pāvesta un Romas impērijas ķeizara, gan pie Dānijas un Lietavas un Polijas, gan pie Hanzas pilsētām, tomēr kritiskajā kaŗa gadā Pletenbergam bij jāiztiek tikai ar pašas Livonijas spēkiem un kaŗa algādžiem; pat leiši, ar kuŗiem Pletenbergs bij noslēdzis militāru savienību un palīdzības līgumu, kaŗā neieradās.

KAŖU FINANCĒŠANA

Laikam gan savstarpējos sirojumos nekādu speciālu kaŗa izdevumu nebij nevienai pusei, jo tie ilga tikai dažas dienas, tajos piedalījās tikai daži simti kaŗotāju, kas parasti atgriezās mājās ar kādu laupījumu, kas būtu uzlūkojams nevien par kompensāciju sakarā ar eventuāliem sirojuma izdevumiem, bet arī deva materiālu guvumu — visbiežāk gūstekņus un lopus. Tāpat zaudējumus, kas bij jācieš leišu vai krievu sirotāju iebrukumos Latvijā, galvenokārt uz saviem pleciem iznesa latviešu zemnieki, jo viņi jau bij tie, ko varēja sajemt gūstā, un viņi arī bij galvenie lauksaimnieki, kuŗu laukus un ēkas nopostīja un lopus aizveda, jo 14. g s. vasaļu lauksaimniecība vēl bij vāji attīstīta, bet ordeņa muižas bij labāk nocietinātas un labāk spēja pretoties ienaidnieka postīšanai nekā neaizsargātās zemnieku sētas.

Grūti atbildams ir jautājums,kāpēc ordenis vispār devās sirojumos. Protams, viens iemesls bij pierobežas ienaidnieka sistēmatiska militāra vājināšana; otrs — atriebšanās par leišu vai krievu sirotāju iebrukumu Latvijas teritorijā. Bet laikam

gan savs faktors bij arī vienkārša mantkārība — iegūt iedzīvotāju mantu, lopus un kaŗa gūstekņus jeb dreļļus. Par to, kā iegūtais kaŗa laupījums — lopi un cilvēki — ticis sadalīts, noteiktu ziņu nav, bet jādomā gan, ka gūstekņus ordenis paturēja par saviem vergiem jeb dreļļiem, ko tad izmantoja savu muižu apstrādāšanai. Vai arī sirojumā gājušie vasaļi un zemnieki dabūja daļu kaŗa laupījuma, nav noskaidrojams.

Gatavošanās lielāka stila uzbrukuma vai aizstāvēšanās kaŗam, protams, prasīja lielus līdzekļus, un parastākais veids to financēšanai bij ārkārtēja kaŗa nodokļa uzlikšana. Tā piem. 14. g s. sakarā ar igauņu lielo sacelšanos 1345. g. un nemitīgajiem leišu iebrukumiem, mestrs bij uzlicis nodokļus arī archibīskapijai, tāpēc 1350. gada 10. maijā archibīskaps Fromholds piešķīra archibīskapijas pilsētai Koknesei zemes gabalu pie Pērses upes, lai namnieki varētu samaksāt lielos nodokļus — *die schwere steür zu erdulden, so zu vertheidigung der Christen daselbst wider die ungläubigen ausgebiret worden.*[122]

Tālākas ziņas par ārkārtēja nodokļa uzlikšanu Latvijas iedzīvotājiem ir no 1411. g., kad pēc pazaudētās Tannenbergas kaujas Vācu ordeņa Prūsijas zaram bij jāmaksā leišiem liela kontribūcija, un virsmestrs griezās pie ordeņa Livonijas zara pēc financiēlas palīdzības. Livonijas mestrs 1411. gada 3. aprīlī ziņoja virsmestram, ka Livonijas ordenim naudas neesot, bet tas uzlicis zemniekiem nodokli, ko pēc tā ievākšanas nosūtīs virsmestram; uz vasaļu un pilsētu naudu neesot ko cerēt — *Mer wir worden des zu rate, das wir ein schatzunge ober unse gebur wolden machen: wes do von mach komen, das willen wir euwir wirdikeit gar gerne schicken.*[123]

Pēc vairākiem atkārtotiem lūgumiem pēc naudas 4. jūnijā mestrs atkal ziņoja virsmestram,[124] ka ordenim naudas nav, bet bazējoties uz nodokli, ko rudenī varēs no zemniekiem ievākt, tātad pēc zemnieku ražas ievākšanas, ordenis naudu aizjemsies un to nosūtīs uz Marienburgu 8 dienas pēc Jaņiem. No šī paskaidrojuma izriet, ka ordeņa rīcībā vajadzēja būt kādiem sarakstiem, no kuŗiem varēja redzēt, cik daudz naudas ordenis varēja iekasēt, t.i. bij jābūt zemnieku sētu sarakstam. Acīmredzot virsmestrs nekādu lielo naudu nebūs no Livonijas ordeņa dabūjis, jo 1412. g. viņš griezās pēc financiēlas palī-

dzības arī pie Sāmsalas, Tērbatas, Rēveles un Kursas bīskapiem.[125]

Nākamo ārkārtējā kaŗa nodokļa uzlikšanu ordenis panāca 1456. gada 15. februāŗa Valkas landtāgā, kad zemes kungi vienojās aplikt ar nodokli 1 Rīgas mārkas apmērā katru arklu zemes Livonijā.[126] Palīdzību ordenim atkal bij prasījis virsmestrs Prūsijas piļu izpirkšanai, ko — kā jau iepriekš minēts — bij okupējuši landsknechti. No šī landtāga lēmuma būtu jāsecina, ka ar jauno nodokli aplika nevien zemnieku, bet arī vasaļu apsaimniekoto zemi, kā ar bīskapu galda zemes. Protams, tā kā vasaļu muižu platība salīdzinājumā ar zemnieku apsaimniekoto zemi bij maza (par bīskapu un domkapitulu apsaimniekoto zemju platību drošu ziņu nav), tad īstie nodokļu maksātāji Latvijā atkal būs bijuši latviešu un lībju zemnieki. 4. aprīlī ordenis jau bij savācis 30.000 guldeņu,[127] 21. maijā pāri par 100.000 mārku, 2. jūnijā jau bij iekasēta nauda no visām valstiņām, izjemot Rīgas archibīskapiju un Tērbatas bīskapiju,[128] un 22. oktōbrī ordenis atkal nosūtīja uz Prūsiju 10.000 guldeņu.[129] Guldeņu sūtīšanu uz Prūsiju varētu vedināt uz domām, ka nodokļa maksāšanā piedalījās arī pilsētas.

Sakropļotajā un interpolētajā Livonijas vasaļu sanāksmes recesā, kur atstāstītas vasaļu sanāksmes — laikam Vēmelē ap 1473. gadu[130] un 1482. gadā[131] — teikts, kādas nodevas uzliktas zemniekiem, un blakus naturāliju nodevām arī minēts, ka no katra arkla viņiem jāmaksā *meister shadt* jeb *meister gelt*[132] — mestra naudu jeb ārkārtējais kaŗa nodoklis 1 mārkas apmērā. Tā kā nav droši nosakāms sanāksmes datums, tad arī nevar pateikt, uz kuŗu laiku šis ārkārtējais kaŗa nodoklis attiecas.

No 1482. g. sanāksmes recesa redzams,[133] ka vasaļi aplikuši sevi ar 1 vērdiņu jeb ½ mārkas lielu nodokli par labu visas zemes ārkārtējai vajadzībai — *notroff*. Nodoklis nebij jemams no zemniekiem, bet tikai no vasaļiem, tas bij jāiekasē un jāuzglabā katrā draudzē kādam no vasaļiem un vajadzības gadījumā jānodod tam, kam būtu tiesības to savākt. Lai gan šai tekstā nav tieši teikts, ka nodoklis domāts kaŗa vešanai, tomēr jāpatur vērā, ka šajā laikā notika krievu iebrukums Igaunijā un Latvijas ziemeļaustrumu stūrī, tāpēc var piejemt, ka nodoklis uzlikts vai nu kaŗa vešanai ar Krieviju, vai kaŗa postījumu pārvarēšanai.

Jauna enerģiska līdzekļu vākšana Livonijas aizsardzībai pret paredzamo krievu iebrukumu sākās ar Valtera Pletenberga ievēlēšanu par Livonijas mestru 1494. g. Nesajēmis prasīto palīdzību no ārzemēm — Lībekas pilsēta gan līdz 1504. g. nodeva Pletenbergam 5200 mārku[134] — Pletenbergs pieprasīja ārkārtēju nodokļu uzlikšanu Livonijas iedzīvotājiem un pastiprinātu livoniešu bruņošanos: rīdzinieki sāka celt nopostīto ordeņa pili Rīgā, un rāte iekasēja nodokli no namniekiem, kas paši karā pret Krieviju negribēja jāt, bet savā vietā sūtīja karaļa algādžus, un 1498. gada jūlija Valkas landtāgā sāka lemt par karaļa tiešo financēšanu.[135] Mestrs Pletenbergs pieprasīja ārkārtēja karaļa nodokļa — *boschattinge*[136] — uzlikšanu visām Livonijas kārtām. Vissīkstāk nodokļa uzlikšanai pretojās Livonijas pilsētas, kas solīja dot karotājus tikai savu iespēju robežās.[137] Gaŗas pārrunas arī izcēlās starp vasaļu pārstāvjiem un mestru par zemnieku un pašu vasaļu nodokļa lielumu.[138] Tad mestrs pārrunu karstumā pasacīja kārtu pārstāvjiem maskaviešu atbildi par viņa sūdzībām Maskavas lielkņazam Jānim III: *Offte he nicht wusste, dat er her grotfarste de grotisste unde mechtigiste here were under der sonne, stede gewonnen hadde aver de sehe und wii all ym lande to Liflande sethen als de swiine yn enem swynekaven; dat landt horde eme unde wolde woll alle havelude miit swepen uth deme lande yagen*[139] — Vai viņš /Pletenbergs/ nezinot, ka lielkņazs /Jānis III/ esot lielākais un varenākais kungs zem saules, kas esot pilsētas ieguvis viņpus jūŗas un mēs visi Livonijā sēžot kā cūkas cūku aplokā; zeme piederot viņam (Jānim) un viņš visus vasaļus ar pātagām izdzīšot no zemes. Beidzot vasaļi ar zemes kungiem vienojās, ka landsknechtu algošanai — *umme fremt volk iint landt to krigende*[140] — Latvijā katrs apsaimniekotais arkls zemes apliekams ar 1 mārku lielu nodokli — *iin Letlande van enem bosatten haken 1 me,*[141] bet Igaunijā ar 1 mārku lielu nodokli aplika katru apdzīvoto igauņu sētu.[142] Tālāk kārtu pārstāvji vienojās, ka Latvijā katrām 20 lauku sētām jāuztur viens labs vācu karaļa kalps,[143] bet Igaunijā katrām 15 lauku sētām;[144] vasaļu sētām, kas nespēj karā sūtīt lēņa vīru, arī jāalgo viens landsknechts.[145] Rīga, Tērbata un Rēvele maksās karaļa nodokli pēc savām spējām.[146] Mestrs Livonijas aizsardzībai gribēja algot 4000 landsknechtu.[147]

Lai šo landtāga lēmumu varētu interpretēt un tā nozīmi

izprast, būtu jāzina a/ landsknechta algas lielums, b/ zemnieku sētu skaits Latvijā un c/ zemnieku sētu caurmēra lielums Latvijā.

Landsknechtu alga ir vairākārt minēta: Rīgas rāte to iekasēja 24 mārku apmērā no namniekiem, kas paši nevēlējās karā jāt,[148] rāte saviem kara algādžiem 1502. g. maksāja 26 mārkās[149] un piedevām vēl deva uzturu u.c. Igaunijas vasalis Ansis Maidelis 1498. g. landtāgā to minēja 20 mārku lielu,[150] bet mestrs tūliņ paskaidroja, ka ar 20 mārkām vien nepietiek.[151] 1501. gada 17. janvāra Valmieras landtāgā mestrs ziņoja, ka landsknechta alga esot 10 vai 12 Reinas guldeņu,[152] pie kā vēl esot jāpieskaita brīvs uzturs un kara laupījums — *frye kost unde roverie*. 1495. gada marta landtāgā Valkā zemes kungi noteica,[153] ka 1 Reinas guldenis ir līdzvērīgs 2 Rīgas mārkām, kas nozīmē, ka arī pēc mestra Pletenberga informācijas landsknechta alga 1498. g. bij 20 — 24 mārkas bez uztura; augšējās ziņas ļauj ar lielu ticamību landsknechta tiešo algu fiksēt 24 Rīgas mārkas gadā + uzturs.

Tālāk būtu jānoskaidro zemnieku sētu skaits Latvijā. 1498. g. landtāgā Pletenbergs teica, ka viņš gribot algot 4000 landsknechtu; kalkulējot katra landsknechta algu (bez uztura) 24 mārkas, var aplēst, ka viņu algošanai būtu vajadzīgs (4000 × 24) 96.000 mārku. Šajā pašā sanāksmē mestrs un archibīskaps paskaidroja, ka to algošanai katrai sētai — *van enem gesinde*[154] — būtu jāmaksā nodokļos 4 vai 6 mārkas. Piejemot, ka 6 mārkas būtu kopā ar uzturu un pārējiem izdevumiem, bet 4 mārkas tikai algai, var aplēst, ka Livonijā, t.i. Igaunijā un Latvijā kopā tika lēstas (96.000 : 4) 24.000 zemnieku sētu (apaļos skaitļos). Vai šis aplēstais skaits atbilst arī faktiskajam sētu skaitam, citu ziņu trūkuma dēļ nav iespējams pārbaudīt, bet tā kā tas ticis piejemts uzliekamā nodokļa aplēšanai, tad sētu skaitam vajadzētu būt tuvu īstenībai.

Zinot sētu skaitu Livonijā, būtu tālāk jānoskaidro sētu skaits Latvijā. Tā kā Igaunija ir mazāka zeme par Latviju, tad aplēsuma labad varētu piejemt, ka no 24.000 sētu kopskaita Latvijā bij 13.000 un Igaunijā 11.000 zemnieku sētu. Šo piejēmumu iespējams daļēji pārbaudīt. Ja Latvijā būtu 13.000 sētu, un tā kā ik 20 sētām vajadzēja uzturēt 1 kara algādzi,[155] tad Latvija spētu dot (13.000 : 20) 650 landsknechtu. Igaunija ar 11.000 sētām, uzturot 1 landsknechtu no katrām 15

sētām,[156] spētu dot 733 landsknechtus, jeb kopā ar Latviju 1383 kaŗa algādžus. Tālāk — 20 Latvijas un 15 Igaunijas sētām kopā bij jāuztur 2 landsknechti; tas nozīmē, ka Latvija un Igaunija kopā varēja uzturēt (24.000 : 35)× 2=1372 landsknechtus. Pirmajā gadījumā mēs dabūjām 1383, otrajā 1372 landsknechtus, tātad starpība ir 11, kas ir pietiekami mazs skaits, lai aplēsumu par 13.000 sētu Latvijā un 11.000 sētu Igaunijā varētu uzskatīt par aptuveni pareizu.

Vēl būtu jānoskaidro Latvijas zemnieku sētu caurmēra lielums. Ar 1498. g. Valkas landtāga lēmumu 1 landsknechts bij jāuztur 15 Igaunijas un 20 Latvijas sētām; tajā pašā laikā 1 mārka ārkārtējā nodokļa bij jāmaksā Igaunijā no 1 sētas,[157] bet Latvijā no 1 arkla zemes;[158] no tā izriet, ka

Igaunijā Latvijā

15 sētas = 20 sētām, jo uzturēja vienādu landsknechtu skaitu.

1 sēta = 1 arklam, jo maksāja vienādu nodokli.

Izejot no piejēmuma, ka attiecība 15:20 uzturēta spēkā arī 1 mārkas nodokļa uzlikšanā Latvijā un Igaunijā, izriet, ka

Igaunijā Latvijā

15 sētas = 20 sētām

15 sētas = 20 arkliem,

no kā savukārt izriet, ka 20 sētas Latvijā bij 20 arklu, jeb 1 sēta 1 arklu liela, bet Igaunijā (20:15) 1⅓ arkla. Protams, Latvijas agrārvēstures pētīšanai šis aplēsums būtu jāpārbauda arī ar citām ziņām,[159] bet militārās vēstures vajadzībām šis aplēsums ir pietiekams.

Zinot landsknechta gada algu, zemnieku sētu skaitu Latvijā un sētas caurmēra lielumu, var aplēst, ka 1/ Latvija un Igaunija kopā spēja uzturēt apaļos skaitļos 1380 landsknechtu un 2/ ar 1 mārkas nodokli spēja uzturēt vēl (24.000 : 24) 1000 landsknechtu, jeb ar abiem nodokļiem kopā Livonija deva 2380 landsknechtu. Mēs nezinām, cik īsti naudas kopā iekasēja no zemnieku sētām, bet Smoļinas kaujā piedalījās 2500 landsknechtu, kas nozīmē, ka bij salīgti 120 landsknechtu vairāk nekā ar zemnieku nodokļiem — pēc mūsu aplēsuma — bij iespējams uzturēt. Te tomēr jāpatur vērā, ka daļu landsknechtu deva arī Livonijas pilsētas, tāpēc jāpiejem, ka skaita tuvā konkordance ir liecība iepriekšējo aplēsumu aptuvenai pareizībai.

Tā kā katrai zemnieku sētai Latvijā bij jānodod nodoklī 1 mārka un vēl pa 20 sētām kopā jāuztur 1 landsknechts jeb citiem vārdiem jāsamaksā 24 mārkas, tad tas nozīmē, ka katrai sētai īstenībā bij jādod vēl (24:20) 1 un viena piektdaļa mārkas jeb kopā jāmaksā 2 un viena piektdaļa mārkas. Pēc oficiālā kursa 1 Rīgas mārka kaltā nauda bij 7 lotes tīra sudraba, kas nozīmē, ka katrai latviešu zemnieku sētai bij jānodod kaŗa vešanai ar Krieviju 15 lotes sudraba jeb 1 Rīgas svara mārka, jeb 194 g tīra sidraba. Ja nu zemniekiem šis sudrabs bij jānodod, tad tas nozīmē, ka viņi arī bij spējīgi to samaksāt. Igaunijā katrai sētai bij jānodod (24:15 = 1 un trīs piektdaļas mārkas + 1 mārka) 2 un trīs piektdaļas mārkas.

Tālāk šis aplēsums atklāj, ka nodokļu uzlikšanā zemnieku sētām landtāgs bij panācis kompromisu: vasaļi proponēja 1 mārku lielu nodokli no katras zemnieku sētas,[160] mestrs un archibīskaps prasīja vismaz 4 mārkas;[161] piejemot par faktisko nodokli 2 mārkas, ir iets vidusceļš: piekāpies ir kā Pletenbergs, tā vasaļi.

Vienošanās par 2 un vienas piektdaļas mārkas liela nodokļa uzlikšanu katrai sētai Latvijā un 2 un trīs piektdaļas mārkas Igaunijā liecina, ka Pletenbergs ir atkāpies arī no savas prasības par 4 t. landsknechtu algošanu, jo par ievācamo naudu Latvijā (13.000 × 2 un viena piektdaļa) 28.600 mārkām un (11.000 × 2 un trīs piektdaļas) 28.600 mārkām Igaunijā jeb 57.200 mārkām kopā Livonijā varēja algot tikai (57.200 : 24) 2383 zaldātus. Šī skaita identitāte ar iepriekš aplēsto skaitu 2380 resp. 2372 liecina, ka izvēlētā metode un aplēsuma formula iepriekšējās kalkulācijās ir bijusi pareiza. Šis aplēsums arī atklāj, ka Latvija un Igaunija bij aplikta ar vienādu iekasējamā nodokļa lielumu, bet tā kā Igaunija bij mazāka zeme ar mazāku zemnieku sētu skaitu, tad Igaunijas zemnieki bij aplikti ar relātīvi augstāku nodokli.

Ka Pletenbergs ir atteicies no savas prasības par 4000 landsknechtu algošanu, skaidri redzams no 1501. gada janvāŗa Valmieras landtāga recesa, kur vēl tika spriests, cik īsti landsknechtu vajadzētu — 1000, 2000 vai 3000 vīru.[162] Tā paša landtāga 22. janvāŗa prelātu un vasaļu sanāksmē tika konstatēts, ka par Livonijā ieksējamo nodokli var algot 2000 landsknechtu — *umme dat folk van buten landes, dat dit lant*

umme en jewelik sinen taxsen to vorkoverende en 2000 man lete komen;[163] tad vēl cerēja, ka Hanzas vendu pilsētas dos 5000 kaŗavīru, un tad kaŗotāju pietikšot — *szo hadden folkes genoch.*[164] 4000 landsknechtu algošana vairs netiek minēta.

Bez landsknechtiem kaŗā ar Krieviju vēl piedalījās Livonijas vasaļi, kam saskaņā ar lēņa tiesību tradicijām bij pašiem jāgādā savi ieroči, apbruņojums, zirgi, pavadonība un uzturs. Tāpat pilsētām bij jādod savi kaŗotāji uz sava konta, un protams arī zemniekiem bij jānes pašiem savi tieši pienākumi: jāpiedalās kaŗā — laikam galvenokārt transportvienībās par vezumniekiem, piem. piegādājot uzturu kaŗotājiem un zirgiem — jāgādā pašiem savi ieroči un apbruņojums, pašiem jāgādā savs uzturs u. t.t.

Livonijas ordenis sakarā ar pastiprināto bruņošanos bij atradis citu veidu kā pacelt savus ienākumus ieroču un apbruņojuma iegādē — atlaižas jeb indulgences, ko katoļu baznīca pārdeva kristiešiem kā soda izpirkšanu par piedotiem grēkiem.[165] Bet laika gaitā soda institūts tika vulgārizēts un jau ar naudas vai mantas došanu vien kādam katoļu baznīcas iestādījumam tika dota daļēja vai pilnīga grēku atlaišana, piem. no Vācu ordeņa reģistriem redzams, ka kāds pāvests devis grēku atlaišanu 1 gadam un 40 dienām personām, kas apmeklējušas misas ordeņa baznīcās un kapellās 15. jūlijā.[166] Cits pāvests devis grēku vienas septītās daļas atlaišanu personām, kas devuši ordenim mazas dāvanas, kas devis ordenim zirgu un bruņas, tam atlaista grēku trešā daļa, bet kas devis savu dzīvību vai mantu, tam atlaisti visi grēki.[167]

Ienākumus no indulgencēm Vācu ordenim ir piešķīruši vairāki pāvesti,[168] visvairāk gan 13. un 14. g s.; cik lielu daļu no ienākumiem sajēmis Livonijas ordenis, ziņu nav. Livonijā indulgenču lieta aktīva kļuva atkal mestra Pletenberga laikā, sevišķi pēc Smoļinas kaujas, kad Pletenbergs vāca jaunus līdzekļus kaŗa izdevumu samaksai un event. jaunam kaŗam ar Krieviju. Livonijas ordenis līdzekļus vāca gan ārzemēs — te aktīvs indulgenču pārdošanā bijis arī pazīstamais atlaižu pārdevējs mūks Tecels[169] — gan Livonijā. Pletenberga laikā indulgenču pārdošana bij vēl tālāk vulgārizējusies, un baznīcās vienkārši tika uzstatītas naudas lādes, kuŗās iemestā nauda tika uzskatīta kā samaksa par kāda grēka piedošanu — *kisten des hilghen afflates.*[170] No 1504. gada 3. oktōbŗa ir saglabājies

saraksts,[171] kuŗu sastādījis Rūjienas baznīckungs Bomhovers, kas bij Romas komisārs atlaižu lietās Livonijā, un no kuŗa redzams, ka vairāku Rīgas rātskungu, domkapitula dekāna un ordeņa pārstāvju klātbūtnē otro, trešo un ceturto reizi atvērtas šīs naudas lādes, un katru reizi no tām izjemta ziedotās naudas summas gan ārzemju valūtā, gan mārkās, gan sudrabā un dārglietās. Piem. atverot lādes trešo reizi, tājās atrada 127 Reinas, 7 ungāru, 49 Dāvida, 170 Mārtiņa un 109 guldeņus ar ragu; bez tam vēl 33 Bohēmijas grašus. Sudraba naudā 210 mārkas; bez tam vēl 10 lotes sudraba. No lielā ārzemju naudu skaita redzams, ka Rīgā galvenie ziedotāji bijuši tirgotāji. Nauda par indulgencēm vākta arī uz laukiem, piem. Madlienā un Krimuldā.

Kaŗa izdevumu segšanai Pletenbergs dabūja arī Romas ķeizara Maksimiliāna atļauju aplikt ar ieved- un izvedmuitu tirgotāju preces uz 3 gadiem, sākot ar 1506. g. lieldienām.[172]

LIVONIJAS KĀRTU LOMA ZEMES AIZSTĀVĒŠANĀ

1502. gada 13. septembrī Krievijā pie Smoļinas ezera (30 km dienvidrietumos no Pliskavas) tika izcīnīta kauja, kuŗā livoņu apvienotie spēki sakāva krievu apvienotos spēkus, tā aizturēdami par 58 gadiem krievu invāziju Latvijas un Igaunijas territorijā.

Pēc kāda kaujas dalībnieka (laikam kāda Livonijas ordeņa komtūra) stāsta[173] šajā kaujā piedalījušies 2500 jātnieku un 2500 algotu kājnieku jeb landsknechtu, tātad kopā livoņu pusē cīnījās 5000 kaŗotāju; krievu pusē pēc šī paša liecinieka ziņām bijis 18.000 kājnieku un jātnieku.

Livoņu kaŗaspēks bij sadalīts 3 kaujas grupās: centrā bij mestrs ar daļu kavalērijas — laikam ordeņa bruņinieki un daļa vasaļu, vienā spārnā — kur atradās Pletenberga kaŗapulku galvenais karogs *(hawtbaner)* — archibīskaps, laikam ar saviem vasaļiem, un otrajā flankā landmāršals — jādomā ar landsknechtiem.

Lai varētu izšķirt viduslaiku tradicionālo četru kārtu — bellatores (kaŗotāji resp. bruņinieku ordeņu brāļi), oratores

(lūdzēji resp. priesteŗi), marcatores (tirgotāji) un laboratores (strādātāji resp. zemnieki) — lomu šajā kaŗā un reizē Latvijas aizstāvēšanā, būtu svarīgi zināt, kā, cik daudz un ar kādam sekmēm katra kārta bij reprezentēta Smoļinas kaujā.

Kauju vadīja Livonijas mestrs Valters Pletenbergs, un ja viņš ar 5000 kaŗotājiem spēja uzvarēt 18.000 vīru lielu armiju, tad tā ir visskaidrākā liecība, ka Pletenbergs bij ģeniāls kaŗavadonis un — laikus nojauzdams kaŗa draudus — tālredzīgs politiķis, un — savākdams kaŗa pulkus, noorganizēdams viņu algošanu, apgādi un apbruņojumu — priekšzīmīgs administrātors.

Šajā kaujā drosmīgākie cīnītāji nenoliedzami bij mestra vadītie 433 ordeņa bruņinieki un viņu kalpotāji, jo viņi pirmie devās triecienā, viņi šķaidīja ienaidnieka rindas un apmulsināja pretinieku.[174] Smoļinas kaujas aprakstos uzsvērta arī artilērijas loma.[175] Protams, artilērijas sagāde un lietāšana bij Livonijas ordeņa tiešs nopelns.

Kavalērijas otrā grupa bij vasaļi. Par kavalērijas lomu citā kaujas aprakstā teikts:[176] "Pa kaujas laiku, kas iedegās no visām pusēm, cīnītāji attālinājās no kājniekiem un Livonijas pilsoņiem, tā kā tie domāja, ka kungi un bruņinieki būs sakauti saņemti gūstā... Bet iznāca tā, ka šie kungi un bruņinieki, pārrāvuši ienaidnieka rindas, trīs reizes sev izlīdzinājuši ceļu niknā cīņā, tos /krievus/ piespieda bēgt." Ar jātniekiem tātad te būtu jāsaprot ordeņa bruņinieki un vasaļu kavalērija; līdz ar to Smoļinas kauja būtu jāuzlūko par vienīgo, kuŗā Livonijas vasaļi vienīgo un pēdējo reizi vienoti piedalījās tās zemes aizsargāšanā, kas bij nodota viņiem lēņos un kas viņus uzturēja, tā vismaz reizi savus lēņus atkalpodami, un jāsaka — godam atkalpodami.

Nākamā kārta — oratores — arī bij savu plecu pielikusi kaujas uzvaras izcīnīšanā: viņi bij vākuši naudu kaŗaspēka apbruņošanā, viņu augstākais priesteris — Rīgas archibīskaps — atradās kaujas laukā savu pavalstnieku vidū. Ka priesteŗu loma uzvaras izcīnīšanā būtu tikpat liela kā kaŗotājiem, to, protams, nevar apgalvot, bet — viņi jau arī nebij kaŗa ļaudis.

Trešā kārta bij mercatores. Pilsētu namnieki bij kāŗā pārstāvēti, kaut vai vismaz ar saviem kaŗa algādžiem, lai gan nav zināms, cik to bijis un kāda bijusi viņu loma. Bet ka bagātie tirgotāji būtu nesuši savai kārtai pienācīgu nastu, nav ticams,

vēl jo vairāk tāpēc, ka Livonijas vasaļi 1498. g. Valkas landtāgā skaidri pasacīja,[177] ka karš ar Krieviju izceļas tieši tirgotāju dēļ, t.i. tirdzniecisko interešu un tirgus monopola dēļ. Kaut gan namnieku pārstāvji landtāgā to tūliņ dedzīgi noliedza, tomēr LUB, Abt. 2, vol. I un II atrodamas plašas liecības, ka Hanzas austrumu tirgus bijis vismaz viens no kara iemesliem.

Vēl paliek pēdēja kārta — laboratores — latviešu un igauņu zemnieki. Arī viņi bij mobilizēti karam ar Krieviju; jāpiejem gan, ka Smoļinas kaujā viņi aktīvi nepiedalījās, vismaz par to ziņu nav, bet zemnieku vietā cinījās viņu algotie landsknechti, un šo vācu kara kalpu algošanai latviešu un igauņu zemnieku sētas bij maksājušas dārgu naudu — pusmārciņu sudraba; vismaz to no viņiem prasīja.

Rezumējot kārtu lomu Smoļinas kaujā, tātad arī Latvijas aizstāvēšanā, jāsaka, ka šīs zemes sāls — zemnieki — gan paši nepiedalījās tieši, bet viņi bij šīs cīņas un uzvaras īstie financētāji, jo bez tiem 2380 landsknechtiem, kas bij salīgti par viņu maksātiem nodokļiem, zemnieki arī bij tie, kas ar savām nodevām uzturēja lēņa vīrus, tātad viņus apgādāja ar iztiku, deva viņiem iespēju sevi apbruņot un uzturēt savu kara pavadonību. Zemnieki arī bij tie, kuŗu nodevas un klaušas uzturēja Livonijas ordeni, apgādāja brāļus ar pārtiku un sagādāja naudu — kaut gan ordenis to daļēji ieguva arī ar ziedojumiem, nodokļiem un lauksaimniecības ražojumu tirdzniecību, kas būtībā vismaz lielākoties arī bij zemnieku saražoti — apbruņojuma, zirgu, ieroču un pārējo kara materiālu pirkšanai.

Kaujā aktīvi piedalījās Livonijas ordeņa spēki un Livonijas vasaļi Livonijas dižākā mestra Pletenberga vadībā. Tā laika ziņu lapa sīvās cīņas beigu posmu apraksta tā:[178] "... viņi /jātnieki/ atgriezās pie savējiem un bija tā notraipīti asinīm un putekļiem, ka nebija iespējams saskatīt, kādā krāsā viņi bija. Bruņinieki un viņu zirgi bija tik noguruši, ka nevarēja bēgošos /krievus/ vairs tālāk vajāt, lai gan citādi nebūti aizmirsuši to darīt." Un kad vasaļu rindas kādu brīdi sāka ļodzīties krievu spēku uzmācīgā spiediena rezultātā, tad viņus no sakāves paglāba zemnieku algotie vācu landsknechti.[179]

[1]Hoeneke, *Die jüngere Livländische Reimchronik*, 32. lapp. [2]Wartberge, *Chronicon Livoniae*, 104. lapp. [3]ibid., 104. lapp. [4]*Heinrichs Livländische Chronik*, cap. VI, 4. [5](A. Speke), *Latvijas vēsture*, 83. lapp. [6]LUB IX, 804., 811. un 836. nrs; LUB XI, 145. un 160. nrs. [7]A. Švābe, *Chrestomatija*, 20. un 21. nrs. [8]A. Bauer, *Die Wartgutsteuerliste*, 146. — 116. lapp. [9]skat. 6. vēri. [10]A. Švābe, op. cit., 21. nrs.[11]A. Seraphim, *Das Zeugenverhör*, 125. lapp. 116. § [12]Wartberge, op. cit. 113. alpp. [13]ibid., 90. lapp. [14]ibid., 85 lapp. [15]ibid., 89. lapp. [16]ibid., 110. lapp. [17]LUB III, 1053. nrs. [18]Hoeneke, op cit., 13. lapp. [19]LUB V, 2637. nrs. [20]ibid., 2640. nrs. [21]ibid., 2637. nrs. [22]Wartberge, passim. [23]LUB VIII, 853. nrs; sal. ibid., 998. nru. [24]ibid., 1012. nrs. [25]LUB 2, II, 382. nrs. [26]ibid., 318. un 335. nrs; ibid. 2, III, 920. un 922 nrs; sal. W. Lenz,*Die auswärtige Politik*, 43. lapp. [27]LUB X, 320. nrs. [28]LUB VIII, 853. nrs. [29]LGU I, 215. un 399. nrs. [30]ibid., 588. nrs. [31]ibid., 558. nrs. [32]ibid., 215. un 399. nrs. [33]LUB VIII, 853. nrs. [34]Hoeneke, op. cit., 15. un 16. lapp. [35]ibid., 15. un 16. lapp. [36]ibid., 18. lapp. [37]ibid., 32. lapp. [38]ibid., 32. lapp. [39]Wartberge, op. cit., 72. lapp. [40]Hoeneke, op. cit., 37. lapp. [41]Wartberge, 89. lapp. [42]ibid., 93. lapp. [43]ibid., 94. lapp. [44]ibid., 94. lapp. [45]ibid., 95. lapp. [46]ibid., 96. lapp. [47]ibid., 108. lapp. [48]LUB V, 2360. nrs. [49]ibid., 2460. nrs. [50]LUV VIII, 507. nrs. [51]ibid., 1012. nrs. [52]ibid., 1002. nrs. [53]LUB 2, II, 157. nrs; Sal. W. Lenz, 32. lapp.; LKV, 23889. — 90. lapp.; R. Wittram, *Baltische Geschi chte*, 57. lapp . [54]A. Švābe, op .cit., 20. nrs. [55]ibid., 21. nrs. [56]ibid., 93. nrs. [57]ibid., 17 § [58]A. *Švābe, Kuršu ķoniņi; Pielikumi*, 4. nrs. [59]ibid., 8 nrs. [60]ibid., 9. nrs. [61]A. Švābe, *Chrestomatija*, 69. nrs. 82. lapp. [62]A. Bauer, *Die Wartgut steuerliste*, 154. lapp. [63]Hoeneke, 32. lapp. [64]A. Švābe, *Chrestomatija*, 81. lapp.; E. Dunsdorfs, *Deviņvīru spēks*, 48. lapp. [65]vietvārdu identificējumi pēc. E. Dunsdorfa, *Deviņvīru spēka* 48. lapp. [66]*Atskaņu chronika*, 2469. — 73. rinda. [67]ibid., 4893. — 5012. rinda. [68]Hoeneke, 32. lapp. [69]Wartberge, 105. lapp. [70]ibid., 96. lapp. [71]LGU I, 443. nrs. [72]A. Švābe, *Chrestomatija*, 69. nra 1. § [73]A. Bauer, op. cit., 154. lapp. [74]A. Švābe, *Chrestomatija*, 69. nra 1. § [75]sk. 73. vēri. [76]skat. 74. vēri. [77]A. Švābe, *Chrestomatija*, 20. nrs. 24. lapp. [78]sk. 74. vēri. [79]A. Bauer, op. cit., 149. lapp. [80]sk. 74. vēri. [81]A. Bauer, op. cit., 135. lapp. [82]ibid., 137. lapp. [83]A. Švābe, *Chrestomatija*, 20. nrs; sal. ibid., 69. nra 1. §. [84]A. Bauer, op. cit., 155. lapp. [85]ibid., 144. lapp. 3.

piez. [86]Hoeneke, 12. lapp.; LUB II, 1036. nrs, 18. §; Wartberge, 95. lapp. [87]LGU I, 76. nrs, 1. piez.; ibid. 117. nrs, 124. lapp. [88]AR II, 156. nrs. [89]LUB 2, II, 382. nrs. [90]LUB X, 628. nrs. [91]iesp. grāmatā *Altlivlands Rechtsbücher*. [92]LGU I ,636. nrs, [93]ibid., 17. nrs, 124. lapp. [94]LUB II, 628. nrs. [95]LUB 2, II, 532. nrs, 426. lapp. [96]LUB III, 1003 a, ibid., VI, 2953. nra 41. §. [97]W. Stieda und C. Mettig, *Schragen der Gilden und Aemter*, 77. nrs. [98]ibid., 30. §. [99]ibid., 28. §. [100]1405. g. 41. §, iesp. J. Napiersky, *Die Quellen des rigischen Stadtrechts*. [101]LUB II, 1033. nrs. [102]*Rothe Buch*, 782. lapp. [103]ibid., 178. lapp. [104]LUB VIII, 586. nrs. [105]*Rothe Buch*, 772. lapp. [106]ibid., 778. lapp. [107]ibid., 772. lapp. [108]LUB 2, I, 467. nrs; sal. *Libri redituum*, 99. lapp. 29. §. [109]LUB 2, I, 467. nrs. [110]LGU I, 563. nsr. [111]LUB 2, II, 308. nrs. [112]LGU I, 560. nrs. [113]LUB IV, 1872. nrs. [114]ibid., XI, 484. nrs. [115]ibid., 2, II, 308. nrs. [116]ibid., 382. nrs, 278. lapp. [117]ibid., 2, I, 467. nrs. [118]ibid., 2, II, 308. nrs. [119]LUB IV, 1872. nrs. [120]ibid., XI, 484. nrs. [121]LUB 2, II, 382. nrs. [122]LGU I, 76. nrs. [123]LUB IV, 1875. nrs. [124]ibid., 1884. nrs. [125]ibid., 1925. nrs; sal. 2299. reg. [126]LUB XI, 506. nrs. [127]ibid., 525. nrs. [128]ibid., 562. nrs. [129]ibid., 628. nrs. [130]A. Švābe, *Chrestomatija*, 86. nrs. [131]ibid., 90. nrs. [132]ibid., 86. nrs, 110. lapp. [133]ibid., 90. nrs, 118. lapp. [134]LUB 2, II, 606. nrs. [135]AR III, 10. nrs. [136]ibid., 11. §. [137]ibid., 4. §. [138]ibid., 11. — 13. §. [139]ibid., 16. §. [140]ibid., 25. §. [141]ibid., 25. § [142]ibid., 25. §. [143]ibid., 26. [144]ibid., 26. §. [145]ibid., 26. §. [146]ibid., 27. §. [147]ibid., 11. §. [148]sk. 109. vēri, [149]sk. 111. vēri. [150]AR III, 10. nra 13. §. [151]ibid., I3. §. [152]ibid., 15. nra 67. §. [153]ibid., 2. nra 1. §. [154]ibid., 10. nra 11 §. [155]sk. 143. vēri. [156]sk. 144. vēri. [157]sk. 142. vēri. [158]sk. 141. vēri. [159]varētu piem. jautāt: ja Latvijā 1 sēta bij caurmērā 1 arklu liela, kāpēc Igaunijā 1 mārkas nodoklis aplēsts no sēta skaita, bet Latvijā no arklu skaita. [160]AR III, 10. nra 11. §. [161]ibid., 11. §. [162]ibid., 15. nra 67. un 68. §. [163]ibid., 98 §. [164]ibid., 98. §. [165]I. Šterns, *Draudžu baznīcas*, 28. lapp. [166]LUB 2, III, 914. nrs. [167]ibid., 912. nrs. [168]ibid., 911. — 914. nrs. [169]ibid. 2, II, 598. nrs. [170]ibid., 678. nrs. [171]ibid., 678. nrs. [172]812. un 814. nrs. [173]LUB 2, II, 382. nrs. [174]ibid., 382. nrs; sal. (A. Speke), *Latvijas vēsture*, 139. lapp. un E. Dunsdorfs, *Deviņvīru spēks*, 78. lapp. [175]E. Dunsdorfs, op. cit., 78. lapp. [176](A. Speke), op. cit., 139. lapp. [177]AR III, 10. nra 14. §. [178](A. Speke), op. cit., 139. lapp. [179]sal. LUB, 2, II, 382. nru, kur pēc mūsu

piejēmuma archibīskapa vadītā flankā bij vasaļi, bet landmaršala vadītā spārnā — landsknechti.

AVOTI

Die jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315 — 1349. (ed.) Dr. K. Höhlmann, Leipzig, 1872.

Hermani de Wartberge. *Chronicon Livoniae.* (ed.) Ernst Strehlke. Iesp. *Scriptores rerum Prussicarum, vol. II,* 1863.

Das rothe Buch inter Archiepiscopalia. Iesp. *Scriptores rerum Livonicarum, vol. II,* Riga und Leipzig, 1848.

Heinrichs Livländische Chronik. Zweite Auflage. (ed.) Leonid Arbusow und Albert Bauer, Hannover, 1955.

Atskaņu chronika. Atdzejojis Jēkabs Saiva. Linkolnā, 1960.

Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch I — XII; Abt. 2, I — III. (ed.) Fr. G. Bunge u.c., Reval, Riga, Moskau, 1853 — 1914. (saīsinājumā citēts LUB)

Livländische Güterurkunden I. (ed.) N. Busch und H. v. Bruiningk, Riga, 1908. (saīs. LGU)

Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage I — III. (ed.) Albert Bauer, L. Arbusov, Riga, 1910 — 1934. (saīs. AR)

Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300 — 1500. (ed.) A. Švābe, Rīgā, 1939.

Altlivlands Rechtsbücher. (ed.) F.G. Bunge, Leipzig, 1879.

Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. (ed.) Wilhelm Stieda und Constantin Mettig, Riga, 1896.

Die Quellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673. (ed.) J.G.L. Napiersky, Riga, 1876.

Die Libri redituum der Stadt Riga. (ed.) J.G.L. Napiersky, Leipzig, 1881.

Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen. (ed.) Albert Bauer. Iesp. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte,* Bd. 25, Heft. 1, Riga, 1933.

Das Zeugenverhör des Franciskus de Moliano (1312). (ed.) August Seraphim, Königsberg, 1912.

Kuršu ķoniņi un novadnieki. Pielikumi. (ed.) A. Švābe. Iesp. A. Švābe, *Straumes un avoti I,* Rīgā, 1938.

(Speke, A.), *Latvijas vēsture.* Stokholmā, 1948.

Wittram, R. *Baltische Geschichte 1180 — 1918.* München, 1954.

Lenz, W. *Die auswärtige Politik des livl. Ordensmeisters Walter v. Plettenberg bis 1510.* Riga, 1929.

Dunsdorfs, E. *Deviņvīru spēks.* Stokholmā, 1956.

Latviešu konversācijas vārdnīca. (ed.) A. Švābe, Rīgā, 1927 — 40. (saīs. LKV)

I. Šterns. *Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas.* Iesp. *Archīvs I,* Sidnejā, 1960.

VIDZEMES MĀJVĀRDU VECUMS

E. Dunsdorfs

1. MĀJVĀRDU CILME

Mājvārdi ir viensētu vārdi atšķirībā no apciemu, ciemu, muižu, pagastu galu un pagastu vārdiem. Reizēm šādu norobežojumu gan nevar izdarīt, jo vēsturiskie ciemu u.c. vārdi atspoguļojas tagadējos viensētu vārdos. Senais Vidzemes latviešu māju apzīmējums dokumentos ir "ciemats". Ir izteiktas domas, ka vārdu "mājas" kā latvieši, tā igauņi aizņēmušies no ģermāņu valodām.[1]

Mājvārdi parasti ir cēlušies no māju valdītāju vārdiem.[2] Mainoties māju valdītājam, mainījās arī mājvārds. Administrācijai, saprotams, šāda kārtība bija neērta, un to varēja daudzmaz paciest tikai tur, kur par nodevām un eventuālām klaušām bija atbildīgs ciems vai pagasts (vaka), nevis atsevišķi saimnieki. Ciema iekārtai izjūkot un pagasta nozīmei mazinoties, kas savukārt saistījās ar muižu klaušu saimniecības rašanos, sākās aizliegumi mainīt mājvārdus. Tomēr šādas maiņas notika līdz pat jaunākam laikam. No administrātīviem aizliegumiem mainīt mājvārdus jāatzīmē 1688. g. 30. janvārī zviedru valdības izdotais domēņu pārvaldes reglaments.[3] 32. pants nosaka, ka domēņu nomniekiem, kā arī zemniekiem jāraugās, lai zemnieki, kas uzņem jaunu ciematu (t.i. mājas), pieņemtu ciemata veco vārdu, nevis dotu tam savu vārdu. Tā novērsīšot neērtības vaku grāmatās un varēšot identificēt agrākos ciematus. Minot tikai vienu konkrētu piemēru mājvārdu maiņai, pret ko šīs aizliegums vērsās — 1688. g. arklu revīzijā par kādām mājām Turaidā lasāms šāds ieraksts:[4] *"Meijer Tiesze, Hat... vorhin Nuske geheiszen, da er auff selbiges Land geseszen und den Nahmen auf dieses Zeemaht gebracht."*

Tendence paturēt administrācijas sarakstos dokumentēto mājvārdu 16. gs. dokumentos izpaužas divkāršos mājvārdos. Piemēram, Turaidā 16. gs. vidū ir atzīmētas mājas *Laurenz Bewerweten,* Vainižos — *Claus Andreck weten,* Katvaros — *Clawes jaunes wirs Temkyn weten* un taml. *"Weten"*, protams, nozīmē "vieta". Līdz jaunākam laikam šādi nosaukumi tikai retos gadījumos rudimentāri saglabājušies, piemēram, Burtniekos ir mājas Idvietis.[5]

Divēji, pat treji vārdi vienām mājām vēl radās, kad kāds saimnieks uzņēma vairāku agrāko māju zemi. Piemēram, Mujānu 1638. gada vaku grāmatā ierakstīts 1/4 arkla *Kallen* un 1/2 arkla *Wirtell,* ko valda *Rentz.* Šīs mājas 1638. g. arklu revīzijā ierakstītas kā *Jane Kallerentz,* un tās ir tagadējā Kokmuižas pagasta Kalna Renča mājas (54. kartē 25. kvadrātā: par šīm kartēm sk. turpmāk). Tā kā Endzelīna sarakstā (sk. 5. vēri) parasti atmesti priedēkļi Kalna-, Lejas-, Maz-, Liel- un taml., tad 94. lpp. minēto Renci nevar atšķirt no 1638. g. revīzijā minētā *Andresz Rentz,* kas vaku grāmatā ierakstīts kā *Leyes Rentz.*[6]

Kāds cits vairāk komplicēts piemērs. 1597. g. 18. oktōbrī Ēveles kungs pārdalīja zemi[7] un starp citām iedalīja divas mājas ar nosaukumu *Gibse Mase* un *Kalen Gibse. Gibse Mase* šai zemes dalīšanā saņēma zemi no *Leleup Şalle, Musenick, Asse Lepe Salle, Petten Salle* un *Kumpe Salle. Kalen Gibse* saņēma daļu savas agrākās zemes un vēl zemi no *Leleupe, Muissenick, Lele Salle* un *Malte Kallen.* 1652. gadā abas mājas ir apvienotas ar *Gibsze* nosaukumu un tām piedalīts *Andurs Cemat,* bet 1688. gadā parādīts kopā *Gibse* un *Antusch.* Lokālizējot mājas uz kartes (63,51), redzams, ka tās tagad saucas Kraujiņš un ar šādu vārdu arī ierakstītas Endzelīna sarakstā Jērcēnu pagastā (E 74. lpp.).

Nenovēršama māju pārdēvēšana bija lībiešu un igauņu apgabalos, kuŗus kolōnizēja latvieši. Reizēm lībiskos un igauniskos vārdus latviskoja, bet parasti latvieši nāca ar saviem vārdiem. Tā Rūjienas pagastā mājas, kas ap 1420. gadu saucās *Pekis,* ap 1450-80. gadu saucās *Koupe,* ap 1530. gadu *Noucens* (izr. Naukens), bet tagad Nauka (E 102).[8]

Māju pārdēvēšanu, jādomā, veicināja apokaliptiskie jātnieki — mēris, bads un kaŗi. Kad plaši apgabali apauga ar mežu, grūti bija atjaunot agrākos māju nosaukumus, kaut arī

tie bija ierakstīti administrācijas sarakstos.

Kamēr administrācija principā iespēju robežās centās aizkavēt māju pārdēvēšanu, ir atzīmējami arī pretēji gadījumi, kur pārdēvēšana notika tieši administrācijas ierosmē. No sirmās senatnes mantotie pagāniskie mājvārdi nebija pieņemami jaunajiem, kristīgajiem zemes kungiem, sevišķi bīskapiem. Šāda informācija (kaut arī motīvi nav skaidri) ir par Kurzemes bīskapu Heinrichu Basedovu, kas 1503. gadā liecināja: *"sint viele lande gnomet bi nhamen, up welcke lande buren nha dorper wise gesettet werden, und den dorpen in densulvigen landen andere nhamen gegeven werden"*.[9] Bīskaps tātad piešķīra mājām citus, jaunus vārdus.

Izdarot kolōnizāciju, radās sajukums, ja kolōnisti lielākā skaitā pieņēma savam jaunajam stāvoklim piemērotu apzīmējumu un nosauca sevi par jaunsaimniekiem. Tā 16. gs. vidū archibīskapijas vaku grāmatā Turaidā no 241 mājām 56 ierakstītas ar nosaukumu Jaunswirs. Pilnīgi saprotams, ka visus Jaunvīrus bija grūti atšķirt, jo sevišķi tāpēc, ka priekšvārdos arī nebija liela dažādība. Tāpēc, jādomā, administrācija prasīja, lai mājām būtu atšķirīgi vārdi, un rezultātā Endzelīna sarakstā Turaidas pagastā nav nevienas mājas ar šādu vai līdzīgu (piem., Jaunzemnieks, kas sastopams citos pagastos) nosaukumu.

Mājvārdu maiņa varēja būt arī lepnības rezultāts. Kā piemērs minami Rāmuļu pagasta Vanagi *(Wannag* 17. gs. beigās), kas kļuva par Ādleriem. Vai tas notika saimnieka paša, vai kunga ierosmē, gan nevar izšķirt.

Reizēm skaidri var redzēt, ka mājvārds radies pārpratuma rezultātā. Tā 1688. g. mērnieku deskripcijas grāmatā (Igaunijas valsts archīvā) par tagadējo Vidrižu pagastu ir šāds ieraksts: *"Sturman är Tysk"*, t.i. "Stūrmanis, ir vācietis". Šīs mājas tagad saucas divējos vārdos: Stūrmaņi un Tīkas (sk. E. 64). Tātad zviedriskais tautības apzīmējums mērnieka ierakstā pārpratuma dēļ ir kļuvis par mājvārdu ar modificētu izrunu. Saprotams, pārpratums var būt arī zviedru mērnieka ierakstā, kas varbūt viņam teikto otro mājvārdu Tīkas ir pārpratis par zviedrisko *tysk*.

No teiktā izriet, ka mājvārdiem nebija tādas konservātīvas tendences saglabāties cauri gadsimteņiem, kāda daudz lielākā mērā bija pilsētu un muižu vārdiem, un vēl lielākā mē-

rā neapdzīvotu vietu vārdiem (upēm, ezeriem, vēļiem, purviem u. t.t.). Varam tāpēc sagaidīt, ka tagadējie Vidzemes mājvārdi ir samērā jauna parādība un ka senie mājvārdi ir reti.

Kā no vēsturnieku viedokļa, tā sevišķi filologu interesēs ir svarīgi konstatēt mājvārdu vecumu. Vēsturniekiem mājvārdu vecums atklāj svarīgas parādības apmetņu vēsturē un zemes kolōnizācijā. Filologiem vārdu izskaidrojumos ir nozīmīgi zināt to vecumu, lai varētu balstīties uz vecāko tradēto formu.[10]

Skaidrojot mājvārdu vecumu, principā ir iespējama divējāda pieeja: statistiskā un individuālā. Lietojot statistisko metodi, meklējam atbildi uz jautājumu, cik no tagadējiem mājvārdiem cēlušies šai gadsimtenī, cik deviņpadsmitā, astoņpadsmitā, septiņpadsmitā u. t.t., vai, ja iespējams, datējam šos vārdus sīkākās gadsimteņu daļās. Lietojot individuālo metodi, turpretim aplūkojam atsevišķus mājvārdus un jautājam, cik vecs šis konkrētais mājvārds varētu būt.

Saprotams, arī statistiskā metode balstās uz katra atsevišķa mājvārda identificējuma, tāpat kā individuālā metode. Tomēr pēdējā ar šādu identificējumu ir panākusi galīgo atbildi uz savu jautājumu, kāmēr, lietojot statistisko metodi, saskaita dabūtos rezultātus un tad izdara kādu skaitlisku secinājumu.

2. STATISTISKĀ METODE

Saskaņā ar 1939. g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem Vidzemē bija 81.268 saimniecības,[11] bet pēc 1929. g. lauksaimniecības skaitīšanas — 57.852 saimniecības.[12] Kamēr 1939. g. lauksaimniecības skaitīšanas rezultātos nav atsevišķi izdalītas vecsaimniecības, 1929. g. skaitīšanā šāds izdalījums bija, konstatējot Vidzemē 28.330 vecsaimniecības. No šīs statistikas izriet, ka no Vidzemē pastāvošām lauku mājām 1929. gadā 30.000, bet 1939. gadā 53.000 mājvārdu bija radušies pēdējos divdesmit gados sakarā ar agrārreformu. Turpretim apaļos skaitļos 28.000 mājvārdu ir senāka vecuma. J. Endzelīna 1922. gadā publicētā grāmatā *Latvijas vietu vārdi I daļa, Vidzemes vārdi* uzņemto mājvārdu skaits ir 16.769. Starpību, salīdzinot ar vecsaimniecību kopskaitu, daļēji iz-

skaidro tas, ka kopskaitā ir visas mājas, kamēr Endzelīna sarakstā ir pagasta gala vienāda nosaukuma mājas uzņemtas vienu reizi arī tad, ja mājas atšķiras ar priedēkli Maz-, Liel-, Kalna-, Lejas- u. taml. Tomēr visu starpību (trūkst ap 41% māju) šādi nevar izskaidrot, tāpēc jādomā, ka Endzelīna saraksts nav pilnīgs. Īstenībā starpību vēl palielina fakts, ka Endzelīna sarakstā ir uzņemts arī lielāks skaits vārdu mājām, kas 1922. gadā vairs nepastāvēja, t.s. iznīcinātām mājām.

Endzelīna mājvārdu sarakstu izlietoja Latvijas armijas stāba ģeodēzijas un topografijas daļa, publicējot 1:75.000 mēroga karšu lapas.[18] Sākumā armijas stābs karšu izdevuma pamatā lika Krievijas armijas "divu verstu" kartes pēc 1905-1912. g. pusinstrumentālā uzņēmuma. Šīs kartes publicēja laikā no 1926. līdz 1930. gadam. Sākot ar 1920. gadu, armijas stāba ģeodēzijas un topografijas daļa sāka strādāt gar jaunām kartēm, vai nu rekognocējot krievu uzņēmumus, vai izdarot jaunus. Šīs kartes sāka iespiest 1932. gadā, bet vairākas karšu lapas bija slepenas un lietošanai nepieejamas. Pirmā izdevuma kartēs māju nosaukumi ir pēc Endzelīna saraksta, bet nosaukumu kartēs ir mazāk nekā sarakstā, jo bieži mājvārdu vietā iespiests apzīmējums "vns", t.i. viensēta. Tomēr atsevišķos gadījumos kartēs ir māju nosaukumi, kas nav Endzelīna sarakstā.

Pētījumā par t.s. vecsaimniecību mājvārdu vecumu tātad jābalstās uz Endzelīna sarakstu, jo tas ir plašākais, kas ir pieejams, kaut arī aptver tikai 59,2% no visām vecsaimniecībām. Tomēr arī 1:75.000 mēroga kartes ir noderīgas māju lokālizēšanai, lietojot 17. gs. Lielā kadastra kartes un māju sarakstus.

Lai noskaidrotu mājvārdu vecumu, Endzelīna sarakstu salīdzināju ar 17. gs. zviedru kadastriem un agrāko gadsimteņu arklu revīzijām, vaku grāmatām, muižu dalīšanas, robežu nospraušanas u.c. dokumentiem. Lietojot statistisko metodi, no šiem vēsturiskajiem dokumentiem ar panākumiem var izlietot tikai tos, kas aptver kādu sakarīgu, pēc iespējas plašāku territoriju — pagastu vai pagasta daļu, kas izdalīts atsevišķi 1922. g. Endzelīna sarakstā. Šādi agrāko gadsimteņu mājvārdu saraksti, kas aptver plašāku territoriju, teiksim, 1922. g. pagastu, ļauj noteikt, cik no attiecīgā gadsimteņa mājvārdiem ir atrodami Endzelīna 1922. g. sarakstā. Grūtības un

kļūdu iespējas tomēr rada vēsturiskā mājvārdu rakstība. Lietojot 17. gs. Lielā kadastra kartes, kļūdas var lielā mērā novērst, ko nevar teikt par pārējiem vēsturiskajiem sarakstiem.

Var domāt, ka tie Endzelīna sarakstā uznemtie vārdi, ko neatrod vēsturiskajos sarakstos, ir jaunāki nekā izpētītā vēsturiskā saraksta mājas. Saprotams, to var apgalvot tikai tad, ja ir pārliecība, ka attiecīgais vēsturiskais dokuments ir pilnīgs, t.i. ka tajā ir uzņemtas visas toreiz pastāvošās mājas. No otras puses, tie māju nosaukumi, kas ir vēsturiskajā dokumentā, bet nav Endzelīna sarakstā, uzskatāmi par tādiem, kas starplaikā ir izzuduši. Kā redzējām, Endzelīna saraksts tomēr nav pilnīgs, un tāpēc šai ziņā mums nav drošas pārliecības, ka vēsturiskajā sarakstā dokumentētās mājas, kas nav Endzelīna sarakstā, tiešām nav saglabājušās līdz jaunākiem laikiem.

Šai pētījumā izlietoti šādi vēsturiski dokumenti:

1) Muižu dokumenti, kas publicēti krājumos: N. Busch und H. v. Bruiningk (ed.), *Livländische Güterurkunden* I (Riga 1908), H. v. Bruiningk (ed.) *Livländische Güterurkunden* II (Riga 1923). Šie dokumenti aptveŗ laiku no 1207. līdz 1545. g. Tikai retais no tiem apmierina prasību, ka mājvārdu sarakstiem jāaptveŗ sakarīga plašāka territorija. Tādēļ šis avots plašāk lietots turpmāk — individuālai metodei.

2) Ordeņa mestra Rūjienas zemes grāmata, ko tās izdevējs Pauls Johansens datējis ar 1420-1530. gadu — Paul Johansen, "Bruchstücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen und Helmet", *Beiträge zur Kunde Estlands* 21 (Tallinn 1938).

3) Katvaru 1553. g. vaku grāmata. H. v. Bruiningk, "Analekten zur Geschichte der Landwirtschaft und der Viehzucht in Livland", *Sitzungsberichte 1906* (Riga 1907).

4) Nepublicētā Rīgas archibīskapijas vaku grāmata, ko var attiecināt uz 16. gs. vidu, priekš Livonijas kaŗa. Dokuments glabājas valsts archīvā (Staatliches Archivlager) Getingenā, Vācijā, un apstrādāts pēc mikrofilmas.

5) Tīzenhauzena muižu 1577., 1582. un 1593. gada māju saraksts. Publicējis A. Švābe, *Vidzemes saimniecības vēstures avoti* VI (Rīgā 1941).

6) Alūksnes 1593. gada nepublicētais māju saraksts, kas glabājas Zviedrijas valsts archīvā (RA, Liv. II, vol. 315).

7) Ēveles 1593-1597. g. vaku grāmata. Publicējis E.

Dunsdorfs, *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624-1654* (Rīgā 1933). Sk. arī: E. Dunsdorfs, "Zum Hakenproblem", *Commentationes Balticae* I (Bonn 1954).

8) Mūrmuižas nepublicētā 1597. gada vaku grāmata, kas glabājas Zviedrijas valsts archīvā.

9) Poļu 1599. gada revīzija: Jan Jakubowski i Józef Kordzikowski, *Polska XVI wieku,* tom XIII, *Inflanty,* Źródła Dziejowe tom XXIV (Warszawa 1915).

10) Zviedru 1601. gada revīzija. Publicējis A. Švābe, *Die älteste schwedische Landrevision Livlands* (1601) (Rīgā 1933).

11) Zviedru 1638. gada revīzija. Publicējis E. Dunsdorfs, *Die Hakenrevision Livlands 1638* (Riga 1938-1941).

12) Zviedru Lielais kadastrs 1681-1688. g. Autora sastādīta kartotēka pēc avotiem Latvijas un Igaunijas valsts archīvā, un Zviedrijas valsts un kameras archīvā. Šī kartotēka ir pamatā E. Dunsdorfa darbam *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681-1710* (Stockholm 1950).

Lietojot šos divpadsmit avotus, jākonstatē, ka tikai pēdējie divi (11. un 12.) aptver visu Vidzemi, kamēr pārējie attiecas uz daudz šaurāku territoriju.

Sāksim pētījumu ar vecāko dokumentu, kas aptver visu Vidzemi — 1638. gada arklu revīziju. Te gan "visa" Vidzeme nozīmē zviedru laiku latviešu Vidzemi, t.i. bez šādiem tagadējiem pagastiem: Slokas, Bieriņu, Pedeles, Bolderājas un Valkas pagasta. Bez tam par Rīgas patrimoniālapgabalu arklu revīzija ir jāpapildina.[14]

1638. gada revīzijas un mūsu papildmateriāla trūkums ir, ka apmēram 10% toreiz apdzīvoto māju dokumentos ir izlaisti. Otrs konstatējamais trūkums ir, ka t.s. postažas, t.i. neapdzīvotās mājas, reģistrētas ļoti nepilnīgi, bet no mājvārdu statistikas viedokļa arī šīs neapdzīvotās mājas ir līdzvērtīgas apdzīvotajām. Šie avota trūkumi un augšā aprādītās tagadējā (1922. g.) saraksta nepilnības jāpatur prātā, lietojot sekojošo tabulu.

Rezultāti tabulā sakārtoti pa zviedru laika pils novadiem. Šo pils novadu robežas, kā arī tabulas dati attēloti divās pievienotajās kartogrammās. Kā identificēto, tā neidentificēto mājvārdu saraksts sniegts autora darbā *Actus revisionis Livoniae 1638* (Riga 1938-1941) ievada sējumā.[15]

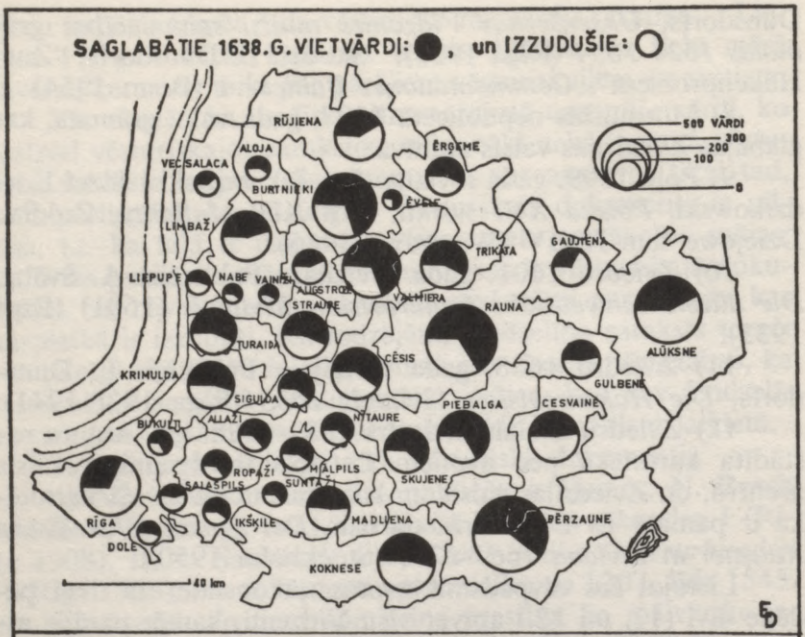
SAGLABĀTIE 1638.G. VIETVĀRDI: ●, un IZZUDUŠIE: ○
500 VĀRDI
300
200
100
0
RŪJIENA
ĒRGEME
VECSALACA
ALOJA
BURTNIEKI
ĒVELE
LIMBAŽI
TRIKĀTA
GAUJIENA
LIEPUPE
NABE
VAINIŽI
ALŪKSTROS
VALMIERA
STRAUPE
RAUNA
TURAIDA
ALŪKSNE
CĒSIS
KRIMULDA
GULBENE
SIGULDA
PIEBALGA
CESVAINE
ALLAŽI
NĪTAURE
BUKULTI
ROPAŽI
MĀLPILS
SKUJENE
SALASPILS
SUNTAŽI
RĪGA
IKŠĶILE
MADLIENA
BĒRZAUNE
DOLE
KOKNESE
40 km

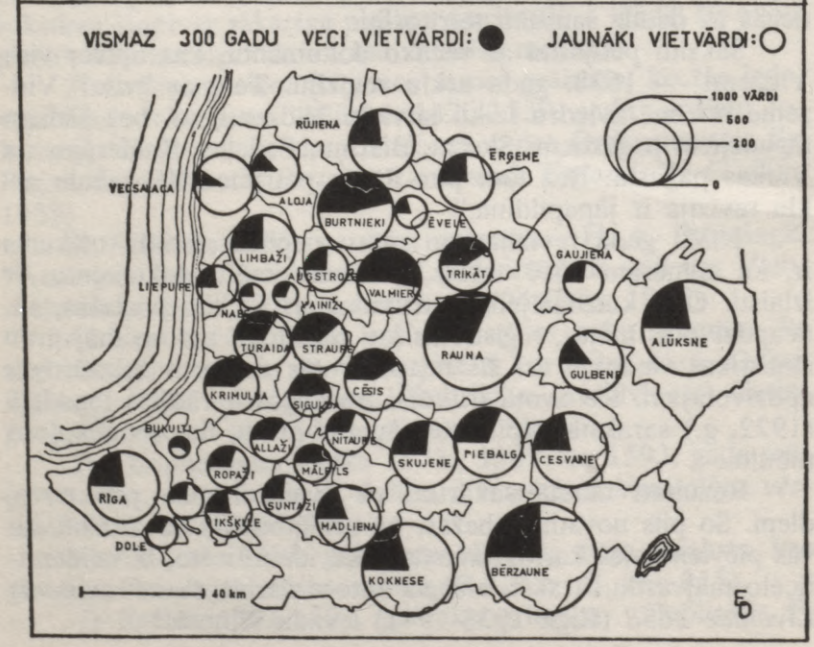
VISMAZ 300 GADU VECI VIETVĀRDI: ●
JAUNĀKI VIETVĀRDI: ○
1000 VĀRDI
500
200
0
RŪJIENA
ĒRGEME
VECSALACA
ALOJA
BURTNIEKI
ĒVELE
LIMBAŽI
TRIKĀT
GAUJIENA
LIEPUPE
VALMIERA
NABE
RAUNA
ALŪKSNE
TURAIDA
STRAUPE
GULBENE
KRIMULDA
CĒSIS
SIGULDA
BUKULTI
ALLAŽI
NĪTAURE
SKUJENE
PIEBALGA
CESVAINE
ROPAŽI
MĀLPILS
RĪGA
SUNTAŽI
IKŠĶILE
MADLIENA
DOLE
BĒRZAUNE
KOKNESE
40 km

MĀJVĀRDU SKAITA SALĪDZINĀJUMS

Pils novads	Mājvārdu skaits				%	%	Ordeņa
	1922. g.	1638. g.		Kopā	(2)no	(2) no	(O) vai
		Iden-	Nav	1638. g.	(1)	(4)	bīskapu
		tific.	ident.				(B) pils novads
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Allaži	213	74	42	116	34,7	63,8	O
Aloja	274	34	39	73	12,4	46,6	B
Alūksne	1074	234	310	544	21,8	43,0	O
Augstroze	222	57	74	131	25,7	43,5	B
Bērzaune	1508	367	262	629	24,3	58,3	B
Bukulti	70	41	28	69	58,6	59,4	O
Burtnieki	704	322	191	513	45,7	62,8	O
Cēsis	431	173	104	277	40,1	62,5	O
Cesvaine	677	146	144	290	21,6	50,3	B
Dole	115	38	37	75	33,0	50,7	B
Ērģeme	346	85	68	153	24,6	55,6	O
Ēvele	132	27	10	37	20,5	73,0	O
Gaujiena	202	54*	142	196	26,7	27,5	O
Gulbene	498	76	87	163	15,3	46,6	B
Ikšķile	260	59	46	105	22,7	56,2	B
Koknese	1078	222	207	429	20,6	51,7	B
Krimulda	396	154	141	295	38,9	52,2	B
Liepupe	209	48	45	93	23,0	51,6	B
Limbaži	512	127	148	275	24,8	46,2	B
Madliena	494	101	108	209	20,4	48,3	B
Mālpils	169	81	60	141	47,9	57,4	O
Nabe	79	19	15	34	24,0	55,9	B
Nītaure	249	75	41	116	30,1	64,6	O
Piebalga	625	195	99	294	31,2	66,3	B
Rauna	1197	375	193	568	31,3	66,0	B
Rīgas patrimoniālapgabals	474	115	135	250	24,3	46,0	
Rīgas pils novads	124	24	161	185	19,4	13,0	
Ropaži	203	64	37	101	31,5	63,4	O

Rūjiena	656	151	208	359	23,0	42,1	O
Salaspils	146	38	45	83	26,0	45,8	O
Sigulda	192	93	55	148	48,4	62,8	O
Skujene	538	142	91	233	26,4	60,9	O
Straupe	387	146	114	260	37,7	56,2	B
Suntaži	227	60	32	92	26,4	65,2	B
Trikāta	354	143	106	249	40,4	57,4	O
Turaida	420	139	111	250	33,1	55,6	B
Vainiži	72	23	24	47	31,9	48,9	B
Valmiera un Mujāni	522	274	120	394	52,5	69,5	O
Vecsalaca	440	39	52	91	8,9	42,9	B
Kopā bij. ordeņa valstī	6201	2071	1658	3729	33,3	55,5	
Kopā bij. archibīskapa valstī	9690	2425	1978	4403	25,0	55,1	
Pavisam kopā**	16.489	4635	3932	8567	28,1	54,0	

*Kopā ar tagadējā Igaunijā identificētiem vārdiem 66.

**Neskaitot Bieriņu, Bolderājas, Slokas, Pedeles un Valkas pagastu. Ja tos pieskaita, kopskaits (1) ailē ir 16.769. Lai dabūtu šeit minētās kopsummas, pie bij. ordeņa valsts un bij. archibīskapa valsts datiem vēl jāpieskaita tabulā uzņemtais Rīgas novads un Rīgas patrimoniālapgabals.

Salīdzinot abas kartogrammas, tūliņ redzams, ka tais pils novados, kur māju kopskaits 1922. gadā ir relātīvi lielāks nekā 1638. gadā, saglabāto 1638. g. mājvārdu procents ir zemāks. To jau, saprotams, arī var sagaidīt, jo šie pils novadi jaunākos gadsimteņos ir biezāk apdzīvoti. Tā kā skats var arī vilt, šī hipoteze prasa pārbaudi.

Lai pārbaudītu, kā seno mājvārdu procentu no tagadējā (1922. g.) kopējā mājvārdu skaita ir ietekmējusi jauno māju dibināšana, izdarīsim šādu eksperimentu.

Pieņemsim, ka 1638. gada arklu revīzijā un tāpat 1922. g. Endzelīna sarakstā ir reģistrētas visas mājas. Pieņemsim arī, ka jaunās mājas (t.i. pēc 1638. g. dibinātās) ir vismaz vi-

sas tās mājas, kuŗu 1922. gadā bija vairāk nekā 1638. gadā. Tas nozīmētu pieņemt, ka izzudušie 1638. gada nosaukumi ir aizstāti ar citiem nosaukumiem.

Saglabāto mājvārdu procentu katrā pils novadā apzīmēsim ar Y (piektās skaitļu ailes dati tabulā), bet mājvārdu skaitu 1638. gadā katrā novadā izteiktu procentos no 1922. g. skaita (ceturtās ailes datus izteiktus procentos no pirmās ailes datiem) ar X. Aplēsumā neietilpināsim Gaujienu un Rīgu. Pārējos pils novados tad dabūjam šādu attieksmi (regresijas vienādojumu):

$$Y = 0{,}61\ X - 3{,}65.$$

Izsakot šo attieksmi vārdiem: saglabāto 1638. gada mājvārdu procents katrā atsevišķā pils novadā vidēji līdzinās 0,61, reizinātam ar 1638. g. mājvārdu kopskaitu procentos no 1922. g. mājvārdu kopskaita, atskaitot 3,65.

Šādi aplēsti saglabāto mājvārdu procenti ir vidēji skaitļi, kas katrā konkrētā gadījumā nedaudz atšķiras no novērotajiem skaitļiem. Korelācijas koeficients (r) ir 0,929. Tas ir statistiski nozīmīgs un rāda, ka aplēstie vidējie skaitļi ļoti mazā mērā atķiras no novērotajiem skaitļiem.

Lielākās atšķirības ir Valmieras un Ēveles pils novadā, kur seno mājvārdu saglabāts vairāk, un Alūksnē un Augstrozē, kur to saglabāts mazāk, nekā varētu sagaidīt jauno mājvārdu ietekmē. Gaujienā un Rīgā saglabāts sevišķi maz seno mājvārdu — Gaujienā tāpēc, ka tā bija igauņu apdzīvota, un Rīgā tāpēc, ka, pirmkārt, mūsu statistika ir ļoti nepilnīga (trūkst daudz seno mājvārdu), un, otrkārt, Rīgas priekšpilsētas izplētās lauku apgabalos, iznīcinot lauku mājas. Šo atšķirīgo izskaidrojumu dēļ abus minētos novadus nemaz aplēsumā neietilpinājām.

Meklējot tālākus izskaidrojumus atšķirībām starp pils novadiem saglabāto mājvārdu procentā, varētu domāt, ka mazāk mājvārdu saglabājies tur, kur 1710–1711. g. mēris bija bargāks. Salīdzinot šai studijai pievienotās kartogrammas ar mēra kartēm,[16] nekāda spilgta sakarība nav redzama. Tomēr aplēsumi atklāj zināmu, kaut vāju, sakarību.

Apzīmēsim ar Y līdz mūsu dienām saglabāto 1638. gada mājvārdu procentu pils novados un ar X 1711. gadā mērī mirušo procentu no 1710. gada iedzīvotājiem. Vislabāko pielāgojumu abu lielumu korelācijas tabulai dod kvadrātiskā līk-

ne. Tās regresijas koeficienti ir:

$$Y = 0{,}946\ X - 0{,}007\ X^2 + 2{,}244.$$

Korrelācijas indeks (R) ir 0,480. Tātad, ja mēris būtu vienīgais zināmais faktors, tad tikai 23% no atšķirībām pils novadu saglabāto mājvārdu skaitā varētu izskaidrot ar mēri.

Kvadrātiskā līkne rada zināmas interpretācijas grūtības. Diferencējot atrodam līknes maksimu pie 67,6% (uz abscisas). Tātad pils novados, kur mērī mira mazāk par 67,6%, līdz ar mērī mirušo procenta pieaugumu vidēji konstatējams saglabāto mājvārdu procenta pieaugums. Turpretim pils novados. kur nomira vairāk par 67,6%, līdz ar mērī mirušo procentuālo pieaugumu saglabāto mājvārdu procents mazinās. Kamēr pēdējā parādība ir tieši tā, ko varēja sagaidīt, pirmā parādība vēl prasa izskaidrojumu turpmākos pētījumos.

Cita parādība, kas varētu ietekmēt mājvārdu saglabāšanu, varētu būt muižu dibināšana. Atskaitot Rīgas apgabalu, 1638. gadā Vidzemē bija 361 muiža. 1688. gadā šis skaits bija pieaudzis līdz 537, bet 1820. gadā līdz 615. Muižu skaita pieaugums atsevišķos pils novados ir nevienāds. Aplēšot muižu skaita procentuālās pārmaiņas regresiju pret saglabāto mājvārdu procentu (skaitot 1638. gada mājvārdu kopskaitu katrā pils novadā par 100), tomēr dabūjam statistiski nenozīmīgu sakarību. Korrelācijas koeficienta uzlabojums, ietilpinot aplēsumā mērī mirušo procentu, arī nedod nozīmīgu rezultātu.

Ka muižu dibināšana izrādās nenozīmīgs faktors mājvārdu saglabāšanā, varētu izskaidrot tā, ka, ņemot tikai vienkārši muižu skaita pārmaiņas, neesam skaitliski izteikuši nozīmīgāko faktoru šai parādībā. Ir interesanta mūsu (statistiski nenozīmīgā) regresijas vienādojuma algebriskā zīme. Tā rāda, ka jo vairāk muižu kādā pils novadā dibināts, jo lielāks procents saglabājušos mājvārdu. Šo paradoksālo iznākumu tomēr var izskaidrot. Muižas parasti dibināja uz zemnieku zemes, nodzenot no tās zemniekus. Tā, piemēram, Sāruma muiža (46. kartē 76. kvadrātā) ir dibināta agrākā zemnieku ciemā, kā redzams no Lielā kadastra Vainižu kartes. Katvaru muiža dibināta uz šādu māju zemes (vēsturiskā rakstībā): *Rinka, Budberg, Essergail.* Nodzītie zemnieki tomēr parasti aizgāja uz mežu un, iekopuši līdumu, nodibināja jaunas mājas ar veco nosaukumu. Tā, piemēram, Draužas, pēc Lielā

kadastra spriežot, atradās Katvaru ezera rietumu krastā, kur tagad atrodas Jāņu muiža. Tagadējās Katvaru pagasta Draužas (E 93) turpretim atrodas mežā 4¼ km gaisa līnijā ziemeļaustrumu virzienā no 17. gs. Draužām. Zemniekiem apmetoties vēl neiekoptā zemē, viņu mājas neviens negribēja, un tāpēc tās varēja saglabāt savu vārdu līdz mūsu laikiem. Ja runā par zemnieku māju spridzināšanu, t.i. pievienošanu muižām, tad, no otras puses, nevar ignorēt pretēju parādību — agrākās muižas pameta un atdeva zemniekiem. Piemēram, par Pabažu pagasta Vecmuižniekiem lasām 1688. gada arklu revīzijā: *"Vorhin ist die Hoflage gewesen, wor itzo Wätzmuischneek sitzt"*. Kā redzams, jautājums par muižu dibināšanas ietekmi uz mājvārdu saglabāšanu ir ļoti komplicēts.

Pārdomas šī jautājuma skaidrošanā izraisa mūsu tabulā konstatētais: tais pils novados, kas 16. gadsimtenī ietilpa ordeņa valstī, 33,3% tagadējo mājvārdu bijuši jau 1638. gadā, kamēr bijušā archibīskapa valstī šis procents ir tikai 25,0. Izdarot nozīmīguma pārbaudi (ar chī kvadrātā metodi), konstatējam, ka atšķirība ir būtiska, ne nejauša. Tātad 360 gadu pēc Livonijas valstu bojā ejas vēl ir starpība dažāda vecuma saglabāto mājvārdu procentā. Ir zināms, ka ordeņa zemniekus izlēņoja daudz mazāk nekā archibīskapa valstī, un šis apstāklis tad varētu izskaidrot augšējo starpību. Te, šķiet, ir izejas punkts plašākam pētījumam, no kuŗa gan šoreiz raksta ierobežoto apmēru dēļ jāatsakās.

No līdz šim analizētajiem faktoriem, kas palīdz izskaidrot saglabāto mājvārdu lielāku vai mazāku procentu vēsturiskajos pils novados, par svarīgāko izrādās jaunu māju dibināšana šajos novados, t.i. iekšējās kolōnizācijas intensitāte.

Statistisko metodi ar panākumiem var lietot arī tad, ja vēsturiskais dokuments, kas min mājvārdus, attiecas tikai uz kādu Vidzemes daļu. Jo lielāka ir šī territoriālā Vidzemes daļa, jo drošāk var iegūtos rezultātus vispārināt. Kā vispārinājumos, tā arī citos jautājumos varam lietot modernās statistikas izlases metodes teōrijas, tās attiecīgi modificējot. Galvenā īpatnība, kas neļauj bez modifikācijas lietot izlases metodi, ir tā, ka pētniekam nav iespējams pašam izdarīt izlasi pēc teōrijas diktētiem principiem. Izlases materiāls ir dots ar saglabāto dokumentu, un tāpēc vienmēr jānoskaidro, par cik

vēsturiskā dokumenta saglabāšanas nejaušība atbilst tai nejaušībai, ko prasa izlases metode.

Sekojošā iztirzājumā sāksim vispirms ar vecāko plašāko dokumentu un tad pāriesim uz jaunākiem. Šāds vecākais, pietiekami plašs dokuments ir ordeņa mestra Rūjienas zemes grāmatas fragments, ko izdevis profesors P. Johansens.[17] Dokumenta iekārta ir tāda, ka mājas apvienotas ciemos, bet katrām mājām ir parasti trīs, retāk divi vai četri vārdi. Pēc Johansena domām pirmie vārdi ir vecākie, un tie uzrakstīti laikā no 1420. līdz 1450. g. Mainoties māju valdītājiem, jaunos vārdus zemes grāmatā pierakstīja laikā no 1450. līdz 1480. gadam, bet trešo reizi zemes grāmatā laboja vārdus ap 1530. gadu.

Pētījot mūsu nolūkiem šo dokumentu, vispirms ir jānoskaidro tā territorija. Tagadējā Arakstu pagastā atradās šādi ciemi (ciemu vārdi dokumenta rakstībā): *Lediger* (12 mājas), *Hargus* (24-26 mājas), *Mynthit* (23 mājas), *Henneith* (saraksts ir nepilnīgs, tikai 4 mājas). Tagadējā Ipiķu pagastā ietilpa: *Lapsar* (nepilnīgs saraksts, 4 mājas), *Corbelenn* (14 mājas, bet saraksts nav pilnīgs). Tagadējā Jeru pagastā bija *Wanxter* (12 mājas, nepilnīgs saraksts), *Sutenor* (28 mājas). Naukšēnu pagastā: *Idwe* (7 mājas, nepilnīgs), *Ulderenn wacka* (2 mājas, nepilnīgs). Rūjienas pagastā: *Baten* (10 mājas, nepilnīgs). Sēļu pagastā: *Pantea wacka* (8 mājas, nepilnīgs).

Mēģinot identificēt šai dokumentā ierakstītos vārdus ar tagadējiem vārdiem, vienīgais kritērijs ir vēsturiskā vārda līdzība ar tagadējā pagastā sastopamo moderno vārdu. Lai noteiktu, vai šāda līdzība pastāv, vai arī tā ir tikai šķietama, vajadzīgas filologa zināšanas. Šai zinātnes nozarē nejūtos kompetents, tāpēc nododu sekojošo salīdzinājumu filologu kritikai.

Dokumenta vārdi	Identificējums	
	Modernais vārds	Aptuvens gads
	Arakstu pagastā:	
Bertoldt, Cullike	Kulķins	1450
Ilmalembi, Poge	Puiga	1450

Thomas, Vicke, Sicke	Viķis	1450
Henneith (ciems)	Ence	
	Ipiķu pagastā:	
Cullie, Lenewatcko, Ruckul	Rukuļi	1530
	Jeru pagastā:	
Caibas, Vitacke	Kaiba	1420
Caibas, Ebo Kock, Keibe Kock	Koka	1450
Bertoldt, Immotu	Ilmetes	1450
	Naukšēnu pagastā:	
Ramdote, Hince, Kirgenn	Kurģis	1530
Lembis, Coster, Hencke, Vszgulle	Limba (Limbis)	1420
Itsi, Tousie, Pick	Pīkas	1530
	Rūjienas pagastā:	
Pekis, Koupe, Noucens	Nauka	1530
Gibbele, Kaucko	Kaukatas	1450
Bardi, Brocko	Brākšas	1450
Viteike, Prexadde	Priecari	1450
	Sēļu pagastā:	
Moysenick	Vecmuižnieks	1530(?)

Pieņemot, ka identificējumi ir pareizi, konstatējam, ka no apmēram 150 Rūjienas novada mājvārdiem ir saglabājušies 15, t.i. desmit procenti. Bez tam ciems *Henneith* saglabājies mājvārdā Ence Arakstu pagastā.

Mēģināt noskaidrot, cik lielam skaitam tagadējo mājvārdu pagastos var izsekot līdz piecpadsmitajam gadsimtenim, ir nozīmes tikai par Arakstu un Naukšēnu pagastu, jo pārējie pagasti ir pārstāvēti pārāk nepilnīgi. No Arakstu pagasta 31 mājvārda Endzelīna sarakstā atrodam (kopā ar Enci) četrus. Bez tam 52. kartē atrodam vēl aiz Igaunijas robežas *Suusi* (identificējot *Villika, Sussi* dokumentā) un *Popa* (identificējot *Poppe, Jalembi, Perna).* Naukšēnu pagasta norobežojamā daļā identificējami trīs mājvārdi.

Izsekojot šo pagastu (Arakstu un daļai Naukšēnu) mājvārdiem vēlākos dokumentos, dabūjam šādus rezultātus:

	Identificētie vārdi			Kopskaits Endzelīna sarakstā
	15. gs. beigās	1601. g.	1682-1688. g.	
Arakstu pag.	4	.	9	31
Naukšēnu pag. (daļa)	3	23	37	80
Kopā	7	.	46	111
%	6,3	28,8	41,4	100,0

Šķiet, ka Johansena datējumi nav droši, ko rāda mūsu identificējumi. Piemēram, ja 1530. gadā Arakstu pagastā *Sicke* apmetās *Vicke* vietā, bet tagad vēl pastāv Viķis, tad rodas jautājums, kur palicis *Sicke?*

Kā pēc vecuma nākošo dokumentu analizēsim Rīgas arhibīskapijas 16. gs. vidus (nepublicēto) vaku grāmatu. Identificējumi pēc šī dokumenta ir daudz drošāki nekā pēc Rūjienas zemes grāmatas. Tos ar paļāvību var izdarīt arī persona, kas nav filologs, jo vārdu rakstība ir samērā tuva Lielā kadastra (1682-1688. g.) vārdu rakstībai, un pēdējos vārdus var lokālizēt uz kartes. Diemžēl, ierobežotā telpa neatļauj iespiest simtiem mājvārdu, tāpēc tabulā sniedzu tikai identificēto mājvārdu skaitu.

Sekojošā tabulā ir parādīts pa pagastiem identificēto mājvārdu skaits no 16. gs. vidus, kā arī no Lielā kadastra laika, salīdzinot ar mājvārdu kopskaitu pēc Endzelīna 1922. g. saraksta.

Pagasts	Identificēto mājvārdu skaits		Kopskaits Endzelīna sarakstā
	16. gs. vidus	1681-1688. g.	
Ainažu	3	2	100
Bērzaunes	49	60	128
Bilskas	4	46	65
Bīriņu	6	59	88
Blomu	6	60	86
Drustu	9	18	55
Dzērbenes	7	42	61
Gatartas	2	11	34
Grostonas	7	22	87
Jaunpiebalgas	32	63	98

Kalsnavas	48	75	144
Krimuldas	26	59	95
Lādes	2	30	55
Lēdurgas	18	84	151
Limbažu	16	57	111
Lubānas un Meirānu	29	18	218
Pabažu	6	32	54
Palsmanes un Birzuļu	6	25	129
Salacas	6	28	168
Sējas	17	52	93
Skultes	6	62	125
Smiltenes	36	98	202
Sveiciema	3	21	90
Taurenes	1	31	57
Turaidas	6	32	55
Umurgas	9	14	57
Vainižu	6	22	49
Vecpiebalgas	55	106	145
Vidrižu	4	43	89
Viļķenes	13	32	63
Vītrupes (daļa)	1	12	56
Kopā	439	1316	3008
%	14,6	43,8	100,0

Kā nākošos līdzīgā veidā apstrādāsim Tīzenhauzena, Alūksnes, Mūrmuižas un Ēveles muižas dokumentus, un 1599. un 1601. g. arklu revīziju (avotus sk. iepriekš).

Pagasts	Identificēto mājvārdu skaits 16. gs. beigu un 1601. gada	1681-1688. g.	Kopskaits Endzelīna sarakstā
Aizkraukles	11	38	104
Alsviķa	7	25	58
Alūksnes	7	16	46
Annas	17	27	64
Bebru	9	14	67
Cēsu	22	29	44
Drabešu	32	45	84
Ēveles un Jērcēnu	53	78	161

Ilzenes	4	8	35
Iršu	1	2	8
Jaunlaicenes	24	42	133
Kalncempju	8	23	63
Kārļu	18	24	39
Kauguru	33	43	52
Kokneses	9	51	140
Krapes	6	13	71
Lēdmanes (daļa)	2	11	49
Lielvārdes	11	31	113
Liepas	21	46	57
Liepkalnes	17	7	57
Litenes	7	14	80
Mālupes	3	10	70
Mūrmuižas	17	20	33
Naukšēnu (daļa)	23	37	80
Pļaviņu	2	27	86
Priekuļu	31	42	62
Rāmuļu	7	9	30
Rembates	3	29	132
Rūjienas	9	30	72
Sērmukšu (daļa)	11	20	28
Skrīveru	6	29	86
Stāmerienes	3	5	56
Vaives	28	38	58
Veclaicenes	28	45	100
Viskaļu	5	9	45
Ziemeļa	5	19	58
Kopā	500	956	2521
%	19,8	37,9	100,0

Saskaitot 1681-1688. g. mājvārdus augšējās tabulās un pieskaitot vēl Bejas, Briņģu, Idus, Jaunrozes, Jeru, Karvas, Katvaru, Lodes, Ļaudonas, Mārkalnes, Mētraines, Nabes, Naukšēnu (daļu), Pāles, Pociema, Rankas, Saikavas, Stienes, Ternejas, Veļķu, Vestienas (daļu) un Zeltiņu pagastu, dabūjam 2722 mājvārdus, salīdzinot ar 6921 mājvārdu attiecīgos pagastos Endzelīna grāmatā. Tātad no Lielā kadastra laikiem, t.i. 1681-1688. g. ir identificēti 39,3%.

Sakopojot līdz šim konstatētos rezultātus, varam izdarīt šādu vispārinājumu:

No 15. gs. beigām saglabāts	6 %	mājvārdu
No 16. gs. vidus saglabāts	15 %	mājvārdu
No 16. gs. beigām saglabāts	20 %	mājvārdu
No 1638. gada saglabāts	28 %	mājvārdu
No 1681-1688. gada saglabāts	39 %	mājvārdu

Pirmais skaitlis ir nedrošs, jo pamatojas uz ļoti mazu izlasi, un turklāt arī datējums ir problēmatisks. Arī identificējumi vēl prasa filologu pārbaudi.

15% mājvārdu, kas saglabājušies no 16. gs. vidus, attiecas tikai uz archibīskapa valsti. Tā kā no 1638. gada bij. archibīskapa valstī bija saglabājies procentuāli mazāk mājvārdu nekā visas Vidzemes caurmērā, tad var domāt, ka minētais procents pieaugtu, ja būtu dati par visu Vidzemi. Aplēšot proporcionāli 1638. gada stāvoklim, var vērtēt, ka no 16. gs. vidus mēs dabūtu 16,5% saglabātu mājvārdu. Aplēstais procents 16. gs. beigām (20%) savukārt laikam nedaudz pazeminātos, jo izlasē ir daudz bijušās ordeņa valsts pagastu.

Pēc augšējās tabulas varam spriest, ka Vidzemes mājvārdu vecums vērtējams aptuveni šādi (procentos):

	Neskaitot jaunsaimniekus	Ieskaitot jaunsaimniekus
No 15. un agrākiem gadsimteņiem	6	2
No 16. gs. vidus	9	3
No 16. gs. beigām	5	2
No 17. gs. sākuma	8	3
No 17. gs. beigām	11	4
No 18. un 19. gs.	61	21
Kopā	100	
20. gs. jaunsaimniecības		65
Pavisam kopā		100

Šai tabulā aplēstie skaitļi iegūti, saskaldot iepriekšējās

tabulas kumulētos skaitļus. Ja no 15. gs. beigām saglabāts 6% mājvārdu, bet no 16. gs. vidus 15%, tad mājvārdi, kas radušies no 15. gs. beigām līdz 16. gs. vidum, bija 15-6 = 9%, u. t.t. Par visiem gadsimteņiem kopā, protams, jābūt 100%.

Tātad, kamēr iepriekšējā tabula rāda, kāds procents tagadējo mājvārdu ir bijis jau attiecīgā gadsimtenī, šī tabula rāda, kāds procents tagadējo mājvārdu kādā gadsimtenī ir radies (tikai pats pirmais skaitlis ietveŗ sevī nevien 15. gs., bet arī agrāko gadsimteņu mājvārdus).

3. INDIVIDUĀLĀ METODE

Šo metodi varam lietot dažādos veidos, un līdz ar to patiesībā jārunā par vairākām individuālam metodēm: referenču metodi, filoloģisko metodi un vēsturisko metodi.

Referenču metode

Pieņemot, ka vienādiem vietvārdiem varētu būt vienāds vecums, ir iespējams datēt kādam vēsturiskam sarakstam analogus vietvārdus tai pašā valodas apgabalā. Tā kā, piemēram, Kurzemē runāja latviski, tad, izlietojot vēsturiskos Kurzemes vietvārdu sarakstus, varētu datēt līdzīgus Vidzemes mājvārdus ar Kurzemes vēsturiskā saraksta datumu.

Šī referenču metode dos labus rezultātus tikai tad, ja to lietos filologs. Tās defekts ir, ka būtībā mums darīšana ar analoģijas secinājumiem, kas nekad nav droši.

Lai tikai demonstrētu šo metodi, ierobežosimies, izlietojot divus dokumentus. Pirmais lietotais vietvārdu saraksts attiecas uz Kurzemi 1253. gadā un ir iespiests krājumā *Urkundenbuch* I, 1, 327. lpp. Otrs saraksts attiecas uz 1355-1362. g. un ir iespiests A. Bauera darbā "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen", *Mitteilungen* 25, 1 (Riga 1933).

Iespiedumā izceltais vārds ir reference, kas ņemta no attiecīgā augšējā dokumenta, aiz tā (iekavās) seko tagadējie mājvārdi, pēc iekavām pagasti, kādos tie atrodas pēc J. Endzelīna *Latvijas PSR vietvārdi* I (Rīgā 1956). Attiecīgo burtu trūkuma dēļ intonāciju apzīmējumi nav parādīti.

Reference 1253. gadā:

Alizeyde (Aliešas) Lugažos, (Alieši) Vijciemā.

Amulle, Amelynge (Amoli) Ādažos.

Anze, Anzes (1230: ibid., 136. lpp.) (Ance) Sāvienā, (Ancēni) Ogrē,[19] (Ančpēteŗi) Allažos.

Baten (Bāte) Sējā.

Dobe (Dobnieki) Allažos.

Dupie (Dupani) Lielvārdē, (Dupas) Salaspilī, (Dupeni) Ļaudonā, (Dupēns) Dikļos.

Gaurenen, Govrene (1291: ibid., 673. lpp.) (Gaura) Kocēnos.

Gaweys(s)en (Gavieši) Kosā.

Grobin (Grobe[20]) Ēvelē, (Grobiņš) Bebros, (Grobis) Skaņkalnē.

Ylmede (Ilmēns) Rencēnos, (Ilmete) Jeros, Jērcēnos.

Ylse, Ilze (Ilzēni) Jaunpiebalgā, Veļķos, (Ilziņkalns) Vestienā.

Reference 1355-1362. gadā:

Alpe (Alpēni) *Ērģemē.*

Ankuse (Anksis) Arakstos, Ternejā, (Ankšalas) Kārķos.

Antze (Ancēni) Ogrē, (Ancīši) Ļaudonā, Siguldā, Skultē, (Ancītis) Bauņos, Brenguļos, Kauguros, Plāņos, (Ancuļi) Litenē, (Anči) Sāvienā, (Ančpēteŗi) Allažos, (Mežancis) Mazsalacā.

Asse (Ases) Ādažos.

Ate (Atenieki) Mēdzūlā.

Audes (Audakas) Morē, (Audēns) Lenčos, (Audīles) Jaungulbenē, (Auduļi) Liepā.

Babbe (Babiņi) Ķieģeļos,[21] (Babiņš) Smiltenē.

Baydee (Baidiņi) Bērzaunē, (Baidiņš) Bauņos, Raunā, (Baidunis) Baižkalnā.

Baldeisse, Baldesse (Baldiesis) Bauņos, (Baldiešas) Ķieģeļos, (Baldiešēni) Vecpiebalgā, Zaubē, (Baldietis) Kocēnos, (Baldiņi) Suntažos, Valkā, (Baldiņš) Turaidā, Valmierā, (Baldonis) Alojā. (Baldons) Lēdurgā, (Baldoņi) Ādažos.

Bene (Bēniņi) Vecgulbenē, (Bēniņš) Baižkalnā.

Boytze (Baicēni) Rozulā, (Baika) Dauguļos.

Brinditite (Brindas) Ipiķos, Ternejā, (Bringuļi) Ļaudonā.

Bunke (Buņķis) Kauguros.

Zeypele, Zeypslow (Ceipi) Priekuļos, (Ceipis) Jaunvālē, Mazsalacā, (Ceip(e)nieks) Bauņos, (Ceipoli) Kūdumā.

Zelpe, Zelpenovde (Celpēni) Kārķos, (Celpis) Jaunburtniekos, Lenčos.

Zynne (Cinis) Ērģemē, (Ciņi) Kalsnavā, Lielvārdē, Skrīveros.

Dayke (Daikas) Sēļos.

Dovgule (Daugulis) Mārsnēnos, Mazsalacā, (Dauguļi) Ērģemē, Jaunlaicenē, Lizumā, Palsmanē, Stopiņos.

Dovgvne (Dauguņi) Vecpiebalgā.

Draueke (Dravēka) Mujānos.

Gabrike (Gabrani) Alsviķī, (Gabri) Nautrēnos, (Gabris) Katlakalnā.

Gayde, Gaydvne (Gaida) Braslavā, (Gaidas) Ķēčos, (Gaide) Kauguros, (Gaidēni) Kārļos, Lenčos, Nītaurē, Taurupē, (Gaidēns) Vaidavā, (Gaides) Gaujienā, (Gaidumi) Grostonā.

Gaylvne[22] (Gailonas) Raiskumā.

Gerke (Ģērķeni) Mālpilī, (Ģērķēni) Kosā, Mēdzūlā, (Ģē(r)ķi) Kalsnavā, Kastrānē, Kosā, Lugažos, Mēdzūlā, Meņģelē, Suntažos, (Ģērķis) Blomē (Nigrā), Naukšēnos.

Gibbase, Gibbele, Gibbul, Gibbule (Ģibēni) Morē, (Ģibens) Pociemā, (Ģibiešēni) Kalsnavā, (Ģibis) Sējā, (Ģibuļi) Ērgļos, Madlienā, Sausnējā, Vecpiebalgā, (Mel-Ģibulis) Ķeipenē.

Godeme, Godynne (Godelis) Katlakalnā, (Godiņi) Ikšķilē, (Godiņš) Mārupē, (Gūdeņi) Aknīstē.

Govdule (Gauduļi) Drustos.

Gribbethe, Gribbiathe (Gribietis) Vaidavā.

Gribbulis (Gribulis) Limbažos, (Gribuļi) Drabešos, Mazstraupē.

Yddo, Yto (Ides) Lauberē, Naukšēnos, (Idiņi) Mālpilī, (Idvietis) Burtniekos.

Jgathe, Jgate (Igate) Limbažos, (Igat(i)s) Burtniekos.

Ilmedowe — sk. *Ylmede* 1253. g. sarakstā.

Ylmike (Ilmaki) Viļķenē.

Ymmake (Imaka) Limbažos, (Imakas) Mazstraupē.

Ymmotu (Immas) Allažos.

Jake (Jakas) Ļaudonā, (Jaki) Salacā, (Jokas) Sāvienā.

Jovnele (Jauneles) Bebros, (Jaunēlis) Bilskā.

Jowendothe (Jaujani) Rembatē, (Jaujas) Odzienā, (Jaujēni) Krapē.

Chronoloģiski šeit iederas 1386. g. UB I, 3, 464. lpp. mi-

nētie *Gudden,* kam Ikšķilē atbilst Gudiņi kā vienīgās mājas Vidzemē ar šo nosaukumu, salīdzinot ar lielu skaitu Kurzemē.

Filoloģiskā metode

Statistiskās metodes pamatā likām ar noteiktu gadu resp. gadsimteni datējamu mājvārdu sarakstu. Pamatojoties uz šādu dokumentu, var noteikti apgalvot, ka attiecīgā laikmetā pastāvējis sarakstā minētais nosaukums. Saprotams, atklāts paliek jautājums, vai šis nosaukums nepastāvēja arī agrāk.

Referenču metode neļauj apgalvot, ka uz analoģijas pamata sameklētais attiecīgais māju nosaukums pastāvēja references dokumenta laikā. Tā ir tikai iespēja. Tāpat kā statistikas metodi lietojot, paliek arī atklāts jautājums, vai nosaukums, kas eventuāli varēja būt references laikā, neeksistēja arī agrāk.

Lai spriestu, kad nosaukumi varēja būt radušies, dažos gadījumos var lietot filoloģisko metodi. Tās ilustrēšanai piemēra dēļ ņemsim pirmo pagastu, kas minēts J. Endzelīna darbā *Latvijas vietu vārdi* I — Cēsu apriņķa Baižkalna pagastu.

Vispirms sašķirosim mājvārdus divi grupās: pirmkārt, vārdos, kas ir saprotami tagadējā valodā — Andrēns, Baltvilks, Bēniņš, Ennēni, Grāvelis, Irbīte, Jaudzums, Karelis, Kazupurvs, Kurmis, Ķesa, Mūris, Pāvuls, Rauska, Smurģis, Stuķis, Tiltakalns, Ogriņa, Vieķis — un, otrkārt, vārdos, kas tagad nav saprotami — Baidunis, Bitmetis ("Bitmit"), Ģipslis, Kors, Paurnietis, Strīķelis, Turciņš.

Par saprotamiem vārdiem uzskatīsim, pirmkārt, tos, kas atrodami K. Mīlenbacha *Latviešu valodas vārdnīcā* (ar J. Endzelīna un E. Hauzenbergas-Šturmas papildinājumiem), un, otrkārt, no kristīgajiem priekšvārdiem atvasinātus mājvārdus. Pārējos uzskatīsim par nesaprotamiem vārdiem. Šeit ir iespēja, ka lietpratējs zinās arī otrā grupā uzņemtos vārdus ierindot pirmā grupā, piemēram, Paurnieti identificējot ar pauriem = gariem. Tā kā mans nolūks ir tikai norādīt uz šo metodi, tad precīzais sašķirojums ir pieciešams.

Par pirmās grupas mājvārdu, kas ir īsti latviešu vārdi, iespējamo vecumu parasti neko nevar teikt — tie varētu būt tik veci, cik tagadējā latviešu valoda.[23] Kristīgo priekšvārdu mājvārdi (Andrēns, Ennēni, Pāvuls) varēja rasties tikai pēc kristīgās ticības iesakņošanās. Par lejasvācu valodas cilmes

vārdiem (Grāvelis, Mūris) var teikt, ka tie varēja rasties tikai no 13. līdz 16. gadsimtenim.

Interesantākie tomēr ir nesaprotamie vārdi. Jāpieņem, ka kādreiz tie bijuši saprotami, un te ir uzdevums filologa interpretācijai. Šādā interpretācijā nozīmīga loma būs vārda datēšanai, t.i. nosakot, kad attiecīgais vārds bijis saprotams. Šis datējums tad arī noteiks mājvārda vecumu.

Filoloģiskā metode ir jākombinē ar nākošā apakšnodaļā apskatīto vēsturisko metodi tai ziņā, ka ieteicams pētījumā ņemt vērā vecākās vēsturiskās mājvārdu formas. Piemēram, Baižkalna pagastā tagad vēl sastopamās mājas 1638. g. revīzijā ierakstītas šādi:[24]

Andran, Ennen, Gibszell, Kesze, Muhris, Ogrienn, Pawerneck, Pawll, Schmurgis, Stricker, Wekee.

1684. gadā zviedru mērnieki (pirmais variants) un 1688. gadā revidenti (otrs variants) vārdus uzrakstīja šādi:[25]

Baltewilk, Baltewilck; Bickmet, Bitmet; Ennen; Grafwer, Grahwer; Gribsell, Gibsel; Kohre; Kesze, Kessie; Karel, Carell; Janaurmisz, Jaunekurm; Mühre, Muhre; Ogringh, Ogring; Pauerneck; Pawull, Pawul; Stricker, Stricke; Smurije, Schmurge; Wikit, Wickit.

Ņemot vērā vēsturisko rakstību, no mūsu otrā saraksta uz pirmo jāpārceļ Kore, jo kamēr Kors ir nesaprotams vārds (Raunā!), tikmēr Kore ir labi saprotams. Saprotams kļūst arī Strīķelis, ja to lasa Strīķeris (Strīķerīši, zāģerīši, līdz ar mani tautiņās! Māte deva lielu pūru, nelien tautu klētiņā. 18010. var.). Pēdējais tad ierindojams no lejasvācu valodas aizņemto vārdu katēgorijā.

Filologa vēsturiskā pieeja būs sevišķi nozīmīga Vidzemes senos lībiskos apgabalos, kur, piemēram, *Peremees* (=saimnieks) pārvērties par Permežu un *Heynepoy* (poy=dēls) par Eņģupi.[20] Filoloģiskā analize arī prasīs labu attiecīgā novada dialekta pārzināšanu.

Šeit tikai konstatēsim, ka t.s. nesaprotamie vārdi, šķiet, ir mazākumā, salīdzinot ar saprotamiem vārdiem, kas apstiprinātu statistiskās metodes rezultātus.

Vēsturiskā metode

Vēsturiskās metodes pamats ir tas pats, kas statistiskajai metodei: kādā vēsturiskā dokumentā minētos mājvārdus mēģi-

nām identificēt. Starpība ir tā, ka šaurā novada dēļ, uz ko dokuments attiecas, dabūjam mazus skaitļus, ko nevar apvienot, lai iegūtu statistiski nozīmīgus secinājumus. No šaura novada identificējumi ir daudz nedrošāki nekā no plaša novada, jo pēdējā drošību nostiprina vairāku kaimiņos esošu mājvārdu identificējumi.

Lietojot vēsturisko metodi, apstrādāsim publikācijas *Livländische Güterurkunden* (LGU) I un II sējumā minētos mājvārdus un ciemu vārdus, kas saglabāti mājvārdos.

Tā kā šai izdevumā ir sakopoti visi vecākie muižu dokumenti, tad pētnieks var mēģināt rast atbildi uz jautājumu — kurš ir zināmais vecākais Vidzemes mājvārds? Tomēr atbildēt uz šo jautājumu var tikai ar ierunām. Pirmais LGU ievietotais dokuments attiecas uz periodu no 1207. līdz 1209. gadam. Tas ir 1582. gada lēņa dokumenta regests Manegintem.[27] Dokumentā starp citu minēti "tīrumi, saukti *Pondekeren* (... *agris dictis Pondekeren)*". Krājuma izdevēji Bruinings un Bušs bija griezušies pie pazīstamā senatnes pētnieka A. Bīlenšteina pēc padoma, kā identificēt šo vārdu. Bīlenšteins atbildēja, ka vārda *Pondekeren* pirmā puse varbūt atspoguļojas Mālpils mājvārdā Punde — tās ir Pundes (E 50) Mālpils pagastā. Ja šo Bīlenšteina minējumu akceptētu, tad šis būtu vecākais zināmais mājvārds Vidzemē. Pēc vecuma nākošais mājvārds ir vēl problēmatiskāks nekā Pundes. Rīgas archibīskaps 1350. gadā izlēņoja mirušā Oto Rozena valdījumus Lielstraupē Volmaram un Henekem Rozenam. Starp dokumentā minētiem ciemiem bija *Wilsekulle* un *Prenene*.[28] Ar zināmām šaubām krājuma izdevēji pirmo identificē ar Vilciņiem (E 106 Lielstraupes pag.), bet otro jau drošāk ar Prieniņu (E 101 Raiskuma pag.).

Pret šiem identificējumiem iebilstams, ka dokumentā attiecīgie vārdi nepārprotami apzīmēti kā ciemu, nevis ciematu, t.i. viensētu, nosaukumi. No otras puses, ir tomēr zināmi samērā droši gadījumi, kad iznīkušo ciemu vārdi saglabājušies mājvārdos.

Sekojošais ir to LGU I un II sējumā minēto vārdu saraksts, kuŗus pēc šī apcerējuma autora domām varētu identificēt ar kādu mājvārdu Endzelīna sarakstā. Lai taupītu telpu, katrā posmā minētais pirmais vārds ir attiecīgais vārds (parasti mājvārds) dokumenta vēsturiskajā rakstībā, seko gads, kad tas

minēts dokumentā, LGU sējuma un dokumenta (ne lpp.) numurs, tagadējais nosaukums pēc Endzelīna (iekavās E un *Latvijas vietu vārdu* I daļas lappuse), pagasts un iekavās mājvārdu skaits tai pašā dokumentā, kuŗus neizdevās identificēt. Saraksts sakārtots chronoloģiski.

Kaysterkalln ("enen berch, de Kaysterkalln geheten"), 1357. g. I, 82; Skaisterkalns (E 93) Katvaru pag.

Beben-land, 1378. g. I, 106; Bēģēni (E 45) Kokneses pag.

Reminissare, Remenissare, 1401. g. (1613. g. *Remmenick*, 1624. g. *Remminck*, 1690. g. *Rheming)* I, 154; Riemeņi (E 50) Mālpils pag.

Beddene, 1427. g. I, 234; Bednes (E 67) Cirgaļu pag.

Tomecke, 1463. g. I, 408; Tominš (E 100) Puikules pag. (1).

Auszkap, 1474. g. I, 496; Augškāpis (E 25) Raunas pag. *Bausen*, ibid.; Baižēns (E 26) Jaunraunas pag. *Murnek*, ibid.; Mūrnieks (E 26) Raunas pag. (1).

Powszke, 1488. g. I, 581; Poķi (E 16) Kusas pag. *Rubenen;* Rubeņi, ibid. (13).

Stocken, 1488. g. I, 582; Stoka (E 63) Turaidas pag.

Prekun Krewyn, 1490. g. I, 592; Krieviņi (E 28) Sarkaņu pag.

Allman, 1493. g. I, 621 (1624. un 1630. g. *Alloma*, 1638. g. *Allun);* Alums (E 100) Pāles pag. (2).

Mix, 1495. g. I, 634; Mīks (E 83) Smiltenes pag.

Mesze Gayle, 1496. g. I, 654; Mežgailis (E 44) Krimuldas pag. (1).

Bruken, 1497. g. I, 659; Bruķi (E 14) Kalsnavas pag. *Grybbeszen;* Gribiecēni, ibid. *Stallven;* Stalūnēni, ibid. *Uskenen;* Ušāni, ibid. (18).

Vissene, insula Visene, 1500. g. I, 684; Vīzani (E 50) Mālpils pag.

Penien, 1501. g. II, 9; Pienēni (E 19) Lubejas pag. *Hincken;* Indriķēni, ibid. (1).

Dorp tho Kykutten, 1503. g. II, 16; Ķikuts (E 97) Mujānu pag. *Sympen;* Cimpēni, ibid. (6).

Byllen, 1508. g. II, 72; Billēni (E 102) Rozulas pag.

Meszegayle, 1517. g. II, 230; Mežgailis (E 44) Krimuldas pag.

Pumel, 1521. g. II, 351; Puntule (E 84) Smiltenes pag.

Ewan, ibid.; Ievāns (E 83), ibid. *Kyppe Kaltyn,* ibid.; Ķipis (E 84), ibid. *Seck;* Zeķis, ibid. *Watze;* Vadzis, ibid. *Mitten,* Mitins, ibid. *Sling;* Slinķis, ibid. (4).

Stossenn landt, 1526. g. II, 439; Stašas (E 34) Aizkraukles pag. *Klawsenu;* Kļaviņi, ibid. (6).

Sarryn, 1531. g. II, 527; Zariņš (E 90) Burtnieku pag. *Odyn;* Odiņš, ibid. *Slawetzen;* Slavēcēns, ibid.

Wytstutzen, 1532. g. II, 558; Vīstucis (E 8) Launkalnes pag. *Nauditen;* Naudietis, ibid. *Tanterland,* ibid.; Tantars (E 69) Blomu pag. (5).

Lynde, 1536. g. II, 689; Lindes (E 81) Palsmanes pag. (2).

Appyn, 1538. g. II, 754; Apinš (E 48) Lēdurgas pag. *Matteck;* Mateika, ibid. *Burtnyck,* ibid.; Burtnieks (E 104) Umurgas pag. *Kuntzewethenn Kokenkaye;* Kaija, ibid. (10).

Janen, 1538. g. II, 757; Jānīši (E 32) Vestienas pag. *Kullyt;* Kuilīši, ibid. *Beken;* Bēķi, *ibid. Tomen, ibid.;* Tomēni (E 7) Bērzaunes pag. *Gribbessen;* Gribēni, ibid. (12).

Revell, 1540. g. II, 819; Rēveļi (E 25) Rankas pag. *Pauwar;* Pavāriņi, ibid. (1).

Rauenetz, 1541. g. II, 876; Raunīši (E 112) Vecmuižas (Tūjas) pag. *Rathman;* Ratnieki, ibid. (2).

Picke, 1542. g. II, 887; Pīķis (E 109) Alojas pag. (5).

Leparsche Gut, 1544. g. II, 967; Liepāri (E 16) Kusas pag. *Wulkaste;* Vilkastes, ibid. (8).

Rammulen, 1544. g. II, 983-85; Ramuļēni (E 7) Bērzaunes pag. *Bocken Tilcken;* Boķi, ibid. *Rudde Beidt,* 1544. g. II, 984; Beitēni, ibid. (3).

Ar ilgāku meklēšanu, jādomā, varētu identificēt vēl citus vārdus šai publikācijā.

Ad referendum

Mūsu vietvārdu pētnieks profesors Jānis Endzelīns aizgāja aizsaulē, savu dižo darbu nepabeidzis. Grāmatas Latvijas PSR vietvārdi I daļai (Rīgā 1956) ir redakcijas priekšvārdi, kas liecina, ka diletanti pūlējušies šo darbu sabojāt *("Krājumā nav paredzēts sniegt it visu Latvijas PSR vietu nosaukumu reģistru ar precīzu tagadējo objektu apzīmējumu...").* Mūsu dzimtenes okupanti cenšas izravēt visas atmiņas par mūsu valsts neatkarības laikmetu, un tāpēc, piemēram, jaunsaimnie-

ku mājvārdus nolemts nodot aizmirstībai. Ja trimdā rastos entuziasti, kas vēlētos saglabāt šo nesenās vēstures pieminekli, vēl būtu laiks uzrakstīt šos un citus trūkstošos vietvārdus.

Mājvārdu un pārējo vietvārdu pētīšana, protams, ir iespējama arī ar daļēji savākto materiālu. Tomēr daudz problēmu varēs atrisināt tikai, pamatojoties uz iespējami pilnīgu materiālu.

Šī raksta nolūks bija gūt aptuvenu ieskatu par Vidzemes mājvārdu vecumu, lai redzētu, kādas iespējas ir izmantot mājvārdus mūsu vēl pilnīgi neizpētītai apmetņu vēsturei. Šādām vajadzībām varēja izmantot arī nepilnīgos mājvārdu sarakstus, uzskatot uzrakstītos mājvārdus par izlasi.

Kā redzējām, vairums t.s. vecsaimniecību mājvārdu ir relātīvi jauni. Viduslaiku mājvārdu saglabājies ļoti mazā skaitā. Mūsu mājvārdus tātad varēs lietot apmetņu vēstures pētījumiem tikai ar jauno laiku sākumu, t.i. aptuveni ar 16. gadsimteni. Viduslaiku pētījumiem turpretim vajadzēs pievērsties vēsturisko ciemu vārdiem, jo tā vien liekas, ka Vidzemes galvenais apmetņu tips tad bija ciems, ne viensēta.[29]

Viduslaiku mājvārdi, kā saglabātie, tā iznīkušie, tomēr pelnī, lai tos sīkāk pētītu filologi. Ja šis raksts viņus šādam darbam spētu ieinteresēt, tā nolūks būtu panākts ar uzviju.

[1]K. Mīlenbachs, J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca* II (Čikāgā 1954).

[2]M. v. Vegesack, "Die untergegangenen Dörfer in den sieben nördlichsten Kirchspielen des ehemaligen Erzstifts Riga", *Sitzungsberichte 1931/32* (Riga 1932); V. Kiparsky, *Die Kurenfrage* (Helsinki 1939), 258. lpp.

[3]Valsts archīvs, Vidzemes ekonomijas pārvalde, 230. sēj. 368. lpp.

[4]Igaunijas valsts archīvs, arklu revīzijas sējums XII, 10, 218. lpp.

[5]J. Endzelīns, *Latvijas vietu vārdi I daļa, Vidzemes vārdi* (Rīgā 1922), 89. lpp. Turpmāk apzīmēts ar E un attiecīgo lappusi.

[6]E. Dunsdorfs, *Actus revisionis Livoniae 1638* (Riga 1938-1941), CCXCV lpp.

[7]E. Dunsdorfs, *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624-1654* (Rīgā 1935), 201. lpp.

[8]P. Johansen, "Bruchstücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen und Helmet", *Beiträge zur Kunde Estlands* 21 (Tallinn 1938).

[9]F. G. von Bunge (ed.), *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* II, 2; 532, 15; cf. L. Arbusow, "Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben in Stift Kurland (1582-83)", *Acta Universitatis Latviensis* X (Riga 1924), 172. lpp.

[10]Sīkāk sk.: A. Bach, *Die deutsche Ortsnamen* I (Heidelberg 1953), 28., 244. un 246. lpp.

[11]Valsts statistiskās pārvaldes sagatavotā *Latvijas statistikas gada grāmata 1940*, kuŗas publicēšanu apturēja padomju režīms, izlaižot nedaudz numurētu eksemplāru ar rotātora technikā pavairotu titullapu un nosaukumu Latvijas PSR tautsaimniecības statistikas pārvalde, *Statistikas tabulas* (Rīgā 1940), 106. lpp.

[12]Valsts statistiskā pārvalde, *Latvijas statistikas gada grāmata 1939* (Rīgā 1939), 106. lpp.

[13]Uz Vidzemi attiecas šādas lapas: 32, 35-40, 44-49, 52-58, 62-67, 71-76, 81-84, 90-91. Šīs un pārējās Latvijas 1:75.000 mēroga kartes pilnā komplektā ir autora īpašumā.

[14]Papildinājums izdarīts pēc avota: A. Bulmerincq, *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga* III (Riga 1931), 81-322. lpp.

[15]Šo grāmatu izdeva pa burtnīcām. Pirmā burtnīca iznāca 1938., otra 1940. un trešā 1941. gadā. Otro burtnīcu iespieda boļševiku okupācijas laikā, neprasot atļauju. Trešās burtnīcas iespiešanas laikā vācu okupācijas vara apķīlāja grāmatai jau 1938. gadā nopirkto papīru. Lai grāmatu varētu iespiest, šis papīrs vairākos vezumos bija slepus jāaizved no aizslēgtās un aizzīmogotās noliktavas. Ar to, ka grāmatu pabeidza kaŗa laikā, izskaidrojams, ka brīvajā pasaulē tā ir retums. Autoram ir viens eksemplārs, Vašingtonas Kongresa bibliotēkā otrs, bet pēdējam trūkst rādītāju, t.i. no pavisam 2160 lpp. tur ir tikai 2008 lpp., un trūkst arī lielā formāta karšu pielikumu. Vai grāmata ir saglabāta aiz dzelzs aizkara, nav zināms. Sākot izdot šo 1638. gada revīziju, Latvijas vēstures institūts vienojās ar Igaunijas valsts archīvu, ka Latvijā izdos tikai to daļu, kas attiecas uz Latvijas

territoriju, kamēr Igaunijā izdos daļu, kas attiecas uz Igaunijas territoriju. Igauņi paspēja izdot vienu burtnīcu, kuŗai saskaņā ar nolīgumu bija vācu ievads. Boļševiku okupācijas laikā okupācijas vara lika šīs burtnīcas vācu ievadu iznīcināt un iespiest to krievu valodā, bet pēc tam sekojošā vācu okupācijas laikā varas vīri savukārt lika iznīcināt krievu ievadu. Kāds liktenis bija iespiestajam avota tekstam, nav zināms.

[16]E. Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600-1710* (Stokholmā 1961), 192. un 197. lpp.

[17]P. Johansen, "*Bruchstücke*", op.cit.

[18]J. Endzelīns, *Latvijas PSR vietvārdi* I, 1 (Rīgā 1956). Tā kā manā rīcībā ir tikai I sējuma I daļa, kas aptveŗ vārdus no A līdz J, tad saraksts ierobežojas tikai ar šiem vārdiem.

[19]Šādi vārdi ir lielā skaitā, bet tā kā tie varētu būt gluži moderni kristīgie vārdi (Ansis = Johannes), tad saraksts nav turpināts.

[20]Šīs mājas konstatējamas Ēvelē jau 1593-1597. gadā, t.i. vecākā saglabātajā sarakstā.

[21]Bez tam Alojā ir pilskalns Babas kalns.

[22]Gailāni Patkulē, Gailene Lejasciemā u.c. laikam nav identificējami ar *Gaylone*.

[23]Šeit gan iespējami izņēmumi, kad saprotamais vārds jāiedomājas kontrastā ar apkārtni. Tā, piemēram, Endzelīns spriež, ka mājvārds Latvieši Dobeles pagastā būs radies tad, kad tur latvieši vispārīgi vēl nav dzīvojuši. Sk.: J. Endzelīns, *Latviešu valodas skaņas un formas* (Rīgā 1938), 1. lpp.

[24]E. Dunsdorfs, *Die Hakenrevision Livlands 1638*, 652. un sek. lpp., CCXLI un sek. lpp.

[25]Mērnieku dati pēc kartēm Igaunijas valsts archīvā, arklu revīzijas vārdi pēc ierakstiem revīzijas protokolos Valsts archīvā.

[26]A. Švābe, *Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601)* (Riga 1933), 380. lpp.

[27]LGU I, 1. lpp. Sk.: I. Šterns, "Lēna tiesības un nevācu vasaļi Latvijā", *Archīvs* II, 62. un 73. lpp.

[28]LGU I, 73. un 74. lpp.

[29]Tā ir arī Manfreda Hellmana teze; sk.: *Das Lettenland im Mittelalter (Münster 1954)*.

LATVIEŠU DRĀMAS UN TEĀTŖA PIRMIE GADU DESMITI

J. Sarma

1.

Ja ņem vērā, ka Eiropas teātŗu skatuvēs 19. gadsimta septiņdesmitajos gados redzami tādi drāmatiskās dzejas darbi kā Hendrika Ibsena /1828-1906/ *Brands* /1866/ vai *Pērs Gints* /1867/, tad latviešu teātŗa un drāmas sākumi, kas iekrīt tai pašā laikā, liekas visai necili. Pie tam pirmie uz latviskajām skatuvēm izrādītie darbi nav pašu latviešu rakstīti un tiem nav arī nekādu sakaru ar pašu latviešu dzīvi. Kā dzejdarbiem tiem nav nekādas mākslas vērtības un patiesībā tie par tādiem nav uzskatāmi.

Jau 1790. g. Jelgavā iespiests Aleksandra Johana Stendera /saukta Jaunā Stendera (1774–1819)/ lokālizējums *Lustesspēle no zemnieka, kas par muižnieku tape pārvērsts.* 1867. g. šī spēle parādījās jaunā izdevumā ar virsrakstu *Žūpu Bērtulis.* Ļoti sakroplotais lokālizējums izdarīts pēc dāņu rakstnieka Ludviga Holberga komēdijas *Jeppe paa Bjerget* /1722/. Spēle, pretēji Holberga lugai grib iegalvot, ka zemnieks ir slinks, rupjš un neattīstīts, un ka tam neklājas tiekties pēc dzīves, kuŗai tas nav radīts. Tas darīts tik rupjā un zemniekus apvainotājā veidā, ka vēlāk, kad lugu sāka izrādīt uz latviešu teātŗu skatuvēm, pret to radās protesti. Tad lugu tulkoja par jaunu, pieturoties pie Holberga teksta.

Mācītāja K.G. Elverfelda /1756–1819/ *Līksmības grāmatā* /1804/ ievietotas 3 "sakāmu vārdu spēles" — lugas: lokālizējumi *Ilarions, tas sirdsžēlīgais brālis* un *Mūsu Jānītis,* abas vācu rakstnieka A. Kocebū /A. Kotzebue — 1761-1819/ un paša Elverfelda rakstīta ludziņa *Tā dzimšanas diena.* Arī visās šais lugās nevar runāt par kādu dzejas jēgu vai

kādiem reāliem tēliem. Visas lugu personas darbojas kā pamācītājas svēto rakstu patiesībās.

Kāds J.H. Baumanis — "Pēterburgas māldeņu akadēmijas biedris un citreizējais virspriekšrunātājs pie ģēģeru biedrības Rīgā" 1823. g. sarakstījis lugu *Pēdējā sarunāšanās ar Kārkla Jāņa pašā miršanas stundā starp radiem un draugiem.* Arī šī luga ir vairāk papildinājums spredikļu grāmatai nekā dzejdarbs. Šis pats J.H. Baumanis 1863. g. lokālizē A. Kocebū lugu *Lustīgais nerris uz tirgus plača,* bet 1867. g. *Zemnieks un ligeris.* Abās lugās autors biedē zemniekus, lai tie nepārnāk dzīvot uz pilsētām, jo tur tos sagaidīs visādas nelaimes. /Pēc klaušu laiku ierobežojumu izbeigšanās varēja sagaidīt zemnieku pastiprinātu ieceļošanu pilsētās!/

Bet jau 1862. gadā bij parādījusies arī pirmā latviešu autora rakstīta luga. Tā ir Ernesta Dīnsberga /1816–1902/ kāda nezināma vācu rakstnieka stāsta drāmatizējums ar nosaukumu *Skaistākais degons* /deguns/. Bez šiem autoriem pa lugai rakstījuši arī kādi citi — K. Hugenbergers, D. Krōns, K. Janiševskis.

Par pirmajām latviskajām teātŗa izrādēm ir maz drošu ziņu. Pēc kāda nostāsta mācītājs K.G. Elverfelds 1804. g. 15. decembrī mācītāja muižas klētī licis izrādīt savu lugu *Tā dzimšanas diena,* lai pārliecinātu zemniekus, ka baku potēšana ir nepieciešama lieta. 1830. g. vācu periodikā */Woechentliche Unterhaltungen/* lasāms, ka kādā Kurzemes muižā kalpones kāzās izrādīta latviešu valodā maza komēdija *Concursus creditorum.* /Acīmredzot tādēļ, lai atturētu kāziniekus no nerātnajām apdziedāšanas dziesmām/. 1841. g. Valtaiķu mācītāja Katerfelda 50 gadu amatasvētkos izrādīta luga, par kuŗu *Latviešu Avīžu* recenzents raksta: *Abējās dienās baznīckunga muižā bij dažādas lustēšanas un beidzamā dienā priekš latviešiem vēl latviešu kumēdija.*

Bet ir dažas ziņas arī par teātŗa izrādēm 19. g s. pirmā pusē, ko organizējuši paši latvieši un citā nolūkā kā vācieši. Tā ap 1825. g. kāds latviešu jauneklis, kam radusies izdevība būt kādu laiku ārpus Latvijas, pats pārtulkojis Frīdricha Šillera traģēdiju *Laupītāji* un tā kļuvusi arī izrādīta kādas muižas šķūnī. Var pieņemt, ka tamlīdzīgas izrādes notikušas arī citur. Bet tīri dabīgi vācieši par tām nezināja, un ziņas par tām tikai nejauši varēja uzglabāties, kamēr par vāciešu or-

ganizētajām izrādēm atrodamas ziņas kā latviešu, tā vācu periodikā. No tām var spriest, ka tā laika vācu aprindās domāts par to, vai teātris latviešiem vajadzīgs un mazākais tās intelliģentākā daļa, kā šķiet, atzinusi tā noderību, bet gan tikai tik tālu, cik teātris sekmētu latviešu morāles stiprināšanu. Par teātŗa mākslas jēgu, kā liekas, domāts maz vai pat nemaz, labi ja pieņemot, ka teātris var kalpot arī kā atļauta izprieca brīvajā laikā.

Vispār latviešu drāmas un teātŗa lietas 19. g s. pirmajā pusē, kā jau minēts, ir visai necilā stāvoklī. Gan Rīgā jau ar 18. g s. beigām darbojas pastāvīgs drāmas, operas un baleta teātris, kur notika arī Eiropas drāmas klasiķu izrādes, kas būtu citos apstākļos varējušas ierosināt arī latviešos prasības pēc latviešu teātŗa ar mākslinieciskū jēgu. Rīgas vācu teātris bij domāts augstāko kārtu vajadzībām un "zemas kārtas ļaudīm un kalpotājiem" tajā ieeja bija pat aizliegta. Bet tieši pie šīm abām kārtām tai laikā piederēja lielais vairums Rīgas latviešu. Ja bij arī jau tādi latvieši, kas savas izglītības un sabiedriskā stāvokļa ziņā varēja sacensties ar vāciešiem, tad viņi to arī darīja un izmantoja vācu teātri: latviešu teātŗa lietas tos nevarēja interesēt. Vācu teātŗi pastāvēja arī Jelgavā un Liepājā, bet, protams, tur tie vēl mazāk kā Rīgā varēja būt kādi ierosinātāji latviešu teātŗu lietās.

Nepieciešami iepriekšnoteikumi latviešu teātŗa mākslas sākumam un tālākai attīstībai radās 19. g s. otrā pusē, sešdesmitajiem gadiem izejot. Šai laikā ievērojami uzlabojās zemnieku saimnieciskais stāvoklis un arī Rīgā radās turīgi un labi situēti latviešu pārstāvji. Reizā ar to modās prasība pēc plašākas un dziļākas kultūras dzīves un līdz ar to tieksme ietvert to piemērotās kultūrālās formās. Pieauga nacionālā pašapziņa, kas prasīja latviešiem to pašu, ko izmantoja citas tautas. Un šo lietu starpā bij arī latviskais teātris. Ādolfs Alunāns par to raksta *Baltijas Vēstnesī: Ikkatrai tautai, kuŗa ātri grib tikt uz priekšu, vajaga teātŗa.*

Bet toreizējā krievu administrācija, kas bij noteicēja latviešu dzīvē vispār un arī kultūras lietās, teātŗa izrādes atļāva rīkot tikai likuma atzītām organizācijām. Latviešiem tādu nebij, ja neskaita "Latviešu draugu biedrību" /Lettische-Literarische Gesellschaft/. Tā bij vāciešu radīta un vadīta organizācija ar šaurām speciālām interesēm. Latviešu teātŗa lietas

tajās neietilpa. Bet par laimi liktenis nāca šoreiz latviešiem talkā, pie tam diezgan neparastā veidā. Vēsās un lietainās vasaras bij izsaukušas Igaunijā neražu, kā sekas bij bads. Krievu administrācijai nevarēja būt iebildumu, ja nodibinās kāda latviešu organizācija, kas šādā vai tādā veidā grib badacietējiem palīdzēt. 1868. g. 20. februārī /vecā stila/ šāda organizācija arī kļūst administrācijas atļauta. Tās nosaukums ir "Latviska palīdzības biedrība priekš trūkumu ciezdamiem igauņiem". Tā gan ir tikai pagaidu organizācija, atļauta speciālam nolūkam, tomēr kaut tā, tā bij tīri latviska savā sastāvā, bet tās priekšgalā labi situēti latvieši, vēsturisko brālību enkurnieku un mērotāju amatu pēcteči. Lai vāktu līdzekļus trūkumcietējiem, jaunā organizācija nolemj rīkot latvisku teātŗa izrādi. Tā notiek 1868. g. 2. jūnijā. Šī izrāde dod necerēti lielu ieņēmumu, tā kā igauņi saņem 1300 rubļu lielu pabalstu. Tas pārsteidz nevien pašus latviešus, bet arī krievu administrāciju, pie tam patīkamā veidā, tā kā Rīgas gubernātors jau tā paša gada oktōbrī apstiprina pastāvīgas organizācijas — Rīgas latviešu biedrības statūtus.

Šai pirmajā latviskajā teātŗa izrādē Rīgā izrādītā luga ir *Žūpu Bērtulis*. Žūpu Bērtuļa izrādi sagatavo jaunā Rīgas latviešu intelig̀ence bez profesionāla režisora palīdzības. Jādomā tomēr, ka aktieŗu starpā bijušas personas, kas apmeklējušas teātŗa izrādes nevien Rīgas vācu teātrī, bet redzējušas tās arī ārzemēs. Kā padevusies spēle šim aktieŗu ansamblim, par to tagad grūti spriest, bet skatītājus, kuŗu lielais vairākums redzēja teātri pirmo reizi mūžā, tā pacilāja un sajūsmināja jo lielā mērā vispirms jau ar to, ka tā bij notikums, veikts bez kādas svešas aizbildības un palīdzības. Šī teātŗa izrāde likās kā pirmais solis, ko latvieši spēruši, lai nostātos kā tauta blakām citām tautām.

Teātŗa afiša par šo *Žūpu Bērtuļa* izrādi ziņo šādā veidā: *Ar valdīšanas atļaušanu. Priekš trūkumu ciesdamiem. Svētdien, tai 2. Jūni 1868. Latviešu teāteris Turnhallē. Papriekšu C. Stālberga kungs runās kādus priekšvārdus, pēc kuŗiem tad taps spēlēts Žūpu Bērtuls jeb kā zemnieks par muižnieku celts. Joku spēle 3 cēlienos no A.J. Stendera. Ļaudis, kas tai spēlē redzami* /seko personu saraksts/. *Šī joku spēle rāda kādu daļu no latviešu zemnieku dzīves 18. g. s. beigās. Mūziku*

spēlēs Ziegerta mūzika koris. Pirmais placis maksās 50 kap. un otris placis maksās 30 kap.

Nedēļu pirms izrādes avīze *Mājas Viesis* par to anonsē tā: *Par ziņu. Latviešu palīdzības biedrība citā svētdienā, 2-trā Juni š. g. trūkumu ciesdamiem par labu Turniešu zālē jeb Turnhallē* /Vingrotāju zālē/ *liks rādīt pirmo latviešu kumēdiņu te Rīgā. Par pirmo stiķi ir izraudzījuši to lustes spēli no Žūpu Bērtuļa, kas daudz latviešiem labi pazīstama, jo Jaunais Stenders to sarakstījis un licis driķēt 1790-tā gadā. Tas izrāda tā laika zemnieku dzīvi. Kumēdiņu rādītāji visi ir labi ierīkojušies un tādēļ cerējam, ka skatītājiem visiem te būs ko redzēt un ko smieties, un tāpēc lūdzam, lai pa pilnam vien sanāk. Pirmā placī maksās 50 kap, otrā 30 kap. Latviešu palīdzības biedrība.*

Pēc izrādes *Mājas Viesa* recenzents starp citu raksta: *Pēc taisnības varam sacīt, ka kumēdinu rādītāji visi un ikkatris savā darbā bij tik samanīgi un pilnīgi, ka bij jādomā, tie visi esot gruntīgi, mācīti kumēdiņu rādītāji. Tādēļ arī visur un no visiem skatītājiem labu slavu un uzteikšanu vien dzird. Šī pati pirmā reiza diezgan labi izrādīja pasaulei, ka latvieši ar' saprot skunstes darbus strādāt un tos cienīt. Ceram, ka kad šī pirmā reiza tik labi un pilnīgi izdevusies, ka nav nevienam ko smādēt vai sūdzēt, — ka šī reiza nepaliks tā vienīgā, bet ka šī bij tik tas iesākums vien un ka uz priekšu vairāk piedzīvosim...*

1868. g. 27. oktōbrī "Latviešu sieviešu biedrība priekš trūkumu ciesdamiem" turpat vingrotāju zālē rīko otro latviešu teātŗa izrādi Rīgā. Tajā izrāda G.F. Miķelsona no vācu valodas tulkoto L. Šrēdera komēdiju *Klusi ūdeņi ir dziļi.* Patiesībā tā ir V. Šekspīra laika biedra Dž. Flečera lugas *Rule and have a wife* pārstrādājums. Šīs lugas izrāde nav izdevusies, un *Mājas Viesa* recenzents to asi nopeļ, tomēr tai pašā laikā dodams aizrādījumus, ko derētu ievērot arī tagadējā trimdas teātŗa aktieŗiem; ... *Darbs meisteru darina, tāpat ir ar mūsu teateŗa spēlētājiem: mēs cerējām, ka viņi ar laiku daudz drošāki skatītāju priekšā stāvēs un pie spēlēšanas tā sevī ieturēsies* /uzvedīsies/ *kā viņa kārta tam to vēlē. Jo tas, kas kungs irr, nedrīkst kā zemnieks uzvesties un kas karavīra mundieriņā stāv, tam arī kā karavīram ir jāizturas. Tāpat ir arī ar sarunāšanām: jo augstu kungu kambaŗos tā vis nemēdz*

terzēt kā krogā. Lādēšana, vella piesaukšana un negodīgas runas, īpaši kad dāmas ir klāt, nenotiek augstmaņu starpā. Turpretī spēlētājiem uz kārtīgu runāšanu, skaidru galavārdu izteikšanu ir daudz pūles jāliek un no citu valodu maisījumiem ļoti jāsargās.

Tālākais recenzenta norādījums ļoti atgādina Fr. fon Šillera Manheimas teātŗa atklāšanas reizē 1797. g. izteiktās domas. Recenzents saka: *Teāterim vajag būt kā skolai, kuŗā cilvēks miesīgi un garīgi tiek pacelts un uz labiem ceļiem staigāt mācīts. Caur teāteŗi būs tautu pie atzīšanas vest un rādīt, ka slepeni darbi slepenībā vis nepaliek. Caur teāteŗi būs ļaudīm jokus rādīt un iekš šiem izrādīt, ka muļķība un netikums ar prātību cīnās. Tad būs caur teātŗi valodu un poēziju /dziesmu skunsti/ kopt, jo priekš šī darba ir ļoti liels lauks.*

Kaut nevarīgajā tā laika valodā, recenzents pateicis patiesības, bez kuŗām teātŗa māksla nav domājama. Ar 1869. gadu teātŗa izrāžu rīkošanu pārņem Rīgas latviešu biedrība un šai gadā sarīko 3 teātŗa izrādes vingrotāju zālē Rīgā un 2 Jelgavā. Bet 1870. g. ir jau uzcelts Latviešu biedrības nams ar sarīkojumu zāli un teātŗa izrādes nu var notikt tur. Jau tai pašā 1869. g. sakarā ar biedrības pamatakmeņa likšanas svinībām notika vingrotāju zālē teātŗa izrāde, kur rāda jauna aktieŗa un rakstnieka viencēlienu *Paša audzināts*. Šis aktieris un arī izrādes režisors ir tikko 21 gadu vecais Ādolfs Alunāns. Līdz tam maz par viņu bij dzirdēts, jo Alunāns bij tēlojis tikai vācu teātŗos Rēvelē un Pēterburgā. Tagad pēc ļoti veiksmīgi nospēlētās lugas jaunais rakstnieks, režisors un aktieris kļūst visiem pazīstams, slavēts un cildināts. Viņa līdzšinējās dzīves gaita ir diezgan vienkārša. Alunāns dzimis 1848. g. 11. oktōbrī Jelgavā pusvāciskā ģimenē, jo viņa tēvs bij latvietis, bet māte Jelgavas pulksteņmeistara un rātskunga Velckes meita ir vāciete. Šis apstāklis, kuŗš tai laikā daudzus latviešus novērsa no latvietības, Alunānu vāciešiem nepievērsa, bet nāca tam par labu tai ziņā, ka deva iespēju uzaugt labos apstākļos, iegūt labu izglītību un jau bērna gados iepazīties ar to mākslu, kam pēc tam kalpoja visu mūžu. Par to viņam vispirms jāpateicas savam vectēvam rātskungam, kurš ir teātŗa cienītājs un allaž ņēma uz izrādēm līdzi savu mazdēlu. Protams, tās bij tikai Rīgas vācu teātŗa viesizrādes. Bet lai cik neērtās telpās un lai uz cik mazas skatuves un ar

apdilušām dekorācijām, ko apgaismo tikai sveces, Ādolfu šīs izrādes ārkārtīgi sajūsmina. Tā viņš jau ļoti jaunos gados iepazīstas gan ar toreiz parastajām vācu viegla rakstura lugām, gan arī ar Eiropas klasiķu darbiem. Vēlāk, apmeklējot Jelgavas ģimnaziju — agrāk cildeni pazīstamo Academia Petrina — Alunāns piedalās skolas un biedru rīkotos literāros vakaros un teātŗa izrādēs. Jau ģimnazista gados viņa rakstiņus sāk iespiest avīzēs, pie tam latviešu avīzēs.

Ģimnaziju beidzot, Alunānam jau pilnīgi nobriedusi doma kļūt par aktieri, protams, kādā vācu teātrī, jo par latviešu teātri tad vēl neviens nebij ŗunājis.

Rīgas vācu teātŗa direktors Lebrēns bij devis Alunānam padomu nemācīties teātŗa mākslu dārgās teātŗa skolās ārzemēs, bet sagatavoties aktieŗa uzdevumiem praktiskā darbā kādā teātrī. Alunāns to ņēma vērā un ar Lebrēna ieteikumu kļuva aktieris Rēveles /Tallinas/ vācu teātrī. 1866. g., tātad jau 18 gadu vecumā, Alunāns tur uzstājas savā pirmajā lomā, tēlodams studentu Ģētes Faustā. Divus gadus pavadījis Rēveles teātrī un labi iepazinies ar skatuves rutīnu, viņš pāriet uz Pēterburgas /Ļeņingradas/ galma vācu teātri. Jādomā, ka šīs iestādes teātrālais līmenis bijis jo augsts — tur nereti viesojušās Vācijas teātru slavenības. Bet ne mazāk svarīgs ir guvums, ko jaunajam māksliniekam dod Krievijas galvas pilsētas kultūras atmosfaira ar izcilajām krievu teatŗu izrādēm, koncertiem, saskare ar māksliniekiem etc. Tai pašā reizē viņš redz, ka lielo teātŗu režisori visu vērību piegriež galveno lomu tēlotājiem, bet pavisam maz rūpējas par aktieŗiem, kam jādarbojas mazāk svarīgajās lomās. Šī vērojuma pamudināts, Alunāns atgriežas Rēveles teātrī un pavada tur 1868. un 1869. g. teātŗa sezonu, krietni strādādams. Tad viņam rodas izdevība doties uz Vāciju, jo Ādolfa māte bij parūpējusies, lai viņš ar izdevīgiem noteikumiem kļūtu uzņemts Ķīles pilsētas teātrī. Alunāns ar prieku gatavojas nākamai karjērai Vācijā. Bet šim nodomam pārvelk svītru vācu-franču kaŗš /1870–1871/, kuŗš izsauc lielas pārmaiņas Vācijas politiskajā un arī kultūras dzīvē: Ķīles teātrī Alunānam vairs nav iespējams iekļūt. Ja tas būtu noticis, tad varbūt latviešu teātris būtu zaudējis savu talantīgo veidotāju un līdz ar to tam būtu citāda seja nekā tā, ko tam piedeva Alunāns.

Trauksmes pilnais jaunais mākslinieks negrib gaidīt,

līdz varbūt būtu radusies iespēja iekārtoties kādā citā Vācijas teātrī. Viņš grib darboties tūliņ un tāpēc, daudz nedomādams, pieņem Rīgas latv. biedrības aicinājumu uzņemties tās teātŗa vadību. Tagad mums šis notikums var izlikties pavisam mazsvarīgs, salīdzināts ar citām tā laika mūsu kultūrdzīves parādībām, bet toreiz tas bij citādi. Kā minēts, šai laikā ir tikai 2 latviešu orīģinālās, 13 tulkotas lugas, nav neviena profesionāla režisora, ne aktieŗa. Ir maz pat to cilvēku, kas domātu, ka teātris būtu latviešiem kāda nepieciešama mākslas un kultūras vērtība.

Laikam gan Alunāns būs bijis jaunākais no visiem citiem Rīgas direktoriem, ja šādos apstākļos uzņēmies teātŗa vadību, kad tā nemaz vēl nebija un tas bij jārada gandrīz no nekā. Tikai 22 gadi bij jaunajam direktoram un līdz ar to šiem gadiem atbilstošā sajūsma un darba prieks, jo jau pēc vienpadsmit dienām viņš ir noorganizējis aktieŗu pulciņu un iestudējis izrādei divas lugas! *Neaicināti viesi* un *Kurlais Krišs* ir gan tikai viegla satura mazas ludziņas, bet ko tad cita varēja prasīt no aktieŗiem, kas varbūt bij gan redzējuši kādu teātŗa izrādi, bet kam nevarēja būt nekādu citu zināšanu par teātŗa mākslu un skatuves rutīnu. Bet kā skatītāji, tā arī avīžu recenzenti ir ar izrādi apmierināti. Līdzīgas šīm divām pirmajām lugām ir arī nākamās, gan paša Alunāna, gan citu autoru lokālizētas sveštautu lugas, kas parādās nākamās izrādēs. Tomēr Alunāns domā arī par nopietniem darbiem, jo jau tai pašā 1870. g. iestudē no krievu valodas tulkoto N. Gogoļa komēdiju *Revidents,* ko Rīgā izrāda 3, bet Jelgavā divi reizas. Tais laikos tas ir neparasti liels vienas lugas izrāžu skaits. Ir saprotams, kāpēc Alunāns vispirms ķēries pie kāda krievu klasiķa. Var domāt, ka vispirms viņš šo lugu bij redzējis Pēterburgā ļoti labā izpildījumā. Tālāk — latviešu skatītājiem toreiz daudz saprotamāka bij krievu ierēdnieciskā pasaule, kas tēlota šai lugā, nekā jebkuŗa Eiropas klasiķa rādītā pasaule. Bez tam arī krievu administrācija ne katrai ārzemju lugai deva atļauju izrādēm latviešu teātrī.

Pirmās latviešu teātŗa izrādes bij sagatavojusi Rīgas latviešu intelliģence /archit. J. Baumanis, agron. R. Tomsons u.c./, bet par profesionāliem aktieŗiem neviens no šīs intelliģences negribēja kļūt, jo kaut gan ļaudis labprāt skatījās teātri, aktieris kā tāds nebij diezin cik augsti vērtēts un pa daļai

kļuva pielīdzināts cirkus klaunam. Kad Alunāns reizi runāja ar kādu cienījamu latviešu pilsoni, lai tas atļauj savai meitai piedalīties kā aktrisei Latv. biedr. teātrī, tēvs tā saskaitās, ka burtiski izgrūda teātŗa direktoru pa durvīm laukā no sava dzīvokļa... Jaunajam teātŗa vadītājam vispār vajadzēja būt ar lielu taktu un labi pazīt cilvēkus, lai neaizbaidītu tos ar kādu nejaušību no teātŗa. Neviens aktieris arī nesaņēma algu un tikai savas sajūsmas vadīts ziedoja no maizes darba brīvās stundas teātrim. Laikam arī aktieŗiem šādu vai citu iemeslu dēļ nebij patīkami parādīties teātŗa afišās un programmās ar īstajiem vārdiem, un tie tur figurēja ar slepenvārdiem. Ja ņem visu nupat sacīto vērā, tad Alunāna nopelni tikai palielinās.

Runājot par repertuāra izvēli, ko gribot negribot vajadzēja pieskaņot teātŗa apmeklētāju uztveres spējām, jāsaka, ka tā nebij Rīgas latvju intelliģence, kas jo īpaši būtu cienījusi latviešu teātri. Tās prominence, akadēmiski izglītotie un labi situētie latviešu sabiedrības locekļi /tie toreiz sauca sevi par literātiem/ apmierināja savas teātŗa intereses vācu teātrī, kur labi aktieŗi tēloja kā klasiskās, tā modernās lugas un kur tie jutās līdzīgi Rīgas vācu intelliģencei. Arī jaunie turīgie latviešu rūpniecības vīri maz interesējās par pašu teātri. Bet tiklab literāti, kā arī rūpnieki bij Atmodas laika vīri, kas labprāt gribēja kaut ko darīt tautai par labu un tādēļ ja ne vairāk, tad mazākais ar vārdiem atbalstīja latviešu teātŗa lietu. Īstie latviešu teātŗa apmeklētāji bij mazie ļaudis — amatnieki, sīkie veikalnieki, kalpotāji, fabriku strādnieki etc, un pa paļai šo aprindu jaunatne, par cik to nebij uzsūkušas vidējās vai augstākās mācību iestādes ar citām valodām un citu, svešu kultūru tradicijām. Vienkāršo ļaužu aprindas bij tās, kas Alunānu mīlēja un cienīja kā aktieri un mākslinieku. Avīzes to cildināja kā latvieti, ko varēja stādīt blakām citu tautu māksliniekiem. Bet pašai teātŗa lietai tas daudz labuma nedeva, jo ienākumi bij mazi un bij grūti iekārtot lielākus inscenējumus. Tādēļ nav Alunāna vaina, ja pirmā V. Šekspīra drāmas *Venecijas tirgotāja* izrāde latviešu teātrī varēja notikt tikai 1884. g. 30. augustā Jelgavā, bet tā paša gada 30. decembrī Rīgā notiek Efr. Lesinga komēdijas *Minnas fon Barnhelmas* pirmizrāde.

Lai kaut cik nostabilizētu jaunā latviešu teātra repertuāru, Alunāns pats saraksta lugu *Priekos un bēdās,* bet Latviešu biedrība no savas puses izsludina lugu konkursu, kur sanāk

ap 11 jaundarbu. No tiem tikai viens ir derīgs izrādēm. Tā ir Marijas Pēkšenas luga *Ģertrūde,* bet krievu cenzūra to neatļāva izrādīt. Bij tātad uz priekšu jāiztiek ar /diezgan vājiem/ tulkojumiem vai lokālizējumiem. No 1867. līdz 1873. gadam bez N. Gogoļa *Revidenta* radušies vēl šādu autoru darbu tulkojumi: Fr. fon Šillera *Laupītāji,* Dž. N.G. Bairona *Manfrēds,* Al. Ostrovska *Pašu ļaudis — gan iztiksim.*

Pa to laiku bij radušies ļaudis, kam latviešu teātris bij nepatīkama skabarga acīs. Tie, balstīdamies uz tā, ka Latviešu biedrības statūtos nebij nekas minēts par teātŗa izrādēm, parūpējās, lai administrācija aizliedz biedrībai rīkot teātŗa izrādes. Tā nu Alunāna nodomātā Šillera *Laupītāju* izrāde palika nesagatavota. 1872. g.aizliegumu gan atcēla, bet biedrības valde nu negribēja riskēt, sagatavojot dārgo inscenējumu. Alunānam, ja gribēja turpināt spēlēt, bij jāīrē zāle katrreizējam sarīkojumam. Par laiku no 1872 .g. līdz 1873. gada beigām var teikt, ka tas bij īsteni ņemot ne vairs biedrības, bet gan paša Alunāna teātris. Šāds stāvoklis varēja viņu pietiekami sarūgtināt un arī materiāli apgrūtināt tādā mērā, ka viņš no teātŗa vadības atsakās un rīko ar savu aktieŗu trupu izrādes gan turpat Rīgā dažādās telpās,kā arī Jelgavā un lielākos provinces centros. Rīgas Latviešu biedrības zāli šai laikā izmanto uzņēmīgi cilvēki, sarīkodami tur teātŗa izrādes, kas nemākulības un diletantisma ziņā pārspēj visas agrāk redzētās un stipri mazina sabiedrības cieņu un uzticību latviešu teātŗa lietai. Alunāns turpretī enerģiski un neatlaidīgi turpina ar savu trupu labi sagatavotas izrādes un 1875. g. rudenī to skaits sasniedz 12. Tās notiek Cēsu, Valmieras, Rūjienas, Valkas, Tukuma un Bauskas pilsētās. Šai laikā rodas, nelūkojot uz visai intensīvo režisora un aktieŗa darbu un grūtībām, ko sagādā braucieni pa provinci, jauna Alunāna luga — *Precioza.*

1875. gada rudenī Rīgas latviešu biedrības dzīvē notiek kāds pagrieziens, kad biedrības vadītājos rodas nodoms atjaunot paputējušo teātri. Biedrības teātŗa komisija nolemj aicināt atpakaļ Alunānu par teātŗa direktoru, un viņš šim aicinājumam paklausa. Ar to kā paša Alunāna, tā arī Rīgas latviešu teātŗa dzīvē iestājas jauns, rosīga darba un sasniegumu laikmets, kurš turpinās 10 gadu.

Kaut gan Alunānam no Latviešu biedrības teātŗa aizejot, tas panīkst, to nevar teikt par teātri vispār. Taisni otrā-

di, Alunāna viesizrādes daudzajos provinces centros tur izsauc tādu sajūsmu par jauno līdz šim pilnīgi svešo mākslu, ka visur dibinās amatieru trupas un teātris kļūst spēlēts visur, kur vien ir atrodamas kaut cik piemērotas telpas — pagasta valžu mājās, krogos, lauku māju saimniekgalu lielajās istabās un siltā laikā plašajos muižu lauku šķūņos. Skolās krievu administrācija neatļauj teātŗa izrādes sarīkot. Nereti Alunāns ir šo izrāžu režisors, bet parasti ierosinātājs un padomdevājs, kā arī jaunu lugu gādātājs vai arī tulkotājs un lokālizētājs. Jau 1871. g. *Baltijas Vēstnesis* ziņo par 11 recenzijām, kas avīzei piesūtītas par lauku teātŗa izrādēm. Visbiežāk izrādīts Alunāna *Paša audzināts,* mazāk *Žūpu Bērtulis.* No jauna šai laikā pienākušas klāt Alunāna lugas *Icīgs Mozes* un *Skolotāja tupeles.* Visrosīgākais ir Vecpiebalgas amatieŗu pulciņš ar Matīsu Kaudzīti. Tur jau 1874. gadā izrāda N. Gogoļa *Revidentu,* bet 1875. A. Ostrovska *Pašu ļaudis — gan iztiksim.* Varbūt, ka komēdija ir taisni tā, kas visvairāk saista teātrāli maz skoloto skatītāju pulku?

Vērojot vispārējo lielo interesi par teātri, neviļus rodas jautājums, kas to varēja izsaukt? Šķiet, ka tā nevarēja būt kāda patiesa teātŗa mākslas vai dzejas izpratne, jo kā gan pie tādas būtu varējis nokļūt lielais skatītāju vairums mazpilsētās vai laukos, ja tam pirmā teātŗa izrāde bij vispār pirmā saskare ar šo mākslu? Drīzāk var domāt, ka teātŗa prieka pamats meklējams kādā jau iepriekš eksistējušā psīcholoģiskā momentā, kam ar teātŗa mākslu ir pavisam trūcīga saskare. Nenoraidot iespējamos iebildumus, varētu minēt, ka paaudze, kas tad jūsmoja par teātri, vēl visumā glabāja sevī no nesenās klaušu laiku pagātnes mantoto slepeno tieksmi pēc savas personības brīva izpauduma. Šai tieksmē varbūt slēpās gadusimtu nebrīvības radītais protests pret apvainojuma pilno pazemojumu, ko uzliek nebrīvība. Ja turīgākā tautas daļa centās ar izglītību atbrīvoties no šī smagā pazemojuma sajūtas, tad lielajam vairumam jau tas nebij iespējams. Tas, jo īpaši laukos, vēl arvienu bij vai nu katechisma vai administrācijas doto pavēļu pildītājs, kas drīkstēja rīkoties tikai katēgorisko tev būs! vai — tev nebūs! robežās. Bet skatuve aktierim deva iespēju parādīt sevi kā personību, kā cilvēku, kurš drīkst cīnīties par to, ko jūt vai ko domā. To noskatīdamies, arī teātŗa apmeklētājs pārdzīvo to pašu atbrīvotāju sajūtu. Šis

pārtapšanas process no katēgoriju kalpa brīvā personībā varēja spārnot cilvēkus, kas visi gan vēl juta sevī pagātni, bet pēkšņi ieguva pārliecību, ka tiem ir nevien tiesības, bet pat pienākums no šīs pagātnes atbrīvoties. Atmodas laika idejiskais saturs, tā jēga, kas daudziem varēja būt tikai tīri teorētiska, ar teātri kļuva par kaut ko konkrētu, katram pieejamu iespēju.

Latviešu teātŗa izrādes notiek nevien Latvijā, bet arī ārpus tās, kur ir piemēroti apstākļi. Tā Pēterburgā no 1872. -1875. pie vācu biedrības Palme darbojas latviešu sekcija, kas rīko teātŗa izrādes. Pirmā izrāde notiek 1872. g. un tur izrādā Alunāna *Priekos un bēdās.*

2.

Kad Rīgas latv. biedrības teātris atsāk no jauna darbu, tur tiek izrādītas visas līdz tam laikam sarakstītās kaut cik ievērojamās lugas: Alunāna *Icīgs Mozes* /13 izrādes/, *Mucinieks un muciniece* /12 izr./, *Priekos un bēdās* /9 izr./ *Paša audzināts* /7 izr./ izrāda arī R. Tomsona *Mika nāk mājās* /9 izr./. Pēc tam līdz 80. g. beigām jaunas oriģināllugas nerodas un teātŗa repertuāru šai laikā sastāda galvenā kārtā no vācu valodas tulkotās viegla rakstura lugas, kas pilda arī vācu teātŗu skatuves. 1880. g. 3. februāŗa izrādei Latviešu biedrības teātrī ir šāda afiša:

1. *Kapsētas brūte. /Holteja lugas Lenore 5. cēliens/*
2. *Viss priekš manas meitas. Joku luga 1 cēl.*
3. *I esnigusi kapsēta.*
4. *Labrīt, Fišera kungs! Operete 1 cēl.*

Nevar teikt, ka ar šādu repertuāru kļūtu audzināta teātŗa apmeklētāju gaume vai arī, ka šāda veida lugas palīdzētu veidoties jaunajiem aktieŗiem. Bet ko varēja darīt, ja biedrība nedeva naudu labāku lugu inscenējumiem, bet vēlējās pēc iespējas lielākus ieņēmumus. Apmeklētājiem lugas patika, tā kā izrāžu skaitu varēja palielināt no 13 līdz 17 izrādēm gadā. No 1883. g. līdz 1885. izrāžu skaits jau ir 20 — 26 gadā. No klasiķu darbiem šai laikā izrādītas G. Lesinga *Žīdi* (1879), A. Puškina *Skopais bruņinieks* (1882.), Bjern.

Bjernsona *Redaktors* (1883), N. Gogoļa *Svātiene* /Precības/ un G.E. Lesinga *Minna fon Barnhelma* (1884). Pašu latviešu dzīvi ar tā laika sarežģītajām saimnieciskajām un politiskajām problēmām Rīgas latviešu teātris neskaŗ. Ar to nav apmierināta sabiedrības intelliģentākā daļa. Laikrakstā *Balss* lasāma šāda atsauksme: *Beidzamajos gados teātri pārpludināja seklas un rupjas Berlīnes poses, kas nu nekādā ziņā nederēja ne prāta, ne dvēseles izglītībai, ne labām sadzīves piekšzīmēm, ne jautrai laika pakavēšanai. Dažas lugas bij pat tādas, ka vajadzēja viņas ar slotas kātu izdzīt no latviešu skatuves. Caur tām teātŗa publika netiek pacilāta, bet nogrūsta zemākā stāvoklī.*

Acīmredzot Alunāns kritikas aizrādījumus ievērojis un tai pašā 1884. gadā iestudē savu lugu *Džons Neilands* un Bjernst. Bjernsona *Redaktoru*. Šai laikā viņš saraksta arī joku lugas bērniem *Brencis un Žvingulis Austrālijā* un *Piltenieks Rīgā*. /Par pēdējo nav zināms, vai tā oriģināls, vai lokālizējums./. Bet tādas lugas kā *Džons Neilands* vai *Redaktors* nav pa prātam Latviešu biedrības runas vīriem, jo abas ir ar sabiedrību kritizētāju raksturu. Runas vīriem liekas, ka lugas netieši skaŗ viņus pašus. Nesaskaņas teātŗa direktora un runasvīru starpā palielinās vēl ar to, ka Alunānam ir tieksme savās kuplejās un avīžu feļetonos, kas ir diezgan asi, izsmiet dažu runasvīru vājības. Tas sāpīgi skāra attiecīgās personas ar to, ka mazināja pret tām sabiedrības cieņu, bet tā tagad bij vajadzīga vairāk kā jebkad agrāk. Ir jāzina, ka šai laikā Rīgas latvieši sāk cīņu par savu vietu pilsētas vēl tīri vāciskajā pārvaldē. Bet cilvēkam un jo īpaši vēl tad, ja tas bij latvietis un ja tas tur gribēja ieņemt kādu posteni, vajadzēja būt ar nevainojamu sabiedrisku reputāciju. Bij jābaidās arī no tā, ka vācieši varētu denuncēt latviešu darbiniekus to nacionālo tieksmju dēļ krievu valdības acīs, kas pašlaik bij sākusi krasu un uzmācīgu rusifikācijas darbu. Stāvoklis bij tāds, ka vajadzēja kaut kā saprasties ar krieviem, lai varētu cīnīties pret vāciešiem; bet arī pēdējos nebij ieteicams pārāk sakaitināt. Teātris šai spēlei kalpoja tad, ja atbalstīja vadošo aprindu mērķus. Tas notika, ja teātŗa izrādes gādāja mazajiem ļaudīm lētu prieku, nekritizējot lielo rīcību, tādēļ Bjernsona *Redaktors* vai paša Alunāna *Džons Neilands* varēja būt tikai nepatīkami balti zvirbuļi teātŗa repertuārā.

Bet runasvīru naids nebij tik liels, lai tie gribētu pavisam atbrīvoties no teātŗa direktora — nē, viņi to gribēja tikai mazliet pārmācīt, atgādinot, ka direktors nav vienīgais noteicējs teātrī un tāpēc nolēma samazināt Alunāna jau tā nelielo algu. Parakstīdams kontraktu, Alunāns bij vairāk domājis par teātri nekā par tiem kontrakta punktiem, ko varēja tulkot viņam par ļaunu. Domādams, ka biedrības vīri neatradīs neviena cita, ko likt viņa vietā, Alunāns nepiekāpās savās prasībās. Viņa pusē nostājās arī biedrības teātŗa komisija un kad arī runasvīri nepiekāpas, Alunāns no teātŗa vadības atteicās. Demisionēja arī teātra komisija. Pēdējā Alunāna iestudētā luga, ko izrādīja Rīgas latv. biedr. teātris, bij Esenberģu Jāņa tulkotais vācu autora K. Gernera darbs *Vāciski un latviski*. Izrāde notika 1885. g. 5. maijā.

Ar šo izrādi noslēdzās Rīgas latv. biedrības teātŗa 10 gadu gaŗais posms, ko bij veidojis Ādolfs Alunāns, ziedodams teātrim nevien savas mākslinieka dotības, bet reizēm arī tīri materiāla rakstura vērtības. Ļoti svarīgi bij tas, ka Alunāns bij radījis pastāvīgu aktieŗu kontingentu, uz kuŗa varēja balstīties teātŗa tālākais darbs. Teātŗa ansamblī bij jau tādi izcili aktieŗi kā Maija Brigadere, Berta Rūmniece, Jānis Brigaders, Kārlis Brīvnieks, Jānis Birzgalis /Jūlijas Skaidrītes brālis/ un citi, kas palika teātrim uzticīgi savā tālākā mūžā. Visi Alunāna audzinātie aktieŗi ir ar teicamu skatuves rutīnu un labi pārvalda spēles techniku. Ja Alunānam ar to palīdzību nebij izdevies padarīt Latviešu biedrības teātri par savam uzdevumam vairāk piemērotu mākslas iestādi, tad par to jāvaino daudzi apstākļi, kas no Alunāna kā no direktora vai režisora bij neatkarīgi.

Pēc Alunāna aiziešanas teātŗa lieta stipri paputēja. 1885. g. rudens sezonā notiek tikai 3 izrādes un izrādīto lugu starpā nav neviena oriģināldarba.

Tad Latviešu biedrības runasvīri aicina par teātŗa direktoru un režisoru Rodi-Ebelingu, Rīgas vācu teātŗa aktieri, dzimušu berlīnieti (1846–1906), ar aktieŗa un režisora stažu Vācijā, Austrijā, Šveicē un Rīgā. Ebelings bij saķildojies ar savu priekšniecību un uz vairākiem gadiem izslēgts no vācu aktieŗu apvienības. Viņš nu vairs nevarēja atrast darbu ne uz vienas vāciskas skatuves: latviešu teātrī tas varēja izciest savus soda gadus. Bet jaunajam latviešu teātŗa direktoram bij

kāds liels trūkums — viņš neprata latviešu valodu, latviešus un to dzīvi nepazina un arī negribēja pazīt. Direktora pienākumus viņš uzņēmās savu nedienu piespiests. Ir tāpēc tīri dabīgi, ka viņš cenšas inscenēt tās tulkotās lugas, ko pazina no vācu skatuvēm, vai atkārtoja tās, kas jau bij izrādītas Alunāna laikā /protams, atskaitot paša Alunāna darbus/. Ebelings nebij nekāda liela stila režisors un klasiķu cienītājs, tāpēc latviešu teātŗa repertuārs viņa laikā sastādas no vienkāršām Berlīnes teātŗu posēm un Tiroles kalniešu tautas lugām. Šīs pēdējās, kas pa lielākai daļai balstījās savā saturā uz Tiroles teikām un tautas paražām, savā zemē bij varbūt pavisam labi pieņemamas, bet latviešu teātŗa apmeklētājiem tās bij pavisam maz saprotamas. To, laikam, nojauta arī režisors Rode-Ebelings un tāpēc centās izrādes padarīt saistošas ar visādiem skatuves efektiem — fantastiskām kalnu ainavām, ūdenskritumiem, negaisiem, zibeņu un pērkonu skatiem, kas mainījās ar pārdabīgu spēku līdzdarbošanos, dēkainiem varoņdarbiem un tiroliešu dejām un rotaļām. Mazintelliģento skatītāju masu tas apmierināja. Apmierināti bij arī biedrības runasvīri, jo izrādes deva atlikumu teātŗa kasē. Ļauni tomēr bij tas, ka vienīgais latviešu teātris, kam vajadzēja būt paraugam teātŗa dzīves veidošanā, par tādu nekļuva. Moments, kad mazskolotos teātŗa apmeklētājus vajadzēja ievirzīt īstas teātŗa mākslas izpratnē, bij zaudēts. Teātŗa apmeklētājiem varēja rasties arī pārliecība, ka pilnīgi izbeigušās orīģinālās lugas, jo laikā no 1885. — 1888. g. teātŗa repertuārā ietilpst tikai trīs orīģināldarbi. Lai kā, teātris tomēr darbojas tāļāk...

Tomēr Rīgas latviešu sabiedrība vairs nebij gluži tā pati, kāda tā bij 1868. g.: tur bij jau arī cilvēki, kam par teātri bij citādas domas nekā režisoram Rodem-Ebelingam un Latv. biedrības runasvīriem. Baltijas Vēstneša redaktors B. Dīriķis, aizstāvēdams Latviešu biedrības intereses, bez jebkādas atbildības sajūtas slavināja Rodes-Ebelinga darbu, nonicinādams visu to, ko bij darījis Alunāns, kaut gan vēl nesen atpakaļ to bij cildinājis. Dīriķis pat neuzņēma savā lapā neviena Alunāna pretraksta. Bet ir arī cilvēki, kam Rīgas latviešu teātŗa traģika saprotama. Jelgavas avīzē *Tēvija* parādās nezināmu autoru kopīgs protests pret aplamo Latviešu biedrības rīcību: — *Vai tad svešs cilvēks lai mums māca lat-*

viešu teātri uzvest, kad pats nemāk ne mūsu valodu, nedz mūsu ieražas, nedz mūsu dzīvi un vajadzības — kas tas nu par latviešu teātri? Vai, vai, tā nav labi; teātris mums ir vajadzīgs, bet tautisks teātris. Tāds, kāds viņš tagad, viņš ar savām vācu lugām mūs iešūpos miegā.

Šo pašu viedokli aizstāv arī avīzes *Balss* redaktors A. Vēbers, rakstīdams: *Rīgas latv. biedrības teātris nav tikai priekš pašas biedrības locekļiem, bet katram tur pieejama vieta. Otrkārt biedrības teātris ir priekšzīmīgs priekš visiem citiem teātriem Latvijā. Treškārt teātrim, ja grib sasniegt savu mērķi, vajag būt tautiskam, tam vajaga būt audzināšanas un izglītošanas līdzeklim.*

Redaktora A. Vēbera izteiktās domas ir pilnīgi līdzīgas tām, ko saka Fr. fon Šillers 1797. g., atklājot Manheimas pilsētas teātri. Arī žurnāla *Austrums* redaktors J. Velme, kritizēdams Latv. biedrības teātri, balstās uz Šillera domām: — *Ja mēs to kādreiz piedzīvotu, ka mums būtu tautisks /nacionāls/ teātris, tad mēs paši arī būtu tauta. Teātris ir tas, kas vienumēr veicinājis un stiprinājis nacionālo apziņu. Tāpēc jāizrāda lugas — kauls no mūsu kaula, miesa no mūsu miesas un kur cilvēks runā tā, kā mēs to darām.*

Redzams, ka nav trūcis cilvēku, kam par teātŗa jēgu un mērķiem ir tik pareizas domas, ka tās jāņem vērā vēl šodien. Tikai Rīgas latviešu biedrības runasvīriem tās nav ne saprotamas, ne pieņemamas. Rode-Ebelings turpina savu darbu, un *Baltijas Vēstnesis* to cildina, recenzēdams lugu *Cilvēces ienaidnieks* šādi: *Šī izrāde pieder pie mūsu visspožākajām. Dekorācija un visa scenerija tik jaukas, kā nekā citur kādā lugā. Ledus pils krāsota tiešām tik krietni... mājiņas degšana un plūdi ierīkoti tik labi, kā tas uz mūsu mazās skatuves nemaz labāk nav iespējams.* Laikraksts *Dienas Lapa* par šo pašu lugu raksta: *Uz skatuves redz gan laupītāju bandas, gan kalnu ganus, jā, pat mirušu cilvēku garus. Kur tad nu vēl tā romantiskā mīlēšanās, cīkstēšanās, plūkšanās, istabaslietu laušana, pliķēšanās, šaušanās, degšana, ģībšana un daudz citu tamlīdzīgu mākslas gabalu!...*

Laikam stūrgalvīgie Latv. biedrības runasvīri tomēr nav spējuši būt pilnīgi vienaldzīgi pret protestētajām recenzijām, jo 1886. g. Rode-Ebelings iestudē M. Gļinkas operas *Ivans Susāņins jeb Dzīvību priekš cara* pārstrādājumu dziesmu lu-

gā. /Gan tāpēc, lai ar to iztaptu krievu administrācijai!/ Kaut luga skatītājiem diezgan labi patīk, nenovīdīgie recenzenti to nokritizē par maisījumu... Tad beidzot biedrība atvēl līdzekļus vairākiem klasiķu darbu iestudējumiem. 1888. g. kļūst iestudēts V. Šekspīra *Venēcijas tirgotājs,* 1889. g. Fr. f. Šillera *Luīze Millere* un H. Ibsena *Sadzīves pīlari,* bet 1892. g. Šekspīra *Sapnis vasaras naktī* un O. Balzaka *Pamāte.* 1893. g. latviešu teātris jau nokļūst pie V. Šekspīra *Ričards III.* Protams, Alunāna lugas latviešu teātris šai laikā neizrāda un, lai iegūtu vērtīgākus orīģināldarbus, 1888. g. izsludina jaunu lugu konkursu. Šai konkursā citu starpā piedalās arī Aspazija ar lugu *Atriebēja.* Komisija nepieņem izrādēm nevienu no konkursam iesūtītajām lugām. Tad Aspazija savu lugu pārstrādā un tagad teātris to pieņem, bet nu to par nepieļaujamu atzīst cenzors M. Remiķis. Viņa atsauksme ir šāda: *Gandrīz visā lugā redzams liels autores naids pret muižniekiem un gadās ļoti asi, dažās vietās pat nepieklājīgi izteicieni. Lugu tās tagadējā veidā nekādā ziņā nevar ļaut izrādīt.*

1893. g. Rode-Ebelings no latviešu teātŗa aiziet un viņa vietā tur par direktoru nāk Pēteris Ozoliņš, kurš beidzis profesionālas studijas Drēzdenes drāmatiskajā augstskolā. Bet teātŗa repertuārs ar to daudz nemainījās, jo jaunajam teātŗa vadītājam bij jārēķinās tāpat ar biedrības runasvīru domām un šaurajiem līdzekļiem, kā ar Rodes-Ebelinga skoloto aktieŗu ansambli.

Teātŗa māksliniecīskajam līmenim par labu nāca tas, ka sākot jau ar 1888. g. aktieŗi sāka saņemt atalgojumu, kāpēc nenoslogoti ar maizes pelnīšanas darbu, varēja veltīt visu savu laiku māksliniecīskajam darbam .

3.

Kaut piespiests atstāt Latviešu biedrības teātri un dziļi sarūgtināts, Alunāns nepamet teātŗa lietu, nedz arī zaudē uzņēmību. Viņš organizē savu teātŗa trupu un sāk ar to rīkot izrādes kā Rīgā, tā laukos. Trupas sastāvā ir 11 aktieŗu, 6 aktrises un 10 mūziķu /pēdējie gan tikai Rīgai/. Savas trupas dalībniekiem Alunāns maksāja arī algu. Jau tā paša 1885.

g. novembrī Alunāns uzsāk viesizrādes Kurzemē un Zemgalē. Tās notiek Tukumā (3 izr.), Talsos (3), Kuldīgā (3), Liepājā (3), Aizputē (2), Dobelē (1), Dundagā (1), Jelgavā (1) un Bauskā (3); tātad kopā pavisam 20 izrāžu. Ja ņem vērā, ka tās notiek maz piemērotās, dažreiz pat neapkurināmās telpās, uz šaurām amatieŗu skatuvēm, pavisam maz vai pat pilnīgi nesagatavotu skatītāju priekšā, ar neiedomājamiem starpgadījumiem, tad jāsaka, ka uzņēmums ir vienreizīgs latviešu teātŗa vēsturē. Kādi bijuši tā materiālie panākumi, par to trūkst ziņu, bet jādomā, ka tie seguši izdevumus. Morālā ziņā Alunāns atguva pilnīgā mērā to, ko Rīgā bij zaudējis: viņš kļuva sumināts un godināts kā vēl līdz šim neviens latviešu mākslinieks. Liels gandarījums bij arī tas, ka visi saprata viņam Rīgas latviešu biedrības runasvīru nodarīto netaisnību.

Tas viss varēja pacelt Alunāna uzņēmību un darba prieku, tā kā viņš sola atklāt 1885. g. Ziemsvētkos pats savu teātri Rīgā, nosaucot to, atšķirībā no Latviešu biedrības teātŗa, par "Ā. Alunāna latviešu teātri". Bet kaut arī viņš bij pašu teātŗa lietu labi pārdomājis, praktiskai pusei stājās pretī daudzi grūti pārvarami šķēršļi. Vispirms trūka kaut cik izrādēm piemērotu telpu; bet galvenais bij naudas līdzekļu lieta. Jaunajam teātrim trūka apmeklētaju. Aplamā Rīgas latviešu biedrības nostāja pret teātri bij panākusi to, ka trūka teātŗa cienītaju turīgās intelliģences starpā, kas būtu sapratuši, ka teātris ir mākslas iestāde un kā tāda atbalstāma. Rodes-Ebelinga audzētā plašā teātŗa publika teātri saprata kā patīkamu vaļas brīžu atpūtu ar uzjautrinātājām atrakcijām. To visu vēl arvienu pietiekami gādāja Latviešu biedrības teātris. Daudzus mulsināja arī tas, ka otra teātŗa dibināšana varētu būt latviešu lietas šķelšana un tātad vājināšana. Tā Alunāna pasākums izbeidzās pēc dažām izrādēm un Rīgā turpināja darboties tikai viens latviešu teātris. Alunāns atgriezās savā dzimtenes pilsētā Jelgavā. Bet arī tur viņam nav iespējams palikt ilgi, jo ne paša rīkotās viesizrādes, ne arī honorāri par viņa lugām, ko izrāda lauku amatieŗu trupas, nespēj segt izdevumus, ko prasa diezgan prāvās ģimenes uzturēšana Jelgavā. Rīgas latviešu biedrības teātris, kuŗš būtu varējis maksāt prāvākus honorārus 9 gadu laikā, kamēr to vada Rode-Ebelings, neizrāda nevienu Alunāna lugu. Alunānam beidzot jāatstāj arī Jelgava

un jāmeklē uzturas vieta laukos, kur viņam bij palīdzīgāki un vairāk sapratēji draugi kā Rīgā vai Jelgavā. Šais materiāli ļoti smagajos gados Alunāns atrod patvērumu Sesavas Bukos, Ķilu muižā un Vircavas Mežkalējos. Nevar domāt, ka dzīve toreizējos lauku apstākļos būtu kāda patīkamā. Lauku māju saimniekgala telpas labākā gadījumā sastāvēja no trim istabām. Ja tur uzturējās arī paša saimnieka ģimene, tad cik gan liela platība varēja atlikt Alunānu ģimenei, kuŗā, ieskaitot pašu Alunānu, kustējās astoņas lielākas un mazākas galvas!... Šķiet, ka cilvēkam, kuŗš kādreiz bij spēlējis galma teātrī, šādi dzīves apstākļi varēja radīt tikai smagas trimdas sajūtu. Bet Alunānu tas nesalauza. Viņš turpināja savu režisora un aktiera darbu, braukdams uz mēģinājumiem Jelgavā vai Rīgā, vai arī piedalījās kā viesis lauku amatieŗu teātŗa izrādēs un neviens pat neiedomājās, ka cilvēkam ar nepārspējamo humoru un dzēlīgajām kuplejām jācīnās ar smagu dzīves nastu, kas daudzus citus būtu nospiedusi pie zemes vai likusi padoties aplamju vai veikalnieku prasībām. Alunāns nepadevās un taisni šīs savas dzīves tumšākajā posmā raksta jaunus darbus, kas pieder pie viņa labākajiem. Viņš tagad īsti iepazīstas ar latviešu lauku cilvēku pasauli, ar tās gaišajām un tumšajām pusēm. Tās parādās viņa jaunajās lugās, kuŗu pirmizrādēs Jelgavā viņš pats tēlo līdzi. Šai laikā rakstītas lugas: *Kas tie tādi, kas dziedāja, Lielpils pagasta vecākie, Seši mazi bundzinieki, Visi mani radi raud, Pārticībā un nabadzībā, Mūsu senči* un citas, mazāk ievērojamas.

Gan apstākļi Rīgā mainījās: no latviešu teātŗa aizgāja Rode-Ebelings, mainījās arī Latviešu biedrības runasvīru sastāvs un latviešu teātrī pa retam izrādīja arī Alunāna lugas, tāpat kā arī Jaunā teātrī (1902 — 1905), un Alunānas saņēma godinājumus un cildinājumus. Bet tas jau bij cits laiks un tie bij citi cilvēki, kas viņu godināja. Aplamību, ko bij izdarījuši kādreiz Rīgas latviešu biedrības runasvīri, un kas bij atstājusi nelabojamas un kaitīgas sekas kā paša Alunāna, tā latviešu teātŗa mākslinieciskās veidošanas ceļā, nekas vairs nespēja ne mainīt, ne labot.

Sava mūža pēdejās dienas Alunāns nodzīvo tomēr dzimtajā pilsētā Jelgavā, kur 1912. g. 4. jūlijā viņa dzīvesgaitas beidzas.

4.

Par Alunānu pašu un viņa darbu jo cildenus vārdus saka Kaudzītes Matīss: *Alunāns bij pats namdaris, pats materiālu sagatavotājs, kā arī pats sava paša celtā namā iedzīvotājs — visur pats darītājs, viss paša darbs no pirmās zemju lāpstas un pirmā ķieģeļa līdz spožai durvju atslēgai. Viņam vajadzēja stāties kā kultūras devējam krūmainā un akmeņainā apgabalā, sagādāt ēkas pat bez baļķiem, ietaisīt auglīgus tīrumus, būdams bez zirgiem, lopiem un pat bez darba rīkiem un palīgiem, bet atrādīt tā vietā pēc gadiem prāvu ciematu. Ādolfs Alunāns ir latviešu teātris un latviešu teātris ar Ādolfu Alunānu ir savstarpīgi saauguši par vienu pašu jēdzienu. Kam nāk prātā teātŗa pirmie laiki, tas nespēj neiedomāt tūliņ līdzās arī Ādolfu Alunānu.*

Nav iespējams zīmīgāk, dziļāk un pareizāk novērtēt Ādolfa Alunāna darbu, kā to darījis zemnieciskais latviešu filozofs Kaudzītes Matīss (1848–1926), Alunāna laika un nevienā vien ziņā arī tā uzskatu biedrs. Ādolfs Alunāns ir tiešām latviešu teātŗa celmlauzis un līdumnieks vārda vispilnīgākā nozīmē. Un ja kāds var teikt par sevi, ka visu savu dzīvi atdevis vienai lietai, tad to vispatiesāk gan var Alunāns. Ar nesalaužama ideālista ticību un spēcīgu artistisku temperamentu viņš Latvijas skatuves mākslai atdevis sevi visu bez jebkādas rezervācijas. Pats Alunāns sava darba panākumus kautrīgā godprātībā pieraksta labvēlīgajiem laikmeta apstākļiem: *Izdevīgāku laiku par 1870. gadu latviešu skatuves nodibināšanai nemaz nevar iedomāties. Latviešu tautiskai apziņai bij pienācis atmodas laikmets. Ikkatrs, ziedodams sevi kādam ievērojamākam darbam, varēja būt drošs, ka atradīs atbalstu tautā; no ķildām un naida toreiz vēl nekā nezināja, pie katra jauna uzņēmuma bij manāma tik liela vienprātība, kādu mēs, latvieši, laikam nekad /vairs/ nepiedzīvosim. Šis apstāklis laikam arī izskaidro dzīvo interesi, ar kādu sabiedrība teātŗa pasākumam nāca pretī...*

Alunāna domās daudz patiesības, jo laikmets ir tas, kas kādu lietu var sekmēt vai nonicināt. Bet jājautā arī, kādu iemeslu dēļ laikmets bijis labvēlīgs Alunāna darbam, jo ir laikmeti, kas atbalsta visaplamākās idejas un cildina darbus, no kuŗiem vēlāk ar šausmām jānovēršas. Lai saprastu, kādēļ laik-

mets labvēlīgs Alunānam, jāatceras jau agrāk atzīmētais piebildums, ka laiks, kad Alunāns uzsāka savas aktieŗa un rakstnieka gaitas, ir pirmie pēcklaušu laika gadi. Gan latvietis sāka sevi sajust kā brīvu cilvēku, bet bij šai atziņā vēl visai nedrošs un kautrīgi taustījās pēc vērtībām, kas saistās ar brīva cilvēka jēgu. Tieši šai laikā Alunāns sāk savu darbu, un viņa pirmās lugas nav nekas cits kā tīri elementāru cilvēka vērtību skālas izgaismojums: latvietim viņa skatījumā jākļūst morālai un intelliģentai sava laikmeta personībai. Ka šī doma tiešām laikmeta diktēta un dziļi izjusta, var spriest no paša Alunāna atzinuma pēc viņa pirmās oriģinālugas *Paša audzināts* izrādes: — ... *rūpīgi sagatavotā un visai brangi izdevusēs izrāde modināja publikā tādu entuziasmu, kādu neatceros savā teātŗa gaitā otrreiz piedzīvojis.* Alunāns tātad bij uztvēris kādu sabiedrības dziļāku vajadzību. Bet viņš nesastingst, atradis tikai vienu saskares vietu ar sabiedrību, bet iet tālāk un rāda personību kā sabiedrības locekli, kas jau jūt arī tās vājās puses un trūkumus. Lugās *Icīgs Mozes* (1874), *Džons Neilands* (1881), *Lielpils pagastvecākie* (1888) vērojama sākumā viegla, bet pēdējā lugā jau diezgan asa sabiedrības kritika. Rainis savā recenzijā *Dienas Lapā* pēc *Lielpils pagastvecāko* izrādes raksta:*Lielpils pagasta vecākie. Skatu luga 5 cēlienos. Alunāna luga ir visulabākā luga mūsu literātūrā... Drāmas sarežģījums ir ļoti veikls, bet ne mākslots. Savā drāmā A. kungs parādās par ievērojamu raksturu tēlotāju, raksturi visi patiesi iz dzīves ņemti, labi izlasīti un kopoti. Tikai kalpa Dāva raksturs mākslīgi taisīts. Personas ar zināmu raksturu vienumēr darbojas savam raksturam piemērīgi un, ja kur atkāpjas no viņa, tad tāda atkāpšanās pilnīgi dibināta apstākļos... Tādus raksturus, kādi te tēloti, katrs pazīst, jo viņi tagad pie mums spēlē lielu lomu.*

Savu aprakstu, kurš tā jau dienas avīzē nevar būt pietiekoši pilnīgs, mēs beidzam, aizrādīdami uz lugas vienkāršību un patiesību un sevišķi tautību nevien valodas ziņā, bet arī saturā un vielā, raksturos, notikumos, centienos, kaislībās, darbībā. Šinī ziņā luga var derēt par ceļa rādītāju nākamiem drāmatiskiem rakstniekiem.

Arī Jelgavas avīze *Tēvija* pasvītro *Lielpils pagastvecāko* nozīmi: *Vēl nekad vēlēšanu cīniņš* /pagasta pašvaldību vēlēšanās/ *nav bijis tik nopietns, bet tomēr kārtības robežas ietu-*

rošs kā tagadējais. Visvisādiem līdzekļiem aģitēja, un tā, piemēram ļoti daudz vietās izrādīja Ādolfa Alunāna lugu Lielpils pagastvecākie, cerībā tumsoņus pagastā apkaunot, iekām vēl nav par vēlu un brandavīns vēl nav nomērdējis godu un prātu. —

Ar drāmu *Kas tie tādi, kas dziedāja* (1888) Alunāns iet atkal soli tālāk un tēlo latviešus konfliktā ar vēstures tradicijām kā nacionālas kopības locekļus. Avīzes *Baltijas Vēstneša* recenzents raksta: *Kas tie tādi, kas dziedāja, jeb klausības laikos ir bez šaubīšanās Ā. Alunāna vislabākā luga un 30. augustam* /brīvlaišanas piemiņas diena/ *it kā radīta. Tā arī klausītājus tā aizgrāba, kā tas reti kad noticis. Publika bij gluži entuziasmēta un izsauca pēc katra cēliena lugas autoru vairākas reizas un beigās tas dabūja košu vainagu.* /Tikai trīs gadus atpakaļ, Alunānam no Rīgas Latviešu biedrības teātŗa aizejot, *Baltijas Vēstnesis* bij nopēlis Alunānu pašu un viņa darbus kā nekam nederīgus!)

Kas tie tādi, kas dziedāja ilgus gadus bij viena no visvairāk izrādītām latviešu lugām. Arī tas, ka tai mūziku bij komponējis Jurjānu Andrejs, vairoja interesi.

Beidzot *Mūsu senčos* /Jaunajā Teātrī pirmo reizi izrādīta 1905. g., bet sarakstīta jau gadu 10–15 pirms tam/ Alunāns iet vēl soli tālāk un pirmais rāda uz skatuves latviešus kā nacionālas valsts veidotājus un aizstāvjus. Varētu teikt, ka ar šo traģēdiju noslēdzas gandrīz 40 gadu gaŗais Alunāna māksliniecisķās tapšanas un arī latviešu teātŗa un drāmas veidošanās pirmais un ļoti auglīgais posms,, kuŗš ietveŗ sevī jau dīgļus visām tām parādībām, kas pilnīgi attīstās nākamajos gadu desmitos.

To, kā liekas, saprot arī J. Jansons – Brauns, kuŗš 1893. gadā ar savu referātu un pēc tam ar jo plašo apcerējumu *Domas par jaunlaiku literātūru* asi bij notiesājis latviešu literātūru par salkanu un bezidejisku neliterātūru. Tagad viņš par Alunāna *Mūsu senčiem* raksta tā: *Tā ir Garlība Merķeļa neaizmirstamā dzejiskā teika Vanems Imanta, tas ir mūsu tautas bērnišķīgi ticīgais stāsts, kā latvju un lībiešu ciltis senatnē caur varu un viltu zaudējušas savu neatkarību... šis pagātnes stāsts par Imantu un Kaupu ir fantazijas darinājums uztraukto cīņu laikmetos, kādi pie mums norisinājās 70. gados.*

Šinīs sapņu izdomās jaucās toreizi kopā mūsu pagātnes

skumjas un mūsu nākotnes ilgas: te bij izteikts, kādu likteni mēs sev būtum vēlējušies un reizā izpausts, kādus laimes laikus mēs sev turpmāk ceram un gaidām.... Kas pazīst orīginālā Vanemu Imantu, tam varētu nākt bažas, vai Ā. Alunāns kā prozisks reālists šo teiku pārstrādājot, nebūs sabojājis viņas plūstošo liriku un straujo patosu. No tā Alunāns izsargājies, te nav piemaisīti klāt nekādi triviāli skati, ne joki, te staigājam kā senozolu svinīgā krēslā un vārdi un teicieni atskan nopietni un cienīgi...

Nāk prātā J.V. Ģētes dzejrinda: *Ist ewig nur was fruchtbar ist...* Šāds auglīgums iemitis Alunāna darbos. Viņam pirmos soļus uz latviešu teātŗa skatuves speŗot, ir tikai viena latviešu autora rakstīta luga — viņa paša luga *Paša audzināts.* Bet viņa dzīves pēdējā gadā (1912) uz latviešu teātŗu skatuvēm redz jau visas Rūd. Blaumaņa lugas, Raiņa *Uguni un nakti,* Annas Brigaderes *Princesi Gundegu un karali Brusubārdu,* Aspazijas *Vaideloti, Neaizsniegto mērķi* un *Zaudētās tiesības,* kā arī vairāku citu autoru darbus. Tiem blakām tur redz arī Eiropas drāmas klasiķus. Latviskā drāma izaugusi par mākslu ar pilnvērtīgiem darbiem, ko skatuvē attēlo izcili teātŗa mākslinieki — aktieri.

Par laimīgu un dievu izredzētu jāuzskata mākslinieks, kam ļauts atrast priekšā neauglīgu atmatu un izveidot no tās ziedošu druvu, kur gatavojas graudi nākošiem vēl jo auglīgākiem sējumiem. Šāds mākslinieks ir Ādolfs Alunāns un tik auglīga ir viņa sētā drāmas sēkla, ka no tās veidojies viss labākais latviskajā drāmā. Alunāna modinātās latviskās drāmas un latviskā teātŗa spēks un skaistums balstās latviešu zemē, latviskā cilvēka dabā un dvēseles aktīvitātē. Atgādināt to tagad, kad no Ādolfa Alunāna nāves pagājuši 50 gadu un kad latvisko drāmu un teātri cenšas pakļaut svešu ideju un ideoloģiju varai un novērst tos no latviskā pamata, ir šī raksta uzdevums.

LITERĀTŪRA

1. Artūrs Bērziņš. *Ādolfs Alunāns latviešu teātrī.* Londonā, 1954.

2. K. Kundziņš. *Latviešu teātra repertuārs līdz 1940. gadam.* Otrs labots un papildināts izdevums. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1955.

3. *Latviešu literātūras kritika.* Rakstu kopojums. Pirmais sējums (1874 — 1940). Otrais sējums (1905 — 1911). Trešais sējums (1912 — 1917). Sakārtojuši A. Grigulis un V. Austrums. Latvijas valsts izdevniecība. Rīgā, 1956-8.

4. Artūra Bērziņa raksti par latviešu teātri trimdas periodikā.

Eduards Dzenis

ĀDOLFS ALUNĀNS

Nelda Teivena

KLUSĀ DABA

FILOZOFA TOMASA HOBSA DOMAS PAR KAŖU UN MIERU

R. Ziediņš

1. Angļu filozofu Tomasu Hobsu (1588–1679) nodarbināja jautājums: kādi apstākļi izsauc kaŗus un kā šos apstākļus novērst? Hobss bija ļoti loģisks domātājs, un, kopš šis jautājums mūs nodarbina arī tagad, ir vērts pie viņa domām pakavēties.

2. Analizējot apstākļus, kādos kaŗi un nemieri cilvēku starpā mēdz izcelties, Hobss domāja tanīs atklājis vismaz astoņus nozīmīgus faktorus:

(1.) Katrs cilvēks vispirms vēlas pasargāt savu dzīvību, un, otrkārt, vēlas dzīvot pēc iespējas labākos apstākļos.

(2.) Visi cilvēki cenšas sasniegt to, ko viņi visvairāk vēlas, pielietojot tādus līdzekļus, kādi ir viņu spēkos un kas pēc viņu vislabākās pārliecības ir visnoderīgākie viņu mērķu sasniegšanai.

(3.) Visi cilvēki ir vienlīdzīgi tanī ziņā, ka zināmos labvēlīgos apstākļos ikkatru var citi pieveikt; nav neviena pārcilvēka, kam nebūtu no citiem jābaidās.

(4.) Lai cilvēki varētu dzīvot, tiem jānodrošina sev dzīves nepieciešamības.

(5.) Šīs nepieciešamības nav sastopamas zemes virsū tādā pārpilnībā, lai cilvēkiem to dēļ nebūtu vienam ar otru jāsacenšas.

(6) Morālie likumi paši par sevi vien ir nepietiekami, lai garantētu, ka šī sacensība noritēs kārtīgi un nepārvērtīsies kaŗā.

(7.) Visiem cilvēkiem ir bailes iespējamo kaŗu zaudēt.

(8.) Katram patīk uzvarētāja slava.

Hobss domāja, ka šie un vēl daži citi mazāk nozīmīgi faktori vienmēr agrāk vai vēlāk noved pie kaŗa, ja vien cilvēki dzīvo viens ar otru saskarē, un ja nepastāv kāda stiprāka vara, kas spējīga nodrošināt mieru.

Ar "kaŗu" Hobss patiesībā saprot kaŗa stāvokli: "Kaŗš nepastāv kaujās vien, ne arī pašā kaušanās aktā; tas pastāv visu laiku, kamēr griba iesaistīties kaujā ir pietiekoši skaidri nomanāma." (64. lpp.).

Savu teōriju viņš attiecina kā uz atsevišķām personām, tā uz katra lieluma cilvēku grupām, ieskaitot tautas, ja pār tām visām nevalda kāda stiprāka virsvara. Pavisam īsos vārdos viņa teōrija ir tātad šāda: virsvaras trūkums nozīmē anarchiju *(state of nature),* un anarchija iepriekš pieminēto faktoru dēļ gandrīz neizbēgami noved pie kaŗa.

3. Vispirms jājautā, vai šie astoņi faktori, no kuŗiem daži nav viens no otra gluži neatkarīgi, tiešām padara kaŗu gandrīz neizbēgamu?

Lai rastu šim jautājumam atbildi, iedomāsimies, tāpat kā Hobss pats to dara, cilvēkus dzīvojam pilnīgi savā vaļā: bez valsts vai arī bez kādas pašvaldības varas, bez policijas un bez tiesām. Tādā gadījumā arī ģimenes jāizslēdz, jo ģimenēs parasti mēdz būt kaut kas līdzīgs pašvaldībai, t.i. varai, tāpēc, kur ir ģimenes, tur nav pilnīga savvaļa — nav pilnīga anarchija. Pilnīgā anarchijā atsevišķi cilvēki sacentīsies viens ar otru gan pārtikas, gan visādu citādu lietu dēļ; jo, ja vien pasaulē ir kaut kas, ko cilvēki kāro un kas nav visiem pieejams, kā piem. gaiss, tad tas agrāk vai vēlāk kļūst par sacensības objektu. Kā parasts, sacensība bieži vien radīs nesaskaņas, un, tā kā nebūs ne šķīrējtiesnešu, ne izpildu varas, šīs nesaskaņas pamazām paasināsies, pieņemot tādus apmērus, ka cilvēks vairs nevarēs justies drošs. Viņam vajadzēs bruņoties, lai aizsargātos pret iespējamiem savu sāncenšu uzbrukumiem. Tāpat vajadzēs bruņoties, lai atvairītu visādu zagļu un neliešu uzmākšanos, jo vienmēr ir bijuši un vienmēr būs cilvēki, kas paši negrib strādāt, bet grib atņemt otra mantu vai arī, lietojot varu, grib uzkundzēties pār citiem. Ja godīgie ļaudis nebūs spējīgi šiem cilvēkiem efektīgi pretoties, tad pēdējie drīz vien viņiem kļūs par īstiem kakla kungiem. Un tādas kungu kārtas rašanās kaŗus nenovērsīs;

pastāvēs sacensība un radīsies nesaskaņas pašu kungu starpā, kas atkal vedīs pie bruņošanās un kaŗa. — Tātad, pilnīgā savvaļā dzīvojot, katram cilvēkam jābruņojas un ik brīdi jābūt gatavam ar varu aizstāvēt savas intereses kā pret saviem sāncenšiem, tā arī pret visāda veida neliešiem; un ja nāk uzbrukums, tad jāaizstāvas. Tādu kaujas gatavību un kaujas gribu Hobss jau uzskata par kaŗa iezīmi.

Visam iepriekšējam vēl jāpievieno bailes no apbruņotiem kaimiņiem. Ja viens kaimiņš apbruņojies "līdz zobiem", kā otrs var zināt, ka pirmais viņam nākamībā neuzbruks? Tāpēc viņam jāmēģina pirmo bruņojumā pārspēt. Protams, viņš bruņojas tikai, lai būtu spējīgs atvairīt uzbrukumu. Bet to atkal pirmais nevar zināt, tāpēc, kad viņš redz otro bruņojamies, viņam jābruņojas vēl vairāk. Un ja viņam šķiet, ka nākotnē otrais viņu tomēr bruņojumā pārspēs, tad savas drošības labad viņam vajadzētu doties uzbrukumā, kāmēr viņš vēl var otro pieveikt. Nav teikts, ka viņš tā darīs. Nav arī teikts, ka otrs kaimiņš tā darīs, kad viņi būs nonākuši mainītās lomās, tomēr kārdinājums doties uzbrukumā tādos apstākļos būs liels. Un bieži vien tādi uzbrukumi arī notiks. Neaizmirsīsim, ka patlaban mēģinām iedomāties apstākļus, kur nav varas, kas uzbrucēju laikā savalda, ne arī, kas to pēc uzbrukuma soda. Tādos apstākļos cilvēki būtu kā diktātoru tiešie apakšnieki pēc sava kunga piepežas nāves, kad pār viņiem pēkšņi vairs nevienam nav nekādas varas. Tie tad parasti mēģina viens otru padarīt nekaitīgu visīsākajā laikā.

Pēdīgi, pilnīgā savvaļā dzīvojot, cilvēki viens otram uzbruktu goda un uzvarētāja slavas dēļ. Uzvarētāja slava jau pati par sevi ir patīkama; bez tam uzvarētājam vienmēr vieglāk noslēpt savas nelietības nekā zaudētājam, tādā veidā iemantojot arī labā un godīgā slavu. Piedevām, uzvarētāja slava arī ļoti noderīga nākamībā citu iespējamu uzbrucēju atbaidīšanai; jo, lai tādos pilnīgas savvaļas apstākļos saglabātu savu cieņu citu acīs, nepietiek, ka ir spēks, vajag arī pierādīt, ka ir griba šo spēku lietot. Citādāk tāds vīrs ir kā kāds labsirdīgs stiprinieks, ko mūžīgi tincina palaidņu bari, nereti nodarot tam pāri; vai arī kā tas amerikānis, kas pateica, ka Ungārijas dēļ viņš kaŗu nesāks: no sava spēka tam maz labuma. Visbeidzot, tā kā gandarījumu par visādām īstām un iedomātām pārestībām un apvainojumiem nevarēs tādos apstākļos iegūt

tiesas ceļā, būs stiprākā vēlēšanās to iegūt ar ieročiem.

Tā izrādās, ka Hobss daudz nepārspīlē, sacīdams, ka bez valsts varas šie astoņi iepriekš uzskaitītie faktori novestu pie lielu nemieru laikiem, kad ikviens būtu kara stāvoklī ar ikvienu citu, kad visi būtu varmācīgas nāves briesmās un kad cilvēku dzīve būtu "vientuļa, nabadzīga, nejauka, dzīvniecisks un īsa". (65. lpp.).

Protams, tikai absolūtas anarchijas gadījumā ikkatrs cilvēks būs kara stāvoklī ar ikvienu citu. Turpretim, ja cilvēki vienojušies grupās: ģimenēs, ciltīs, neatkarīgās tautās, kuŗām katrai ir sava iekšēja vara, bet nav kopējas virsvaras, tad anarchija un kara stāvoklis pastāvēs šo grupu starpā, bet ne starp atsevišķām personām. Hobsa teorija nosaka, ka anarchija un karš iesākas tur, kur izbeidzas kopējā vara.

4. Tagad pievērsīsimies otram jautājumam: vai iepriekšējie astoņi faktori tiešām cilvēku starpā sastopami, kā Hobss to pieņem?

Te jāatzīst, ka Hobss pārspīlē, kad viņš saka, ka visi cilvēki par visu vairāk vēlas nodrošināt savu dzīvību, vēlas dzīvot iespējami labākos apstākļos, cenšas sasniegt to, ko viņi visvairāk vēlas, ka visiem ir bailes karu zaudēt un ka visi grib būt uzvarētāji. Pasaulē ir diezgan daudz pašnāvnieku; tāpat ir cilvēki, kas apzināti dodas briesmās. Karavīri ir gatavi mirt par savu valsti; ļoti daudzi vecāki upurētu savas dzīvības, ja ar to varētu pasargāt savus bērnus. Draugs aizstāv draugu un paziņa paziņu; pat pilnīgu svešnieku cenšas glābt. — Daudzi atkal nevēlas uzlabot savus dzīves apstākļus, un daudzi ir par slinkiem vai mazdūšīgiem, lai censtos iegūt to, ko viņi visvairāk vēlas. Tāpat ir bijuši cilvēki, kas nav gribējuši uzvarēt, bet ir griezuši ienaidniekam pretim otru vaigu.

To visu atzīstot, tomēr ir un paliek neapšaubāmā patiesība, ka savu tuvinieku un paša drošība un labklājība katra cilvēka dzīvē ieņem ļoti ievērojamu vietu. Par to rūpējoties, paiet mūža lielākā daļa; turpretim lielas pašaizliedzības mirkļi ir reti un īsi. Bez tam fakts, ka cilvēki ir gatavi pašaizliedzīgi palīdzēt pat pilnīgiem svešniekiem, nebūt nenorāda, ka viņi nav gatavi cīnīties, sevi aizstāvot, vai pat, ja tas nepieciešams, uzbrukt citiem savas drošības labad. Vispēdīgi, kaut arī mums vēl paliktu zināmas šaubas par Hobsa teorijas pareizību attiecībā uz individuāliem cilvēkiem, tad tomēr

nevar par to būt nekādu šaubu attiecībā uz valstīm. Un tieši anarchija un kaŗa stāvoklis valstu starpā ir tas, kas mūs šinī rakstā visvairāk nodarbina. Katras valsts pirmās un galvenās rūpes ir par savas patstāvības nodrošināšanu. Ja kāda valdība par to pietiekoši nerūpējas, un ja tas nāk atklātībā zināms, tad šī iemesla dēļ vien tā drīz zaudē tautas uzticību. Katra valsts cenšas pēc sava labuma, un katras valsts diplomātija kultivē savai valstij labvēlīgu polītiku, lai tā būtu cik vienpusīga būdama. To visu sauc par savas valsts ārēju celšanu. Tāpat katra valsts ir vai nu pati spējīga aizstāvēties, vai arī mēģina piekopt tādu polītiku, lai kādai lielākai varai būtu to izdevīgi aizstāvēt un uzturēt neatkarīgu. Tā dažas valstis var dzīvot neapbruņojušās citu valstu aizvējā. Bet ja šīs citas valstis pašas nebruņosies, tad tas novedīs pie padošanās, kā mēs to redzējām Otrajā pasaules kaŗā, kad Francija, un gandrīz arī Anglija, līdz ar lielāko vairumu tām draudzīgo mazo valstu, zaudēja neatkarību. Tāpat nav sagaidāms, ka stiprāka valsts neuzbruks savai vājākajai kaimiņienei, ja pēdējā aug un lolo izredzes kļūt par stiprāko absolūtā nozīmē, t.i. tā, ka pret to nelīdzēs nekādi palīgi. Pat pacifists Bertrands Rasels 1947. g., kad Krievijai vēl nebija atombumbas, mudināja rietumniekus doties uzrukumā. Rietumnieki, kā parasts, vilcinājās. Bet interesanti spekulēt, cik ilgi viņi būtu vilcinājušies, ja krievi paši gudrotu savu atombumbu un ja varētu diezgan droši izkalkulēt, ka, teiksim, pēc desmit gadiem tā būs gatava. Diezgan viegli iedomāties, kas būtu noticis pretējā gadījumā: ja krieviem bumba būtu bijusi pirmajiem.

Vēl jājautā, vai Hobsam taisnība, ka bez vispārējas varas morālie likumi vien nespēj mieru un kārtību nodrošināt.

Hobss uzskata, ka kopsavilkumā visi morālie likumi pavēl nedarīt to, ko pats negribi, lai citi tev dara; ka galvenais morālais likums ir ievest un uzturēt mieru; ka visi morālie likumi ir kondicionāli tanī ziņā, ka tie jāpilda tikai tādos apstākļos, kad to pildīšana neapdraud paša pildītāja drošību.

Bet šos viņa uzskatus pieminu tikai gaŗāmejot. Lai atbildētu uz nupat pacelto jautājumu, nav vajadzīgs iztirzāt, vai Hobsa morālā teōrija pareiza, ne arī vienoties par to, kas ir pareizā morālā teōrija, jo šiem jautājumiem atbildi var rast gluži vispārīgā un visiem pieņemamā veidā. Katrs lasītājs var uzskatīt savu morālo pārliecību par pareizo. Likums par mie-

ra uzturēšanu vai nu būs, vai nebūs starp viņa atzītajiem morāliem likumiem. Ja viņš šo likumu neatzīst, un tāpēc neatzīst arī nekādus citus morālos likumus, no kuŗiem šis likums izriet kā loģisks secinājums, tad skaidrs, ka viņa atzītie morālie likumi nespēj mieru nodrošināt. Kā gan lai viņš to spētu, ja tie pat neliek nevienam par miera uzturēšanu rūpēties? Turpretim, ja viņš šo likumu atzīst, tad pastāv šīs divas iespējas: (a) vai nu viņš to atzīst tikai par kondicionāli saistošu, t.i. par tādu, kas jāpilda tikai tad, kad tā pildīšana neapdraud paša pildītāja drošību; (b) vai arī viņš to atzīst par saistošu bez šī noteikuma. Ja (a), tad viņa atzītie morālie likumi anarchiskos apstākļos nevar mieru nodibināt. Kā 3. nodaļā redzējām, tādos apstākļos cilvēki, un tāpat tautas un valstis, dažkārt rīkosies pret savu drošību, ja atteiksies doties uzbrukumā, t.i. mēģinās uzturēt mieru. Protams, ja visi to mēģinātu, tad nevienam nekādas briesmas nedraudētu. Bet anarchiskos apstākļos neviens nevar droši zināt, vai viņa sāncensis, tāpat kā viņš pats, tiešām mēģinās mieru uzturēt. Un kāmēr cilvēkam nav iespējams izzināt, vai kondicionālā miera uzturēšanas likuma nosacījumi izpildīti, tikmēr šis likums viņu nesaista. Neviens morālais likums nevar kādam uzlikt par pienākumu darīt to, par ko viņam nav iespējams izzināt, ka tas ir viņa pienākums. Lai kondicionālais miera uzturēšanas likums būtu saistīgs, ir vajadzīga kāda vara, kas piespiestu pārējos cilvēkus to pildīt, ja viņi paši labprātīgi to negribētu darīt, tātad pats par sevi vien šis likums nevar mieru nodrošināt.

Vēl palikusi iespējamība (b): ka varbūt mieru var uzturēt beznoteikumu morālais likums, kas pavēl tā uzturēšanu itin visos apstākļos. — Nav šaubu, ka šī veida likums būtu efektīgs, ja vien cilvēki to nepārkāptu. Bet nav arī šaubu, ka pagātnē cilvēki, un it sevišķi valstis, to it bieži pārkāpuši. Tāpēc, pamatojoties uz induktīvo loģiku, tas pats jāsagaida arī nākotnē; radikāla cilvēku rakstura maiņa nav paredzama. Tātad arī šī veida likums nespēj mieru virs zemes nodrošināt. Vispārīgi morālo likumu efektīgums ir pretēji proporcionāls to cēlumam: jo cēlāks kāds morālais likums, t.i. jo tas uzliek par pienākumu darīt to, kas, šādu vai tādu iemeslu dēļ, grūtāk padarāms, jo to biežāk pārkāps, jo tas būs neefektīgāks. Tātad jāatzīst, ka Hobsam taisnība: morālie likumi, lai tie būtu

kādi būdami, nespēj mieru uzturēt.

5. Mieru uzturēt var tikai vara. Tāda ir Hobsa pamatdoma. Šai varai jābūt pietiekami lielai, lai tā spētu apspiest katra veida pretošanos un nepaklausību. Kamēr būs iespējams kopējai varai efektīvi pretoties, tikmēr nebūs kārtības: kuŗam nebūs izdevīgi šai varai pretoties, tas tai nepadosies, un gala rezultāts būs anarchija un jukas. Bet vara, kas pietiekami liela, lai nomāktu visu pretestību, ir absolūta vara. Šai varai arī jābūt nedalāmai. Ja tā būs saskaldīta pa vairākiem resoriem bez kopējas virsvaras, tad šie resori viens otram iepretim atradīsies anarchiskajā savvaļas stāvoklī, kas novedīs pie kaŗa. Turpretim, ja pār atsevišķajiem resoriem būs kāda virsvara, spējīga ieturēt kārtību, tad šī virsvara būs tā absolūtā un patiesā vara, un atsevišķie resori varēs darboties tikai tās aizbildībā. Šī vara var koncentrēties vai nu viena cilvēka rokās, kā monarchijās un diktātūrās, vai arī kādas cilvēku grupas rokās, kas darbojas kā viena nedalāma vienība un kuŗas lielums nav nekādā veidā ierobežots.

Liekas, ka pagātnes notikumi visumā pierādījuši šīs Hobsa pamatdomas pareizību. Ar nedaudziem izņēmumiem, zemēs, kur bijusi kārtība un miers, ir bijusi un ir absolūta, vienota valsts vara. Bet ne otrādi: ne vienmēr ir bijis miers un kārtība tur, kur ir absolūta vara; no kā jāsecina, ka tāda vara ir nepieciešama, bet nav pietiekama. Ir vajadzīgs arī vēl kaut kas cits, proti, lai šīs varas nesēji un to apakšnieki rīkotos saprātīgi un saskaņā ar pavalstnieku interesēm: un arī, lai paši pavalstnieki rīkotos saprātīgi un apdomīgi paši savās interesēs, nemēģinot nostāties pret varas nesējiem nepamatotu vai niecīgu iemeslu dēļ.

Varbūt liksies neticami, ka mūsdienās valstis bez absolūtas varas grūti atrast. Bet tā tas ir. Tādas valstis gan pastāvēja agrāk: piem., karaliskajā Polijā pirms lielajām dalīšanām dažiem atsevišķiem novadu kungiem bija vairāk varas nekā pašam karalim. Mūsdienu demokratijās, par diktātūrām nemaz nerunājot, vienmēr ir kāds absolūtās varas nesējs iestādījums — tas iestādījums, kas tiesīgs grozīt satversmi. Austrālijā tāds ir tautas vairākums, Anglijā parlaments, Amerikas Sav. Valstīs kongress kopā ar pavalstu parlamentiem. Parasti šie absolūtās varas nesēji paši nevalda, bet nodod ierobežotu varu vairākām, vienai no otras pa daļai neatkarī-

gām iestādēm, kā likumdošanas iestādēm, tiesām un izpildu iestādēm. Tomēr šīm iestādēm ir vara, un tās ir viena no otras neatkarīgas tikai tik ilgi, kāmēr absolūtās varas nesējs negroza satversmi, parņemot visu valdīšanu savās rokās vai atdodot to kādam diktātoram, vai izkārtojoties kādā citādākā veidā.

6. Bet te nu Hobss ir nonācis neatrisināmas problēmas priekšā: absolūta vara nepieciešama, lai mūs pasargātu vienu no otra, bet kas mūs pasargās no mūsu sarga? No šī sarga varas mūs var pasargāt tikai kāda cita vara, kas spēj pirmo varu ierobežot, tātad ir par to lielāka. Bet kas tad mūs pasargās no šī pēdējā sarga? Lai cik sargus un sargu sargus nemeklētu, vienmēr būs kāds pēdējais sargs, no kuŗa mūs neviens nesargās. Tā ir apsardzības dzelžaina loģika. Šo problēmu nekad nevar pilnīgi atrisināt; to var tikai samazināt, iekārtojoties tā, lai faktiskajam absolūtās varas nesējam nebūtu pašam izdevīgi valdīt, lai viņš tāpēc uzticētu valdīšanu vairākām iestādēm, kam katrai tikai ierobežota vara, un lai kā neierobežotās, tā ierobežotās varas nesējiem pašiem būtu maksimālā drošība un labklājība tad, kad viņi saviem padotajiem sagādā maksimālo drošību un labklājību. Parasti šāds labai valdībai labvēlīgs apstākļu iekārtojums ir tikai daļēji pašu cilvēku plānošanas un neatlaidīgu pūliņu auglis; daļēji tā ir laimes lieta, kas rodas daudziem grūti kontrolējamiem faktoriem sadarbojoties. Tāpēc laba valdība ir liela laime vismaz divējādās šī vārda nozīmēs.

Varētu domāt, ka gadījumā, kad absolūtā vara ir cilvēku vairākuma rokās, tad nevienam no tās nav jābaidās, jo tauta pati sev apzināti pāri nedarīs. Patiesībā nav jābaidās tikai tiem, kas pieder vairākuma grupai. Mazākuma grupa var justies droša vienīgi, ja nesaskaņas starp to un vairākuma grupu nav pārmērīgi lielas. Bet, piemēram, ja mazākuma grupa bagāta un grib savu bagātību paturēt, un vairākuma grupa nabaga un grib atsavināt no mazākuma grupas īpašumus, tad mazākuma grupai no vairākuma varas ļoti jābaidās — ne mazāk, kā ja tā būtu kādas individuālas personas vara.

7. Līdz šim absolūta pasaules vara nekad nav pastāvējusi. Un, pilnīgā saskaņā ar Hobsa teōriju, internacionālajā laukā vienmēr ir valdījis nemiers, vienmēr ir bijuši vai nu

lielāki, vai mazāki kaŗi, vai vismaz gatavošanās uz kaŗiem. Līdz ar spēcīgāku un arvien spēcīgāku atomieroču izgudrošanu šī stāvokļa turpināšanās šķiet kļūstam jo dienas, jo bīstamāka. Vienīgais glābiņš liekas būt absolūtas pasaules varas nodibināšana. Bet kas būs šīs varas nesējs? Un kas mūs no šīs varas nesēja pasargās?

Ja šīs varas nesēja būs proporcionāli iedzīvotāju skaitam ievēlēta sapulce, tad baltās tautas nonāks dzelteno tautu atkarībā un neizbēgami noslīdēs uz tik pat zema dzīves līmeņa kā pēdējās; pat vēl uz daudz zemāka, jo dzeltenie kungi gribēs dzīvot labāk nekā viņu baltie apakšnieki un piedevām vēl arī gribēs tiem atriebties par pagātnes pārestībām. Turpretim, ja šīs varas nesēja būs sapulce, kas ievēlēta proporcionāli apdzīvoto vietu territoriju lielumam, tad krāsainajiem būs jābaidās no baltajiem, un pagātne gan viņiem būs mācījusi, cik tādas bailes pamatotas. Ja visām valstīm pasaules valdībā būs līdzīgs balsu skaits, tad vara būs daudzo mazo valstu rokās. Un ja lielajām valstīm piederēs kaut kas līdzīgs veto tiesībām, tad, protams, pasaules vara nemaz nepastāvēs, tāpat kā tā tagad nepastāv.

Bez nupat pieminētajām ir vēl daudzas citas iespējamības kā konstituēt pasaules absolūtās varas nesēju. Bet ir arī vēl daudzas citādas bailes, kas visus dažādos iespējamos varas nesējus padara dažādām cilvēku grupām nepieņemamus: brīvās pasaules bailes no komūnistiem, komūnistu bailes no kapitālistiem, kristīgo bailes no nekristīgiem, ticīgo no neticīgajiem u.t.t. Var diezgan droši teikt, ka tikmēr, kamēr pastāvēs ievērojamas interešu pretešķības dažādu cilvēku grupu starpā, vienmēr būs viena vai vairākas grupas, kuŗām no šī pasaules varas nesēja būs pamatoti jābaidās. Un tādas varas nodibināšanās daudziem dzīvi padarīs nevis drošāku, bet bīstamāku.

Tāpēc kopš Hobsa kaŗa pretlīdzeklis pasaules mērogā vēl ilgi nebūs pielietojams, rodas jautājums: ja nav iespējams novērst kaŗu, vai vismaz nevajadzētu atbruņoties un tādā veidā mēģināt novērst kaŗa briesmīgumu. — Bet kamēr nepastāv vispārīga vara, kas var piespiest arī citas valstis uzturēt mieru un atbruņoties saskaņā ar Hobsa teōriju, tik ilgi atbruņošanās ir tas pats, kas padošanās. Arī vispārīgiem atbruņošanās līgumiem, tāpat kā visiem citiem ar valsts drošību

saistītiem līgumiem, nav daudz nozīmes, ja nav varas, kas var piespiest tos pildīt.

★

Visi tekstā uzrādītie lappušu numuri attiecas uz: Hobbes, Thomas, *Leviathan,* Everyman's Library, Dent & Sons Ltd., London, 1914.

KRISTĪGĀ TICĪBA SALĪDZINĀJUMĀ AR CITĀM PASAULES LIELAJĀM RELIĢIJĀM

R. Freidenfelde

I

Reliģija ir ikviena cilvēka tāpat kā ikvienas kultūras garīgais pamats. Neviens vesels, pilnvērtīgs cilvēks nevar dzīvi nodzīvot bez reliģijas, un reliģijas ignorēšana apdraud garīgo un fizisko veselību. Tāpat tas ir ar kultūru: tā dzimst reliģijas uzplaukuma laikā un iet bojā, kad iznīkst reliģiskā dzīve attiecīgā tautā vai zemē.

Vakareiropas kultūra dzima, uzplaukstot kristīgai ticībai. Cilvēka brīvības un vērtības apziņa, taisnības un personīgo tiesību, mierīgas sirdsapziņas nepieciešamība, cilvēku mīlestība, uzupurēšanās spēja, godīgums, sirsnība, draudzība — viss tas ir raksturīgs kristīgai mentālitātei un bija kristīgās audzināšanas sekas. Apdziestot patiesai, dzīvai reliģijai cilvēku sirdīs, pārmainās visa dzīve.

Apdziestot reliģijai, kultūra pārvēršas civīlizācijā. Atraisoties no kristīgās ticības, apsīka fiziskā un garīgā auglība, apdzisa radīšanas spējas mākslās un lielās domu sistēmās, izzuda lielais garīgais stils, kas bija tik raksturīgs Vakareiropas kultūrai.

Kas reliģija ir? Ģrūti atrast atbildi, kas varētu pilnīgi apmierināt, jo definīciju šim jēdzienam ir vairāk kā reliģiju pašu, pie kam, mainoties laikmetiem un uzskatiem, mainās arī definīcijas. Lielākā daļa reliģiju saistās ar ko mūžīgu,

pārcilvēcīgu, ar ticību Dievam vai dieviem, reālam vai abstraktam, mistiskam pasaules Radītājam. Bet ir tādas reliģijas, kas vismaz savā pirmsākumā interesējas tikai par cilvēku, izslēdzot kādas augstākas, ārpus cilvēka esošas būtnes varbūtību un nepieciešamību.

Tikai dzīva reliģija, tāda, kuŗai piederošie locekļi tic bez šaubīšanās, nepiespiesti dzīvo aktīvu reliģisku dzīvi un ir gatavi ziedoties un vajadzības gadījumā mirt par savu pārliecību, — nes svētību apkārtnei un atsevišķam cilvēkam. Bet reliģija, kuŗai tās locekļi tikai "pieder", ir mirusi.

Laimīgs ir cilvēks, kas jau kopš bērnības aug sava Dieva drošajā paspārnē. Bet ļoti daudz ir nelaimīgo, kas izauguši bez Dieva, meklē un nevar atrast sev piemērotu un pieņemamu reliģiju, bet svaidās no vienas otrā. Tādiem indietis Mahatma Gandijs saka: "Reliģija nav kā māja vai pulkstenis, ko var pēc vēlēšanās apmainīt ar kādu citu. Reliģija ir vairāk kā kāda integrāla cilvēka daļa, vairāk kā cilvēka ķermenis. Reliģija ir saite, kas sien cilvēku pie cilvēka un pie Radītāja, — un, kad ķermenis iznīkst, kā tam jānotiek, tad reliģija paliek arī pēcnāves saite."

1. H i n d u i s m s ir visvecākā no lielajām reliģijām, kas vēl tagad ir dzīva. Pamatā hinduismam ir lielais Pasaules likums, Kosmiskā dvēsele, Mūžīgā dzīvība, Universālais gars — *Brahman,* kas ir vienīgā reālitāte pasaulē, bezpersonisks visu lietu sākums un gals, kas ir vienā laikā cēlonis un sekas, radītājs un radījuma totālitāte. Tikai Brahmans eksistē patiesi un mūžīgi, viss cits pasaulē ir pārejošs, pastāvīgi mainīgs, bez mērķtiecības — *maya.*

No savas mistiskās bezpersonīgās esences Brahmans radījis arī 3 galvenos dievus: Brahma, Višna un Šiva, kas valda pasaulē un kārto visu dzīvi. Bez šiem ir vēl neskaitāmi daudz citu dievu, un tiek pielūgti arī svēti dzīvnieki un vietas. Dievu godināšanas un pielūgšanas ceremonijas aizņem indiešu dzīves lielāko daļu. Bet Brahmans netiek pielūgts, viņam nav celta arī neviena svētnīca. Brahmans ir nesasniedzams vienkāršam caurmēra cilvēkam. Tikai priesteŗi un citi augstāko kastu piederīgie, ilgu laiku krājot gudrības un vingrinoties, var mēģināt tuvoties Kosmiskai dvēselei, atsvabināties no illūzijas, un cerēt saskatīt īsto reālitāti, iedziļinoties un atklājot savu dvēseli, jo ikviena cilvēka dvēselē ir apslēpta maza da-

ļiņa no Brahmana gara, tas ir *Atman,* cilvēka īstais, patiesais es. Atmans ir ārpus tās dvēseles daļas, kas uztver pasauli, ko cilvēks jūt priekos un bēdās. Tas ir cilvēka nemainīgais, nemirstīgais kodols. Ja kāds var iepazīt savu Atmanu, tad viņš ir iepazinis arī Brahmanu, saskāries, saplūdis ar Mūžīgo dzīvību, sasniedzis mieru un svētlaimību.

Nereālajā, mainīgajā pasaulē, kur viss skrien garām ātri kā viesulī, cilvēks apjūk un, gribēdams izdarīt labu, izdara ļaunu, nespēj atšķirt vērtīgo no nevērtīgā, pareizo no nepareizā, beigās jūtas nelaimīgs un cieš.

Dvēsele, kas cilvēkam piedzimstot tiek dota līdz, ir atbildīga par cilvēka darbiem, par labu vai ļaunu uzvedību, par dzīvi un likteni. Ar patmīlīgu rīcību, ar mantkārību, ļaunumu dvēselei apkārt tiek uzaudzināta bieza čaula, kas to arvien vairāk attālina no Brahmana. Turpretim ikviena pašaizliedzīga laba rīcība padara dvēseles čaulu arvien plānāku, un vieglāka kļūst iepēja ieraudzīt Atmanu.

Hinduismam raksturīga ir reinkarnācijas mācība, jeb *samsara.* Ikvienai dvēselei ir jāizdzīvo neskaitāmas dzīves atdzimstot arvien jaunā kastā, cilvēkā vai dzīvniekā. Tas notiek sekojot karmas taisnīgai likumībai, lai saņemtu sodu par grēkiem, vai — gandarījumu par labi dzīvotu iepriekšējo dzīvi.

Karmā sakopojas labi un ļauni spēki, atkarā no labas un ļaunas darbības. Šie spēki attiecīgi iedarbojas atpakaļ uz darītāju. Tā iznāk, ka karma ir mantotais raksturs no iepriekšējās dzīves, bet arī cilvēka darbības konsekvence nākotnē, cilvēka liktenis. Karmā uzkrātie ļaunie spēki novedīs cilvēku pēc nāves ellē, bet pēc tam degradēs dvēseli, liekot tai atdzimt kādā zemākā ķermenī. Labas dzīves rezultātā uzkrājas spēki, kas uzlabo karmu, un cilvēks pēc nāves nonāks debesīs, bet pēc tam atdzims kādā augstākā ķermenī. Tā karma darbojas kā dzinējspēks, uzturot samsaras nepārtrauktu riņķošanu, kā regulētāja un virziena noteicēja.

Samsara var likties bezcerīgs fatālisms, jo cilvēka dvēselei ir jāmaldās nogurušai no vienas dzīves otrajā, un tā nespēj saredzēt, kad varēs tikt pie miera un atpūtas. Bet tā tas nav. Cilvēkam ir dota zināšana, ka karmu var uzlabot, vairojot labo spēku pieplūdumu, kas izkausē arī biezo dvēseles čaulu tā kā var tuvoties savam Atmanam un izkļūt no samsaras

lāsta. Tas panākams, ejot pa pareizo dzīves ceļu. Vispirms tas ir labo darbu ceļš, pa kuŗu ejot cilvēkam ir jāpilda ikviens viņa ceļā noliktais darbs pēc labākās sirdsapziņas. Viņam jādara "labie darbi", kuŗiem negaida nekāda atalgojuma un jāpalīdz visur, kur vien palīdzība ir nepieciešama. Otrkārt — dievu godināšanas ceļš, kas izpaužas lūgšanās un reliģisko ceremoniju ievērošanā, jo, ierādot dzīvē pirmo vietu dieviem, cilvēks ir spiests aizmirst savas intereses, atradināties no patmīlības un tuvoties Atmanam. Treškārt — augsto zināšanu ceļš, kuŗu iet ir iespējams tikai augstākās kastas locekļiem. Tas ved cauri svēto rakstu pētīšanai, meditācijām, askēzei, jogu vingrinājumiem pie Atmana, un uz šī ceļa notiek Atmana un Brahmana saplūšana, samsaras pārtraukšana un augstākās laimes sasniegšana.

Hinduisma ētika balstās uz cēloņa un seku likumības: "Ko cilvēks sēj, to viņš arī pļaus". Prieki vai bēdas dzīvē ir ikviena paša uzkrāto spēku rezultāts, ikviens cilvēks pats ir atbildīgs par savu likteni. Neviens nevar par otru ciest. Nekur nav iespējas gūt kādu palīdzību. Neviens nevar savus grēkus izpirkt. Nekur nav žēlošanas, nav piedošanas. Cilvēks ir viens pats ar sevi. Arī nožēlošanas jūtas ir svešas, jo laiks, griezdamies ap savu asi, kā ritenis vienmēr atkārtojas, un dzīvē nav tāda mirkļa, kas neatkārtotos vairākas reizes. Nav arī jāsteidzas, jo vienmēr vēl varēs izdarīt to, kas nav izdarīts noteiktā laikā.

Karma un samsara izskaidro un atrisina arī Indijas sociālās problēmas. Šķiras — kastas nav jāiznīcina un nav iznīcināmas, jo tās nav cilvēku radītas. Pasaules likums un karma ikvienam liek piedzimt tieši tanī kastā, kuŗu viņš ar savu iepriekšējo dzīvi ir izpelnījies.

Kad pēc ilgas dvēseles ceļošanas augstākā kasta ir sasniegta, tad cilvēks kļūst brīvs no ikdienas materiālajām rūpēm un var nodoties tikai savas dvēseles vērošanai un Atmana atrašanai. Kad tas ir noticis, seko apgaismojums, lielā ekstāze — Atmana un Brahmana saplūšana. Nekas vairs nav nozīmīgs ārpus dvēseles. Visa apkārtne un dzīve it kā izzūd, tāpat kā izzūd upe, kas tecēja gaŗu ceļu, kam bija vārds, krasti, bet, ieplūstot ōkeanā, savienojoties ar to, no upes nav vairs nekā. Ir sasniegts ilgi meklētais miers.

2. B u d i s m s izcēlās no hinduisma, un par tā no-

dibinātāju uzskata Budu Gautamu, kam atklājusies patiesība par cilvēka dabu, par cilvēka dzīvi. Šās patiesības atklāsmi viņš esot ieguvis pats ar saviem spēkiem. Viņš izzinājis cilvēku ciešanu cēloņus un atradis ceļu, pa kuŗu ejot, ikviens cilvēks var no ciešanām izbēgt, var iegūt augstāko dzīves laimi.

Tagad budismu izplata dzelteni ģērbtie mūki, kas dzīvo noslēgti klosteŗos un glabā un studē Budas mācību, kaut gan, sajaucoties ar vietējām pirmatnējām reliģijām, budisms katrā zemē ir ieguvis īpatnēju seju.

Buda Gautama dievus tieši nenoliedz, bet izslēdz no savas mācības jebkādu augstāku pārcilvēcīgu varu. "Ko varēja uzzināt, es esmu uzzinājis, ko varēja attīstīt, to es esmu attīstījis, ko varēja aizmest, to es esmu aizmetis". "Es mācu jums patiesību, kas lai jūs vada un stiprina". "Es viens esmu vispilnīgāki apgaismotais." "Es esmu augstākais skolotājs".

Budas mācības pamatā ir "Četras cēlās patiesības", kuŗas visas viņš uzskata par absolūtām.

Pirmā patiesība ir tā, ka itin viss dzīvē ir ciešanas. Tās nebeidzas arī pēc nāves, jo kaut arī cilvēks varbūt nonāk Paradīzē, pēc laika tam tomēr atkal jāsāk dzīve no jauna samsaras un karmas spēku dēļ.

Otrā patiesība min ciešanu iemeslu, kas ir cilvēka nepareiza nostāja pret pasauli, viņa patmīlība, nebeidzamas iekāres, vēlēšanās un tiekšanās pēc materiālas labklājības un pārmērīgām izpriecām. Nepareizās nostājas cēlonis ir nezināšana.

Trešā patiesība māca, ka ikviens var atsvabināties no ciešanām, ja to patiesi vēlas, jo zinot, ka ciešanu iemesli ir iekāres, tās ir jācenšas visiem spēkiem nospiest un iznīcināt.

Ceturtā patiesība rāda "Zelta vidus ceļu", kas dzīvē ejams. Uz viņu noved astoņkārtīgā taka: pareizs dzīves uzskats, pareizas tieksmes, pareiza runāšana, pareiza uzvedība, pareizs dzīves veids, pareiza piespiešanās, pareiza domāšana, pareiza kontemplācija. Pa šīm takām ejot, cilvēks izbēgs ciešanām un iegūs augstāko laimi, ieies Nirvānā.

Pareizais dzīves uzskats ietveŗ sevī "Četras cēlās patiesības" ar cilvēka dzīves mērķi — Nirvānu. Ar pareizu dzīves uzskatu cilvēks pratīs nomākt patmīlību, pratīs attīstīt sirsnību un mīlestību cilvēku attiecībās. Ar pareizu runāšanu, nepļāpājot, nemelojot, apsveŗot katru izteikto vārdu, var

saglabāt labas attiecības sabiedrībā. Pareiza uzvedība būs panākama, ja sirdī būs iznīcināta ikviena naidīga doma, ja varēs just cienību pret ikvienu cilvēku. Pareizs dzīves veids ir tāds, kas nesaistās ar kādas dzīvības ievainošanu vai iznīcināšanu. Sekmīgi dzīvē varēs virzīties uz priekšu tikai tāds cilvēks, kas būs atradis savu pareizo tempu, pareizo piespiešanos. Pareizi ir jādomā, jo domas padara cilvēku par to, kas viņš ir. Domas pirmās iededzina kaislības un iekāres, bet tās var arī noskaņot tīrai un mierīgai dzīvei bez ciešanām. Pareiza kontemplācija, pareiza koncentrēšanās ātrāk noved pie augstākās gaismas.

Tā ir lielākā uzvara, ja cilvēks pats sevi var uzvarēt. Tādu uzvaru ir ieguvis Buda. Pēc sevis uzvarēšanas, visu savu tieksmju un vēlējumies apspiešanas tiek sasniegta Nirvāna — stāvoklis, kad nav darbības, nav vēlēšanās, kad sirdī ir miers, prieks, laime, kad pārkāpta ir mūžības robeža.

Šo uzvaru ir Buda guvis, kā pirmais ejot pa ceļu, kuŗu viņš māca saviem sekotājiem. Pateicībā un godbijībā savam lielajam skolotājam Budas atzinēji cēla viņam templus un sāka viņu pielūgt kā dievu.

3. K o n f ū c i j a m ā c ī b a s nodibinātājs pats sevi uzskata tikai par skolotāju. Atgādinot ķīniešiem senos morāles un sadzīves likumus, viņš gribēja atgriezt tautai bijušos "zelta laikus." Konfūcija galvenā doma ir tā, ka cilvēks, kas ir pasaulē ielikts kopā ar citiem cilvēkiem, nedrīkst atrauties vientulībā, bet tam jādzīvo saskaņotā kopībā ar citiem cilvēkiem. Atraušanās un noslēgšanās vientulībā ir pretdabiska un kaitīga. Likumiem un saskaņai, kāda valda dabā, jāvalda arī cilvēku attiecībās.

Konfūcija laikā ķīnieši uzskatīja mūžīgo pasauli sastāvošu no diviem principiem: psīchiskā un fiziskā. Abi šie principi darbojas divās pretstatīga veida universālās enerģijās: *Yin* — pasīvā, negātīvā (melns, auksts, sievišķīgs) un *Yang* — aktīvā, pozitīvā (balts, karsts, vīrišķīgs). Dažādās attiecībās iedarbojoties, tās rada visu, kas ir pasaulē. Abas šīs enerģijas, šie spēki ir absolūti nepieciešami pasaules kārtībai un, kopā darbojoties, lielā sarga *Tao* vadīti, tie ir vienmēr labi.

Visus cilvēkus vieno psīchiskais princips, bet fiziskais noteic atšķirības cilvēkos. Savos pamatos cilvēka daba ir laba, tikai nemākulīga audzināšana un neprasme pareizi novēr-

tēt dabas un dzīves likumus rada cilvēkos ļaunumu.

Likumi un tikumi ir izauguši no debess un zemes attiecībām, tiem jāsaskaņojas ar pasaules kārtību. Tāpat visiem likumiem jābūt arī savā starpā līdzsvarotiem un saskaņotiem.

Visaugstākais likums, kas cilvēkiem jāievēro ir godbijības likums pret vecāko. Daba nosaka, ka pēc nakts nāk diena, pēc rudens–ziema, tāpat arī daba nosaka, kam jāpiedzimst pirmajam, kam pēc viņa.

Ikviena audzinātāja pienākums ir ieaudzināt dēlos absolūtas paklausības un godbijības tikumu pret savu tēvu, jo tikai tāda audzināšana dos pilnvērtīgus cilvēkus, stipras ģimenes un spēcīgas tautas ar ideālām valdībām. Godbijības likums vienmēr noteic un līdzsvaro sabiedrības attiecības. Dēlam ir jāgodā un jāklausa tēvs, bet tēvam ir jāmīl dēls. Sievai ir jāklausa vīrs, bet vīram jābūt godīgam un taisnīgam pret savu sievu. Pavalstniekam jābūt uzticamam, valdniekam — labdarīgam. Tāpat godbijības likums jāievēro jaunākam brālim pret vecāko un jaunākam draugam pret vecāko draugu. Ikvienam cilvēkam jāatceras, ka viņš nedrīkst otram darīt to, ko viņš negribētu, lai cits nodarītu viņam pašam.

Sekojot "debess ceļam", Konfūcijs prasa attiecībās ar ikvienu cilvēku ievērot piecus galvenos tikumus, no kuŗiem galvenais ir labvēlības tikums, kas ietveŗ sevī uzticēšanos, augstsirdību, rūpību, pieklājību, devīgumu. Pienākuma tikums ir nepieciešams, tas rada cilvēkos kauna sajūtu pēc ikvienas nepareizas rīcības. Labas uzvedības tikums, papildināts ar morāles un etiķetes priekšrakstiem, izaudzina patīkamu, labu sabiedrību. Gudrības tikums ir nepieciešams, lai saprastu pareizas un nepareizas rīcības jēgu un sekas. Uzticības tikums ir cilvēku savstarpējo attiecību stiprākā saite.

Ja cilvēkus valda ar morāles likumiem un ieraduma kodu, tad viņi kaunēsies,ja būs izdarījuši pārkāpumus un centīsies tos vairāk neatkārtot. Ja cilvēkus valda ar tiesas likumiem un sodiem, tad šo sodu dēļ būs izvairīšanās no nepareizas rīcības, bet paši viņi ar to nekļūs labāki. Tā kā cilvēki ir radīti ar saprātu, tad viņiem nevajadzētu būt grūti pildīt likumus, kas ietekmē pasaules ritma saskaņu. "Tas, vai esmu labs dēls, lojāls cilvēks, atkarīgs no manis paša, bet debesis noteic, kādu un cik ilgu dzīvi varēs nodzīvot."

Konfūcijs nerunā daudz par dieviem, ne arī par kādu

personīgu reliģisku dzīvi. Viņš gan atzīst, ka valdiniekam — debess dēlam ir pienākums upurēt debesīm un zemei, ka ģimenes galvam ir pienākums upurēt saviem mirušiem senčiem, jo tikai tad valstī būs miers un svētīga dzīvošana.

Par pēcnāves dzīvi un gariem Konfūcijs arī labprāt nerunā, jo "kamēr nav vēl izprasta šīs zemes dzīve, nemaz nedrīkst interesēties par dzīvi pēc nāves."

Pēc Konfūcija nāves viņa skolnieki nodibināja viņa kultu, cēla viņam templus un viņu pielūdz kā gudro, ideālo, svēto skolotāju.

Par valsts atzītu reliģiju Konfūcija mācība kļuva ar to brīdi, kad valdnieki sāka pieprasīt savu nākošo valstsvīru audzināšanu pēc Konfūcija priekšrakstiem, kad viņi sāka upurēt pie Konfūcija kapa vietas.

4. T a o i s m s , pretēji Konfūcija mācībai, atzīst, ka sabiedrība un civilizācija cilvēku samaitā un padara nelaimīgu, tamdēļ labākais un ieteicamākais dzīves veids ir vientulībā ārpus pilsētas, dabas klusumā. Tad tikai cilvēks var nonākt saskaņā ar Tao, kas ir visas eksistences pamats. "Tao pats nav eksistence, bet var tikt uzskatīts par neeksistenci, ko var salīdzināt ar tukšumu". Tao ir universāls, visu aptverošs, neiznīcināms, bet nav transcendentāls.

Lai cilvēks izbēgtu nāvei un iznīcībai, lai iegūtu nemirstību, viņam jākļūst līdzīgam Tao, jāmēģina ar to saplūst. "Ja cilvēki varētu sevi saskaņot ar Tao un šo saskaņu nezaudēt, bet uzturēt vienmēr, tad dzīve būtu mierīga un laimīga bez godkāres, patmīlības, ķildām,... tad pasaule pēkšņi uzziedētu īstas draudzības, brālīgas mīlestības ziedos."

Saskaņot sevi ar Tao nozīmē pilnīgi iekļauties kosmiskā ritmā. Līdzīgi kā dabas spēki var izpostīt cilvēka mūža darbu, tā arī cilvēks ar saviem ļauniem darbiem var izpostīt dabas spēku līdzsvaru. Dzīve nesastāv no atsevišķiem negaidītiem atgadījumiem, bet vienmēr no cēloņiem un viņu sekām. "Nelaimei un laimei nav durvju, pa kurām tās varētu ienākt pašas uz savu roku. Vienmēr cilvēks pats viņas iesauc savā dzīvē."

Lao-Tse, redzamākais taoisma pārstāvis, kas dzīvoja vienā laikā ar Konfūciju, mācīja, ka, dzīvojot dabīgu, vienkāršu dzīvi — bez materiālajām interesēm, bez steigas, bez aktīvitātes dienā un bez sapņiem naktī, vingrinoties domāšanā un

meditācijā dabas klusumā — cilvēks iegūst lielu garīgu apmierinājumu un laimi, jo skaidri izjūt Tao tuvumu. Tā rodas jauns cilvēks, kas "neklausās ar ausi, bet ar sirdi, kas neuzņem ar sirdi, bet ar dvēseli", kas saprot, ka "liels vīrs ir tas, kas nezaudē savu bērna sirdi", kas uzmudina atbildēt ļaunam ar labu, jo "Vai tam, kas noziedzas pret debesīm!"

Ne zināšana, ne prātošana nevar saīsināt ceļu pie Tao, tas vislabāk panākams mistiskā ceļā. Tamdēļ ir saprotams, kādēļ savā tālākā attīstībā taoisms aizvirzījās uz okultismu, alķīmiju, maģiju.

Galvenais taoisma mērķis bija panākt nemirstību, ko ķīnieši saprata kā fizisku nemirstību, kad pēc nāves, vai dažos gadījumos vēl dzīves laikā, fiziskais ķermenis tiek atstāts, un cilvēks, kā kūniņa no tā izlienot, iegūst jaunu ķermeni no daudz vieglākas matērijas. Arī Paradīze nav kaut kur nezināmā vietā, bet uz šīs pašas pasaules, netālās svētajās salās vai kalnos.

Taoisma piekritēji pielūdz ļoti daudzus dievus, kas pilda visu pasauli. Pielūdz arī mājas svētos garus un svētas vietas. Sevišķa dievu šķira rūpējas un kārto cilvēku mūža gaŗumu, sīki pierakstot ikvienu ļauno vai labo darbu, tos saskaitot un tad noteiktā laikā atņemot vai pieskaitot gadus noliktam dzīves gājumam.

Pasaule ir tā iekārtota, ka tanī pietiek vietas visiem cilvēkiem, bet tikai tad, ja tie, ievērojot mīlestību, atturību un pazemību, dzīvo labu, dabīgu dzīvi.

5. J ū d a i s m s ir visvecākā no reliģijām, kas māca pielūgt tikai vienu Dievu, kas pasauli ir radījis no nekā, kas valda bez sāņcenša pār visu pasauli mūžīgi. Dievs ir dzīvs, objektīva reālitāte. Dievam ir savs plāns, savs nolūks ar ikvienu cilvēku, ikvienu tautu, pasauli. Dievs nāk pie cilvēka, dara sevi zināmu — atklājas, lai cilvēkiem pateiktu savu gribu, savu žēlastību, lai rādītu savus darbus, arī sodu un atmaksu, prasot no cilvēka tikai uzticību un paklausību.

Cilvēku, kas ir tikai "sauja putekļu", Dievs ir veidojis pēc "sava attēla un līdzības", tamdēļ cilvēkam ir dota krūtīs dievišķa dzirkstele, ar kuŗu viņš var Dievu apjaust. Cilvēks ir brīvs, kas pats var izvēlēties starp labu un ļaunu, paklausību vai nepaklausību. Dievs cilvēka pārvaldīšanā ir nodevis visu dzīvo un nedzīvo dabu.

Ar svēto vīru Ābrāmu Dievs noslēdza derību "vecos laikos", solīdams Ābrāma pēcnācējus darīt par savu tautu. Par to Ābrāms solīja Dievam pretī savas tautas brāļu mīlestību un uzticīgu paklausību.

Sinai kalnā Dievs atkārtoja savu derību ar Mozu un atklāja cilvēkiem dzīves lielos likumus — desmit baušļus, kuŗi jāpilda ikvienam, kas grib nodzīvot labu dzīvi. Bez šiem likumiem jūdu "Likumu grāmatā" ir vēl ap trīstūkstoš seši simti citu, kas bija stingri jāievēro ikvienā dzīves solī. Sinai kalna pakājē Mozus mācīja savai tautai lielo patiesību, ko Dievs tam bija ielicis sirdī: "Klausies, Izraēl, tas Kungs, mūsu Dievs ir viens vienīgs Kungs. Un tev jāmīl tas Kungs, tavs Dievs ar visu savu sirdi, ar visu savu dvēseli, ar visu savu spēku!" — Bet Mozus vadītie jūdi piedzīvoja arī to, ka redzot doto pavēļu neievērošanu un niecināšanu, Dievs parādās kā spēcīgs un dusmīgs Dievs, kas neatstāj nesodītus tos, kas nedara pēc viņa svētā prāta.

Bībelē, Vecajā Derībā, ir aprakstīta jūdu tautas vēsture, bet galvenais, tur ir parādīti Dieva darbi, Viņa solījumi, mīlestība un atbilde ikkatrai cilvēka nostājai un darbībai.

Jūdu tautas vēsturē redzams, ka "Dieva tauta" bieži, Dievu aizmirsusi, grēkoja, bet arī to, ka viņai bija par to daudz jācieš, viņa tika mocīta, izdzīta trimdā un viņas skaistais dievnams izpostīts. Ticīgie jūdi pieņēma visas ciešanas kā savas tautas pelnītu sodu un mēģināja izpirkt grēkus, kalpojot Dievam arvien sirsnīgāk un labāk. Ikviena ticīga jūda nams kļuva par Dieva namu, ikviens galds par Dieva altāri un ikviens ģimenes galva — par priesteri.

Jūdu tauta ir vienīgā pasaulē, kas sevi sauc par Dieva izredzēto tautu. Ne tamdēļ Dievs viņus izredzējis, ka viņi būtu bijuši labāki par citiem, bet ka tā ir tauta, kuŗai Dievs uzlicis sūtību: nest pasaulei gaismu, "sludinot, pierādot visām citām tautām, ka nav cita Dieva, kā vien lielais dzīvais *Jahveh*".

Ar savu izturību pārbaudījumos, ar savu gribu pacelt savu dzīvi, darbu, morālo un reliģisko standartu vēl neredzetā augstumā, jūdi ir pierādījuši, ka viņi ir "citāda" tauta kā pārējās.

Lielākajās ciešanās, kas iet pāri ikviena cilvēka saprašanai, ticīgais jūds zina, ka tā saka tas Kungs: "Manas domas

nav jūsu domas, un jūsu ceļi nav mani ceļi. Kā debesis ir augstākas par zemi, tā mani ceļi ir augstāki par jūsu ceļiem, un manas domas ir augstākas par jūsu domām."

Laiks un dzīve jūdaisma izpratnē ir līdzīga taisnei, kas virzās uz augšu. Šās taisnes visaugstākajā galā jūdi cer sagaidīt pasaulē nākam Mesiju, kas ievadīs Debess valstību zemes virsū. Tad nebūs vairs apspiesto un apspiedēju, nebūs netaisnības un ciešanas. Lielajā Tiesas dienā visi ļaunie, Dieva noliedzēji tiks sodīti, bet, pārbaudījumus izturējušie, Dievam uzticīgi palikušie un paklausīgie tiks atalgoti un paaugstināti.

Mesijas atnākšanai ir jāsagatavo ceļš, cilvēkiem jācenšas kļūt arvien labākiem, jo cilvēkam ir dota tikai viena dzīve. Bet šī dzīve ir īsa, tamdēļ ik brīdis ir jādzīvo Dievam, paklausot svētos likumus, kaut arī jāpacieš pazemojumi un mokas. Lielajā Tiesas dienā neviens cits kā taisnīgais Jahveh būs tas, kas teiks pēdējo vārdu.

"Lai viņa lielais vārds tiktu svētīts vienmēr un mūžīgi."

6. I s l ā m s ir jaunākā no visām reliģijām, vai patiesībā reliģisks sinkrētisms no jūdaisma un kristīgās ticības.

To nodibināja Muhameds, kas teicās saņēmis vairākas Dieva pavēles, piedzīvojis skaidrāko Dieva atklāsmi. Viņš māca, ka islāma Dievs ir tas pats vienīgais, lielais Dievs, pasaules Radītājs, kas atklājies jūdiem un par ko sludinājis Kristus. Muhameds atzīst jūdu svētos rakstus, svētos vīrus, praviešus. Jēzu Kristu Muhameds uzskatīja par vienu no praviešiem, bet pats sevi par lielāko pravieti, kāds jebkad dzīvojis. Islāma mācība bazējas uz pieciem pamata ticējumiem: 1. Nav neviena cita Dieva kā Allah. 2. Muhameds ir Allah pravietis. 3. Korāns ir vienīgā svētā grāmata pasaulē. 4. Muhameds ir pēdējais cilvēks, kam Dievs ir atklājies un pateicis visu, kas cilvēkiem bijis sakāms. Vairāk Dieva atklāsmes nebūs. 5. Sākoties mūžībai, nāks Pēdējā tiesa, kad tiks tiesātas visas dvēseles, bet Allah pavēļu izpildītāji varēs dzīvot Paradīzē, kur dzīve būs līdzīga zemes dzīvei, tikai viss būs pilnīgāks, skaistāks, bagātāks, un ikviens varēs iegūt visu to, kas tam zemes dzīvē bijis liegts.

Islāma reliģiskie pienākumi ļoti skaidri un vienkārši ir izteikti Islāma piecos "Pīlāros". Tos kārtīgi izpildot, ikvienam cilvēkam var būt droša cerība nonākt skaistākā, labākā dzīvē pēc nāves.

Piecreiz dienā, kad minaretu torņos sauc uz lūgšanām, ir jānoklāj paklājs, jānometas ceļos ar seju pret Meku un jāpiesauc Allah. Piektdienās ir jālūdz mošejās, vismaz reizi mūžā jāizdara svētceļojums uz Meku. Zināmos, noteiktos laikos ir jāgavē un jādod dāvanas.

Islāms izslēdz jebkādu brīvu gribu. Cilvēks pats nevar darīt nekā, lai savu likteni grozītu. Te ir ticība absolūtai predestinācijai.

7. K r i s t ī g ā t i c ī b a bazējas uz ticības vienam mūžīgam, dzīvam, aktīvam Dievam, augstākai morālitātei, kas atklājies vispirms Izraēļa tautai.

Kristīgās ticības centrā ir Jēzus Kristus, kas ir visskaidrākā Dieva atklāsme cilvēkiem; tas ir Dieva dzīvais vārds, pasaulei tas ir Dievs pats, kas nācis dzīvot cilvēku dzīvi. Jēzus Kristus personā saredzams: kāds ir Dievs, kāds ir cilvēks un kāds cilvēks var caur Dievu kļūt. Jēzus Kristus ir "patiess cilvēks un patiess Dievs".

Kristīgās ticības izpratnē cilvēka tuvošanās Dievam un Dieva tuvošanās cilvēkam var notikt tikai caur Jēzu Kristu. Līdz ar Jēzu Kristu pasaulē ienāk jauna derība Dievam ar cilvēkiem: Dievs dod pestīšanu ikvienam, kas tic un Dievu mīl.

Dieva lēmums sūtīt pasaulē Pestītāju ir jau sen bijis zināms jūdu svētiem vīriem un ir ierakstīts Vecajā Derībā. Bija zināms, ka Pestītājs piedzims Betlēmē no jaunavas, ka viņš būs Dieva dēls, kas cietīs upura nāvi par cilvēku grēkiem, mirs no pašu tautas ļaundaŗu rokām ,bet tomēr kļūs atkal dzīvs un valdīs mūžīgi, dāvinot cilvēkiem prieku un dvēseles mieru. Jūdu tauta ļoti gaidīja Mesiju — Pestītāju un varēja izskaidrot Mesijas nākšanas aizkavēšanos ar to, ka visa tauta nav vēl pienācīgi sagatavota lielajam brīdim. "Ja ikviens turētos pie visiem Dieva dotiem likumiem kaut tikai vienu dienu, tad Mesija vairs nekavētos un būtu jau klāt".

Un tomēr Mesija atnāca, Pestītājs piedzima, bet daudz savādākos apstākļos, kā jūdi to bija iedomājušies, tamdēļ viņi Jēzu Kristu nepieņēma.

Kristīgās ticības simbols ir krusts, caur ko Dievs samierina pasauli ar sevi. Krusts stāsta par Kristus nāvi, par uzupurēšanos cilvēku grēku dēļ, bet galvenais — par ļaunuma un nāves uzvarēšanu, par augšāmcelšanos. Krusts stāsta arī par

cilvēka lielo, nepelnīto laimi — iegūto spēju ar Kristus doto spēku aizmest projām veco cilvēku un atdzimt jaunā radījumā. Krusts stāsta arī par to, ka augšāmcēlies Kristus dzīvo arī šodien neredzams cilvēku vidū un ir vienmēr un visur klātesošs kā valdinieks, kā soģis un kā tuvākais draugs un ceļa rādītājs, kas saka: "Es esmu pasaules gaisma", un vienmēr arī kļūst par gaismu tiem, kas gaismu meklē.

Ar Kristus nāvi un augšāmcelšanos Lieldienu rītā ir saistīta viņa dzīvības devēja un glābēja misija. "Es esmu nācis, lai tiem būtu dzīvība un pārpilnība", "Cilvēka dēls nav nācis, lai viņam kalpotu, bet lai viņš kalpotu un atdotu savu dzīvību kā atpirkšanas maksu par daudziem", "...Cilvēka dēls ir nācis meklēt un glābt pazudušo."

Ikvienu, kas nonāk Jēzus Kristus tuvumā — viņa draugu vai ienaidnieku moka jautājums: kas viņš ir?

Jēzus bija cilvēks, kas dzīvoja apmēram pirms 2000 gadiem Nācaretes pilsētiņā. Viņš bija kā daudzi citi cilvēki: runāja, strādāja, dažreiz cieta badu un slāpes. Viņš tika arī kārdināts kā visi cilvēki, bet nepadevās kārdinājumiem un bija bez grēka, jo viņā "mājoja visa Dievības pilnība cilvēka miesās". Ne svešu ienaidnieku, bet paša tautas brāļu apsmiets, nīsts, apmelots, nodots tiesai, viņš mira apkaunots un pazemots kā ļaunākais noziedznieks pie krusta.

Svētie raksti viņu nosauc par Mesiju, Pestītāju, Dieva Dēlu un par Dievu Kungu, kas cilvēka izskatā dzīvoja kādu laiku zemes virsū.

Pats Dievs Jēzu Kristu ir nosaucis par savu mīļo Dēlu, uz kuŗu Viņam ir labs prāts.

Jēzus Kristus apzinājās savas vienreizējās, neparastās attiecības ar Dievu, izjuta tēva-dēla garīgo tuvību, zināja savu augstāko pienākumu — būt absolūti paklausīgam mīļajam debess Tēvam. "Visas lietas man ir mana tēva nodotas, un neviens nepazīst dēlu kā vien tēvs, un neviens nepazīst tēvu kā vien dēls un kam dēls to grib darīt zināmu". "Es esmu tas ceļš, tā patiesība un tā dzīvība; neviens nenāk pie tā Tēva, kā vien caur mani." "Kas redzējis mani, tas redzējis Tēvu." Pamatojoties uz visu to, Jēzus Kristus var teikt: "Mana mācība nav mana, bet tā, kas mani sūtīja." Tamdēļ arī Jēzus Kristus cilvēkiem ir mācījis, ka Dievs nav tikai augstākais Kungs, kuŗa pavēlēm ir jāklausa bez ierunām, lai izbēgtu so-

dam, bet ka Dievs par visu vairāk ir Tēvs, un visi cilvēki pasaulē ir šā Tēva bērni un savā starpā brāļi un māsas. Tamdēļ arī cilvēka pareizai lūgšanai jāsākās vārdiem: "Mūsu Tēvs..."

Ar Dieva-Tēva jēdzienu Jēzus Kristus ir padarījis cilvēku un Dieva attiecības pilnīgi citādas un daudz tuvākas, pietam nemazinot līdzšinējās pienākuma pildīšanas un likumu ievērošanas prasības. Salīdzinot ar veco jūdu mācību, Jēzus Kristus gribēja iemācīt cilvēkiem dziļāki izprast Dieva likumus un nesastingt likumu burtiskā pildīšanā. Visus jūdu likumus viņš apvienoja divos galvenos: "Tev jāmīl Dievs, tavs Kungs" un "Tev jāmil savs tuvākais". — "Nedomājiet, ka es esmu atnācis atmest bauslību vai praviešus. Es neesmu nācis tos atmest, bet piepildīt...". Un tieši tamdēļ Jēzum jāsaka: "Jūs esat dzirdējuši, ka vecajiem ir sacīts: Tev nebūs nokaut... Bet es jums saku: kas ar savu brāli dusmo, tas sodāms tiesā; bet kas saka uz savu brāli: ģeķis! tas sodāms augstā tiesā; bet kas saka: bezdievis! tas sodāms elles ugunīs... Jūs esat dzirdējuši, ka ir sacīts: tev nebūs laulību pārkāpt. Bet es jums saku: ikviens, kas uzskata sievu, to iekārodams, tas ar viņu jau ir laulību pārkāpis savā sirdī... Jūs esat dzirdējuši, ka ir sacīts: tev būs savu tuvāku mīlēt un savu ienaidnieku ienīdēt, bet es jums saku: mīlējiet savus ienaidniekus, un lūdziet Dievu par tiem, kas jūs vajā, ka jūs topat sava Debess Tēva bērni... Jo ja jūs mīlējiet tos, kas jūs mīlē... un kad jūs sveiciniet tikai savus brāļus, ko sevišķu jūs darat?... Esiet pilnīgi, kā jūsu Debesu Tēvs ir pilnīgs."

Kristus prasības cilvēkam ir daudz augstākas, stingrākas, bet visur tiek uzsvērta Dieva-Tēva mīlestība, kas gaida pretmīlestību no saviem bērniem. Kunga-kalpa vai verga attiecībām izzūdot, zūd arī bailes, rūpes, nemiers. Likumus cilvēki cenšas pildīt un dzīvot dzīvi, kāda patiktu Dievam, nevis vairs baiļu dēļ no soda, bet tamdēļ, ka negribas ievainot un sāpināt mīlošo Tēvu.

Īstas Dieva-Tēva attiecības rodas tad, kad cilvēks ir personīgi sastapies ar Dievu caur Jēzu Kristu, kad viņš ir sadzirdējis Dieva aicinājumu un ir tam atbildējis ar noteiktu "jā". Tādu aicinājumu ikviens cilvēks pārdzīvo vismaz reizi mūžā. Par to viņam parasti ir ko stāstīt pašam no sevis, jo viņš to ir piedzīvojis, pārdzīvojis un nevar visu mūžu aizmirst. Ja

cilvēka atbilde ir bijusi pozitīva, tad sākas jauna dzīve — īsta kristieša dzīve, kad nevar vairs neticēt, nemilēt, neklausīt, bet ir uzticīgi jāsāk strādāt "Kristus druvā" un pašaizliedzīgi jāseko Debess Tēvam.

Kristīgā ticība nav tikai formāla ticība, viena no reliģijām viena no metodēm, kā ticēt kādai augstākai varai un kā to pielūgt, bet tā ir dzīvs kontakts ar vienmēr klātesošu, aktīvu Dievu. Tā ir pilnīga paļāvība, uzticēšanās Dieva personai, kas pats ienāk cilvēkā kā Svētais Gars, kas pilda cilvēku sirdis ar mīlestību uz Dievu, ar mīlestību uz pasauli un attīsta cilvēkos nenogurstošu aktīvitāti. Vecā Derība rāda, ka Dievs ir bijis vienmēr darbīgs pasaulē. Arī Jaunā Derība atklāj, ka Jēzus Kristus ir vairāk darījis kā mācījis un runājis. Par patiesa kristieša nenogurstošo darbību stāsta Apustuļu darbu grāmata.

Jēzus Kristus galvenais darbs bija cilvēku pestīšana no morālā vājuma, no "cilvēcības", tamdēļ viņš ir ilgi gaidītais Pestītājs.

Ikviens cilvēks ir vājš un grēcīgs. Stipri cilvēki dažas savas vājības var pārvarēt paši ar savu lielu gribu un piespiešanos, var kļūt labāki bez ārējas palīdzības. Bet galvenais un vislielākais grēks ir cilvēka attālināšanās un aiziešana no Dieva vai pat sacelšanās pret Dievu. Šā grēka dabīgās sekas ir sevis iecelšana Dieva vietā un attālināšanās no citiem cilvēkiem ,ieraujoties pašam sevī. Šo grēku neviens cilvēks nevar iznīcināt tikai ar savu spēku. Te jānāk palīdzībai no ārienes, kas atjaunotu pārtrūkušos kontaktus. Tikai Dievs no savas puses var šo grēku piedot un iznīcināt. Dievs mīl savus vājos, grēcīgos bērnus, Dievs ņem iniciatīvu savās rokās, atklājoties cilvēkiem visdažādākā veida, dažādākos laikos un vietās; Dievs uzrunā un gaida.

Pestītājs ar savu upuŗa nāvi izpirka cilvēku lielo grēku — kontakta pārtraukšanu ar Dievu, uzvarēja lielāko ļaunumu un nāvi, jo viņš vienīgais bija bez grēka. Caur Kristu pestīšana nāk ikvienam cilvēkam, kas pestīšanu gaida, to lūdzas, kas grib dzīvot Dieva tuvumā.

Bet cilvēks ir brīvs. Viņam nepiespiestam jāizšķiras par vai pret Dievu.

Dieva mīlestība izkausē attālināšanās ledu, mīlestības vara spēj atsaukt mājās pazudušo dēlu. Atpestītais cilvēks dzī-

vo atkal vienībā ar Dievu lielajā Dieva bērnu ģimenē. "Tumsa ir pagājusi, tagad atkal spīd īsta gaisma".

Ar pestīšanu ir savienota grēku piedošana. Cilvēks, kas ilgojas kļūt pestīts, kas atzīst savu vājumu, savu nespēju būt labam, kas no visas sirds nožēlo aiziešanu no Dieva, kas kaunas par sevi, apzinoties, ka ievainojis Dieva lielo mīlestību, kas jūtas vainīgs, ka viņa dēļ bija nāvē jāiet nevainīgam cilvēkam, — parasti nevar citādi kā aizmest savu paštaisnību, savu nozīmīgumu, savu taisnību un lūgt grēku piedošanu. Bet Kristus ir miris cilvēku grēku dēļ "taisnais par netaisniem, lai mūs pievestu Dievam", "Viņš uznesa mūsu grēkus savā miesā pie staba". "Ikviens, kas tic uz viņu viņa vārdā, dabū grēku piedošanu". Patiess kristietis zina, ka "Nav pestīšanas nevienā citā, jo nav neviena cita vārda zem debesīm cilvēkiem dota, kurā mums pestīšana būtu lemta."

Ar grēku piedošanu cilvēks kļūst jauns radījums. "...Kas bijis, ir pagājis... viss tapis jauns". Visas intereses un koncentrēšanās tieksmes ir mainījušas virzienu: no sevis uz Dievu. Dvēsele iztukšojas no intelektuālās augstprātības, iedomības, kļūst vienkārša un ticīga kā "bērna prāts", spējīga uzņemt Debess Tēva gaismu. Ir modies patiess kristietis dzīvai ticībai, aktīvs cīnītājs kristīgai revolūcijai. Kristīgai ticībai raksturīga ir šāda pēkšņa un radikāla pārmaiņa cilvēkā.

Kad cilvēks izšķiras par Dievu, par Kristu, viņam tiek dots cits gars, viņš iegūst Svēto Garu. Tas ir jauns, dzīvs garīgs spēks, kas ir kopējs visiem patiesiem kristiešiem, ko izjuta arī Kristus pirmie mācekļi. Līdz ar šo Garu rodas pavisam skaidra zināšana, ka Dievs ir vienīgais, dzīvais Dievs, kas ir vienmēr pie cilvēka, ka Kristus dod jaunu spēku jaunai dzīvei, kurā nav rūpju, nav baiļu, nav neziņas. Svētais Gars dod arī dzīvību rakstītam Dieva vārdam, tā kā tas top labāk saprotams un sadzirdams. Svētais Gars rada sadraudzību un saticību cilvēku starpā, dod spēju cilvēkam kļūt garīgi brīvam, spēju lūgt piedošanu, kā arī piedot un aizmirst nodarītās pārestības, spēju ar prieku un mīlestību pildīt Dieva likumus un uzdoto darbu. Vislielākās nelaimes un bēdas vairs neizliekas neizturāmas, jo "tiem, kas Dievu mīl, visas lietas nāk par labu".

Cilvēks, kam dots Svētais Gars un kas to uzņēmis, kļūst Dieva ierocis pasaules pārvēršanai jaunai, labākai dzīvei, cī-

noties pret ļaunumu un paātrinot Dieva valstības nākšanu.

Evaņģēlijs ir jaunā priecīgā vēsts pasaulei par to, ka Dievs sūtījis Pestītāju, ka Jēzus Kristus ir augšāmcēlies, ka lielākais cilvēku grēks ir izpirkts, lielākais ļaunums uzvarēts, ka ir izcīnīta izšķirošā cīņa. Ir sācies jauns laikmets, bet līdz galīgai uzvaras dienai cilvēkiem jācīnās pašiem, apbruņotiem ar Kristus spēku, ar Svēto Garu. Beigās būs Dieva valstība, kad cilvēks būs vienmēr Dieva tuvumā un saņems to, "ko acs nav redzējusi, un auss nav dzirdējusi, un kas neviena cilvēka sirdī nav nācis, to Dievs ir sagatavojis tiem, kas viņu mīl."

To visu Dievs ir tā izkārtojis, jo Dievs ir mīlestība. Tā nav tikai mācība, kas balstās uz gara apsvērumiem, bet tas ir fakts, kas balstās uz vēsturiska notikuma. Dievs ir mīlestība, jo Dievs pasauli, visus cilvēkus ir tik ļoti mīlējis, "ka Viņš devis savu vienpiedzimušo dēlu, lai neviens, kas viņam tic, nepazustu, bet dabūtu mūžīgu dzīvošanu", "tā ir racionāli nemotivēta mīlestība, kas nešķiro grēcīgo no negrēcīgā, labo no ļaunā".

Evaņģēlijam līdzi nāk aicinājums, prasība, eksistenciāls jautājums no cilvēka puses: bet ko lai es daru? Kā lai atmaksāju par Dieva lielo mīlestību?

Šo jautājumu pa daļai atbild kristīgā ētika, kas izteicama ar to pašu vienu vārdu — mīlestība, kas ir kristīgās mācības un kristīgās dzīves galvenais saturs. "Mīļie, ja Dievs mūs ir tā mīlējis, tad arī mums pienākas citam citu mīlēt." "Jaunu bausli es jums dodu", māca Jēzus Kristus, "ka jūs cits citu mīlat, kā es jūs esmu mīlējis... No tam visi pazīs, ka jūs esat mani mācekļi, ja jums būs mīlestība savā starpā". "Dievu neviens nav redzējis, bet ja mēs cits citu mīlam, tad Dievs mājo mūsos, un Viņa mīlestība ir mūsu vidū tapusi pilnīga. "Kas nemīl, nav Dievu atzinis, jo Dievs ir mīlestība."

Bet tas vēl nav viss. Kristus prasa no cilvēkiem tādu mīlestību, kādu vēl nekad neviens nav prasījis. Neviena reliģija nav uzstādījusi tik augstu ētikas standartu: "Mīlējiet savus ienaidniekus, dariet labu tiem, kas jūs ienīst, svētījiet tos, kas jūs nolād, lūdziet par tiem, kas jūs kaitina."

Kalna spredikis nav tikai morālu maksīmu kopojums, bet tas ir absolūta prasība, lai cilvēka dzīve būtu mīlestības dzīve, tādas mīlestības dzīve, kas ir "...lēnprātīga... laipna, neskaužas, ... nelielās, ... nav uzpūtīga, ... nemeklē savu labu-

mu, neskaistas, nepiemin ļaunu, ... nepriecājas par netaisnību, bet priecājas par patiesību, ... panes visu, ... nekad nebeidzas." Tādu dzīvi ir Jēzus Kristus dzīvojis, tādu viņš prasa dzīvot ikvienam cilvēkam. Noliekot savu parasto cilvēcīgo dzīvi šo prasību priekšā, ikvienam ir jānokaunas par sevi, jāatzīst sava grēcība, sava niecība un jāgrib uzsākt citu labāku, kristīgāku dzīvi.

Svētie raksti Jēzu Kristu sauc arī par Kungu, par Dievu, par augsto Soģi Lielajā Tiesas dienā, kad "... nāks stunda, kad visi (arī tie), kas kapos, dzirdēs Viņa balsi. Un nāks ārā tie, kas labu darījuši, lai celtos augšā dzīvībai, bet tie, kas ļaunu darījuši, lai celtos augšā sodam". Tiesu nespriedīs Dievs, bet Jēzus Kristus," jo ".. Viņš tam devis varu turēt tiesu, tāpēc ka viņš ir Cilvēka Dēls". Bet dzīvojot "... mēs zinām, ka Dieva Dēls ir nācis un mums tādu prātu ir devis, ka atzīstam vienīgi patieso ,un mēs jau esam patiesajā — viņa Dēlā Jēzū Kristū. Šis ir patiesais Dievs un mūžīgā dzīvība".

II

Salīdzinot apskatītās pasaules lielās reliģijas un kristīgo ticību ērtības labad tās varētu dalīt — Austrumu, jeb mistiskās reliģijās (hinduisms, budisms, taoisms, Konfūcija mācība) un Rietumu, jeb pravietiskās reliģijās (jūdaisms, islāms un kristīgā ticība).

1. Viskrasākā atšķirība starp Austrumu un Rietumu reliģijām un vislielākā vienādība Rietumu reliģiju starpā ir domai vai zināšanai par augstāko būtni, par Dievu.

Austrumu reliģijām Visa sākums, jeb Dieva jēdziens ir neskaidrs, nenoteikts, bezpersonīgs. Tas ir Pasaules likums, Lielā kosmiskā dvēsele, mistiskais Gars, visa Esence — kā to māca hinduisms, vai "universāls, eksistences neeksistenciālais pamats, ko var salīdzināt ar tukšumu" kā to māca taoisms. Austrumu reliģiju piederīgiem šis mistiskais Radītājs ir nepārtraukti jāmeklē, gan "ejot pa zelta vidus ceļu", gan ar askēzi, gan ar iedziļināšanos svētos rakstos jāmēģina to atrast un saplūst ar to. Bet tas vienkāršam cilvēkam savā dzīves laikā nav vienmēr iespējams. Tamdēļ te ir tik neskaitāmi

daudz dažādu pielūgsmes objektu: lielais dažādo dievu skaits, svētās vietas, svētie dzīvnieki, mirušo senču godināšana — viss tas, lai cilvēkam dotu lielāku drosmi dzīvot un palīdzētu tikt vaļā no bailēm par iespējamām briesmām un nelaimēm. Godbijīgā pateicībā tiek pielūgti arī lielie mirušie skolotāji un "pareizā ceļa" rādītāji. Bet budisma pirmsākumā cilvēks bija visa centrā, un tika mēģināts iztikt bez jebkāda dieva.

Rietumu reliģijām Dieva jēdziens ir noteikts, skaidrs. Dievs šeit ir ārpus pasaules un pasaulē esoša objektīva reālitāte, augstākā morālā būtne, kas ir pasaules Radītājs un tās absolūtais valdnieks. Rietumu reliģiju piederīgiem Dievs pats ir atklājies, pats nācis pie cilvēkiem, tamdēļ viņš ir tuvs un zināms. Pravieši, kam Dievs ir atklājies skaidrāk kā pārējiem cilvēkiem, atklāj Dieva gribu un zina stāstīt par Dieva dabu un darbiem. Dievs ir tikai viens. Tikai vienam Dievam ir jāklausa bez iebildumiem, tikai viens Dievs ir jāgodā, jāpielūdz.

Dievs pasaulē darbojas aktīvi, par visu gādājot, visus uzturot. Dievs "liek saulei spīdēt un lietum līt, liek puķēm ziedēt laukos, baro debesu putnus, rūpējas par ikvienu cilvēku, ka pat mati uz galvas ir saskaitīti".

Jūdaisms uzsveŗ Dievu kā likumdevēju, un cilvēku dzīve tiks vērtēta, skatoties pēc šo likumu pildīšanas. Islāms uzsveŗ Dievu kā varenu, despotisku valdinieku, kuŗa pavēlēm jāklausa bez domāšanas un pretrunām. Kristīgā ticība uzsveŗ Dievu kā Tēvu, kā mīlestību, kas var gan būt arī ciets un bargs, bet kas žēlo un piedod, kas var taisnot un dot cilvēkam citu garu, jaunu dzīvi.

Austrumu reliģijās atrodama doma, ka Dievs, kas radījis pasauli, pats ir radījuma totālitāte. Ar to izskaidrojama arī svēto vietu, dzīvnieku un dabas godināšana un pielūgšana un cilvēka koncentrēšanās pašam savas dvēseles izprašanā.

2. Rietumos cilvēks priecājas par dabas skaistumu un varenību, kas pauž Radītāja godu, gudrību, meistarību. Pateicībā par doto laimi dzīvot skaistajā pasaulē, cilvēks godina un pielūdz dabai pāri stāvošo Lielo Meistaru.

Austrumu reliģijas (izņemot Konfūcija mācību) ir pasauli un dzīvi noliedzošas un pēc iespējas ātrāk grib no tās atsvabināties. Hinduisms, uzskatot pasauli par illūziju, dzīvi un laiku kā apnicīgu, arvien atkārtotos apgriezienos kustošu

riteni, bez sākuma un bez gala, rada cilvēkā ilgas pēc iespējas ātrāk no šīs pasaules vaļā tikt. Budisms, kas pasaulē saredz visur tikai bezjēgas ciešanas, ieteic aiziet no dzīves sava veida garīgā pašnāvībā, apspiežot ikvienu vēlēšanos, nogrimstot Nirvānā. Taoisms bēg no pasaules, no sabiedrības dabas vientulībā, lai bez darbības, bez domām iespējami ātri iegūtu nemirstību un pārietu dzīvot Paradīzē, kur tad dzīvotu tālāk skaistāku dzīvi.

Tamdēļ, ka dzīvei šai pasaulē nav nekādas nozīmes, arī vēsture austrumu cilvēkiem ir bezvērtīga.

Bet Rietumu reliģijas māca, ka pasaule ir reāla. Dievs to ir radījis un nodevis cilvēku pārvaldīšanā. Pasaulē pavadītais laiks ir cilvēkam vissvarīgākais un nepieciešamais laiks, kas dots, lai cilvēks izaugtu no nezināšanas zināšanā, no nepilnības pilnībā. Tas ir sagatavošanās laiks mūžībai, — ir Dieva skola, ir cīņas vieta starp dzīvības varu un nāves varu. — Šī dzīve ir vienīgā cilvēkam dotā izdevība, kas neatkārtosies. Lai zinātu pareizi dzīvot un varētu izbēgt no kļūdām, ir svarīgi zināt, kas ir noticis agrāk, kā ir cilvēki dzīvojuši un rīkojušies citos laikos, un kā un ko ir Dievs darījis no savas puses. Vēstures notikumi rāda, kā Dievs ir cilvēkus svētījis, sargājis, mācījis un vadījis un arī to, kā Dievs ir sodījis un cilvēkus un tautas iznīcinājis. Vēsture Rietumu reliģijām ir Dieva atklāsmes dokuments, kas palīdz izprast tagadnes notikumus un sagatavoties nākotnei. No šīs dzīves veida atkarāsies viss pārējais, jo ikvienam cilvēkam pašam būs jāatbild par visu: par padarīto un arī to, kas nav padarīts, bet kas bija jādara. Kristīgā ticība ar Kristus augšāmcelšanās brīnumu ieved pasaulē jaunu garu — cerības, miera un prieka garu, kas pārvar ciešanas, izmisumu, bēdas. Kristīgā ticība audzina aktīvu, darbīgu cilvēku, kas cilvēkus mīlēdams, iekļaujas sabiedrībā, sevi noliegdams un aizmirsdams, dara uzlikto darbu Dievam par godu.

Laiks rietumu reliģiju izpratnē ir kā taisne ar tikai Dievam vienam zināmu sākumu un galu. Jūdaisms šās taisnes galā gaida Mesijas atnākšanu, islāms — Dieva tiesas dienu, kristīgā ticība redz šo taisni pāršķeltu ar Kristus nākšanu pasaulē, jo ar to sākas jauns laiks, jauna laika skaitīšana, kas izbeigsies ar Kristus otreizējo nākšanu, ar Lielo dienu.

3. Kalpošanā dieviem un Dievam cilvēki visās reliģijās

ir vienādi, jo lūgšanas, upurēšanas, gavēšanas, meditācijas lielos vilcienos ir visiem līdzīgas darbības. Atšķirība ir pielūgšanas objektā un izjūtas, kas pavada lūdzējus. Kaut vai tikai paskatoties Rietumu reliģijās redzam lielu starpību. Jūdaisma stingrā likumu izpildīšanas prasība rada farizeju tipu ar viņu pašapzinīgo stāju Dieva priekšā. Islāms — ar sīki izstrādātu lūgšanu un cilvēka pienākumu ārējo ceremoniālu dod drošu pārliecību, ka to pildītāji ir visas Dieva prasības nokārtojuši. Bet kristīgās ticības prasības ir augstākas. Baznīcā iešana, lūgšanas un Dieva likumu pildīšana pašas par sevi nēdod cilvēkam pestīšanu. Kristīgā ticība vienmēr centrā nostāda cilvēka sirdi: tikai ar sirdi, ne ar prātu kristietis var tuvoties Dievam un var cerēt, ka Dievs to uzklausīs. Bet kad Dieva gars ir saņemts, tad cilvēks nevar nepildīt Dieva likumus, nevar neapmeklēt baznīcu, nevar nelūgt un pateikties, nevar neilgoties Dieva svētības.

4. Dažādās reliģijas ir radījušas arī dažādas cilvēku savstarpējās attiecības. Indiešu kastu sistēma, kas ir organiski saistīta ar hinduismu, izslēdz iespēju tuvināties dažādo kastu locekļiem. Tas rada daudz pazemojumu, netaisnīgas ciešanas. Jūdi, sevi uzskatīdami par "izredzēto tautu", noslēdzās no saskarsmes ar kādu citu tautu. Tikai kristiānismā rodas pavisam jauna cilvēku savstarpējo attieksmju izpratne: visi cilvēki ir vienādi, visi ir brāļi un māsas, jo ir viena Dieva-Tēva bērni. Laužot jūdu aizspriedumus, Kristus gāja atstumto un grēcinieku starpā, jo "veseliem ārsta nevajaga, bet slimiem". — "Es esmu sūtīts pie Izraēļa pazudušajām avīm", saka Jēzus Kristus, atgādinot, ka "Dievs nespriež pēc cilvēka stāvokļa, bet pēc viņa sirds".

Atseviškai cilvēka dzīvībai Austrumu reliģiju izpratnē nav nekādas lielas nozīmes (hinduisms, budisms, taoisms); cilvēkam dzīvība nav dārgākā manta un cilvēks nav augstākais radījums pasaulē, kam dota vara pār zemākiem, jo dzīvei ir gadījuma raksturs, un tā ir atkarīga no karmas. Vienīgā jēga dzīvei ir meklēšanā, savas dvēseles Atmana atrašanā.

Rietumu reliģijas, bet it sevišķi kristīgā ticība to uzsver, ka cilvēka dzīvība ir augstākā Dieva dāvana. Dievs katram cilvēkam dod dzīvību un tai līdzi uzdevumu, kas pēc Dieva nodoma ir pasaulē jāpilda. Ne ikkatreiz savas dzīves laikā cilvēks šo Dieva nodomu dabū zināt; katrā ziņā tas atklāsies

laika beigās. To zinot, kristietis nemeklē nekam izskaidrojumus, bet pateicībā par skaisto pasauli un savu dzīvību slavē Dievu un kalpo tam ar mīlestību sirdī, cenšoties būt arvien vairāk līdzīgs Jēzum Kristum.

Hinduisma izpratnē tikai maza cilvēka dvēseles daļiņa ir reāla, dievišķa, viss pārējais ir maja. Rietumu reliģijas, sevišķi kristīgā reliģija māca, ka Dievs cilvēku ir radījis kā vienu veselu, nedalāmu ar miesu un dvēseli. Fiziskā nāve nenozīmē finālo stāvokli. Tā nozīmē dvēseles atdalīšanos no miesas uz laiku, jo laika beigās atpestītā dvēsele atkal savienosies ar ķermeni.

5. Visas reliģijas ir vienis prātis, ka pasaule un cilvēku dzīves padotas vienam lielam likumam vai vairākām likumdevēja pavēlēm. Austrumu reliģijās ir doma, ka tas ir kosmisks likums, "universa kārtības likums", kam pakļauts itin viss pasaulē, arī cilvēks. Rietumu reliģiju mācība ir tā, ka Dievs dod likumus cilvēkam neatkarīgi no dabas likumiem.

Ikviena likuma neievērošana, nepildīšana ir pārkāpums, ir grēks.

Iemeslu, kamdēļ cilvēks grēko, dažādas reliģijas mēģina izskaidrot dažādi. Hinduisma izskaidrojumā visa vaina ir uzveļama pasaulei, kas ir maja.

Budisti visu vainu uzkrauj cilvēka tieksmēm, vēlmēm. Konfūcijs domā, ka grēkošanas iemesls ir nezināšana, gudrības trūkums. Rietumu reliģijas māca, ka grēks sākas līdz ar cilvēka sacelšanos pret Dievu, vai kā Kristīgā ticība uzsveŗ, ar cilvēka aiziešanu no Dieva, ar dzīvošanu bez Dieva.

Visas reliģijas ir vienis prātis, ka viens no lielākiem grēkiem ir patmīlība, egoisms. Hinduisms ar patmīlību saprot savas ķermeniskās, savas materiālās daļas mīlēšanu par visu vairāk. Ar to saistās mantkārība, izdzīves kāre un tamlīdzīgas lietas, kas kavē sevi reālizēt, atrast savu Atmanu. — Budisms māca, ka patmīlība dzemdē tieksmes, kas savukārt, izpaužoties darbībā, rada spēkus, kas ražo jaunu enerģiju samsarai. Nospiežot patmīlības jūtas, var panākt sevis ātrāku atsvabināšanu no pasaules. — Kristīgā ticība domā, ka patmīlība, kas ir visa sevis mīlēšana par visu vairāk, sevis likšana pasaules centrā, ir tas faktors, kas atrauj cilvēku no Dieva, bet liek koncentrēties tikai pašam sevī. Un tas ir pamata grēks, kas rada visus citus. Bet Jēzus Kristus tamdēļ mudina

vērst acis uz Dievu, atraut no sevis paša, jo tikai zaudējot sevi, cilvēks var cerēt iegūt Dievu.

Grēka nožēlošana ir sveša Austrumu reliģijās. Tikai Konfūcijs runā par kaunu, ko cilvēks izjūt par nodarītu pārkāpumu, ja viņš ir "pareizi audzināts". Rietumu reliģijās, sevišķi kristīgā ticībā grēka un vainas sajūta sasniedz savu augstāko izpausmi.

Cēloņa un seku likums ir pazīstams visās reliģijās. Hinduisms un budisms māca, ka ikvienam ir jāsamaksā par pārkāpumu, grēku, un šis grēks kļūst automatiski soda iedarbinātājs tanī pat mirklī, kādā tas izdarīts, vienalga, atklāts vai ne. Te nav arī vairs iespējama soda novilcināšana līdz Lielajai dienai. Arī islāms un jūdaisms māca, ka par ikvienu grēku būs jāsaņem sods, bet laba likumu pildīšana tiks atmaksāta ar labu. "Nepieviļaties, Dievs neļaujas apsmieties! Ko cilvēks sēj, to viņš arī pļaus!"

Bet Kristīgā ticība šo domu attīstījusi vēl tālāk, jo arī likumus labi pildot, sirdsapziņa var palikt nemierīga, jo likums atgādina grēku, vienmēr saista pie tā. "Kā man vēl trūkst?" — jautā bagātais jauneklis, kas visus baušļus vienmēr ir pildījis. Jēzus Kristus liek viņam savu sirdi pārmainīt, atrauties no iemīlētām materiālajām vērtībām, lai varētu staigāt Dieva ceļus, lai kļūtu pilnīgs. Kaut arī visi likumi bija turēti, grēks bija nezinot ielauzies pa slepenām durvīm — lielākais grēks: atsvešināšanās no Dieva. Tamdēļ Kristus visvairāk peltais cilvēka tips ir centīgais likuma kalps, taisnais farizejs, jo "burts nokauj, bet gars dara dzīvu". Un Kristus mācība bija rakstīta "ar dzīvā Dieva garu, ne uz akmens, bet sirds plāksnēm".

6. Kristīgās ticības pamatprasība tamdēļ ir atdzimšana, izšķiršanās, pārvēršanās, jaunas sirds, jaunas dzīves iegūšana. Kristus atpestī no grēka ikvienu, kas pestīšanu lūdz. Pestīšana ir garīga tīrīšana no ikviena grēka, bet galvenais — no lielākā grēka — svešuma ar Dievu. Tā cēloņa un seku likums tiek atvietots ar ko augstāku Kristīgā ticībā. "Jo visi ir grēkojuši, un visiem trūkst dievišķās godības, bet Dievs savā žēlastībā tos taisno bez nopelna", sagādājis tiem pestīšanu Jēzū Kristū, jo ... "cilvēks tiek taisnots ticībā neatkarīgi no bauslības darbiem."

Austrumu reliģijas gan lieto pestīšanas, glābšanas jēdzie-

nu, bet neapzinās tos dziļumus, no kuŗiem pestīšana ir vajadzīga, uzskatot cilvēku savā pamatā kā dievišķu būtni, pilnību. Pestīšana hinduismā nozīmē Atmana saplūšanu ar Brahmanu. Budismā — tā ir iegrimšana Nirvānā. Pestīšana šeit nozīmē cilvēcīgas dzīves beigas, un pestīšanu sev sagādā cilvēks pats ar savu spēku.

Kristīgā ticībā tieši pretēji — pestīšana var nākt tikai no Dieva, un šīs pasaules cilvēka vienīgā dzīve ir Dieva nolikta vieta, kur var notikt un notiek cilvēku pestīšana, Jēzum Kristum palīdzot. Pēc Kristus mācības — aiziešana, atraušanās no aktīvas dzīves, koncentrēšanās sevī, vienalga fiziski vai garīgi, pestīšanu izslēdz. Atpestītam cilvēkam ir tālāk jādzīvo cilvēku vidū, bet jādzīvo jaunā garā, kuŗa "augļi ir mīlestība, prieks, miers, pacietība, laipnība, labprātība, uzticamība, lēnprātība, atturība".

7. Visas reliģijas uzsveŗ ētikas lielo nozīmi cilvēka dzīvei. Par to, kāds ir labs cilvēks, par to, kas ir labs, kas ļauns, laikam gan nebūs lielu domstarpību vispārējos jēdzienos. Hinduisms, budisms māca cilvēkam būt pašaizliedzīgam, labam, krietnam, patiesam, lai ātrāk varētu izbeigt savu samsaru un kļūt laimīgs. Konfūcijs māca, ka labi audzināts, pieklājīgs cilvēks, kas prot par visu vairāk godināt un paklausīt savus vecākus, pilda sensenos sadzīves likumus un tā iekļaujas kosmiskā ritmā. Laba uzvedība, laba dzīve ir gudrība. Ikviena cilvēka laba dzīve ietekmē sabiedrību uz labiem darbiem un savukārt ietekmē arī dabu. Kamēr cilvēki būs labi un pildīs savus pienākumus, tikmēr nebūs dabas katastrofu, nebūs bēdu un ciešanu.

Konfūcija mācība izaudzina samērā labu cilvēku, kam nesagādā lielas grūtības iekļauties sabiedrībā, bet morālitātei, kas balstās tikai uz vecām paražām, trūkst dzīvības, trūkst progresa spēju, tā ir sastingusi, bezcerīga. Ķīniešiem ir augsti izkopta vecāku un bērnu mīlestība, ir plaši izkopts nepotisms, bet sveša ir tuvāka mīlestība.

Arī jūdu tautai ir izkopta īpatnējā morāle, kas balstās uz daudziem likumiem un ceremonijām, kam ir arī augstā cieņā ģimenes dzīve, bet arī šī ētika sastingst savos rituālos.

Kristīga ētika, uzskatot ceturto bausli par vienu no galveniem, augsti respektējot labas vecāku un bērnu attiecības, prasot arī visu pārējo Dieva doto baušļu pildīšanu, ar to

vien neapmierinājas. Kristīgā ētika prasa vairāk: prasa iegūt sirdi, kas ne tikai spēj mīlēt, bet kas nevar nemīlēt Dievu, citus cilvēkus un visu radību, kas spēj ne tikai piedot ienaidniekam, bet aizmirst nodarīto ļaunumu un mīlēt ļaunā darītāju.

Daudzas reliģijas pazīst "zelta likumu": — nedarīt otram to, ko mēs negribētu, lai otrs darītu mums, vai "mīlēt savu tuvāko kā sevi pašu". Bet Kristus saka: "... Ja jūs mīlat tos, kas jūs mīl, ... ja jūs saviem labdariem darat labu, kāda pateicība jums nākas? Arī grēcinieki dara to pašu... Bet mīlējiet savus ienaidniekus... un jūs būsit Visaugstākā bērni, jo Viņš ir laipnīgs pret nepateicīgiem un ļauniem."

Ētikas likumus var uzstādīt dažādus, bet cilvēka daba ir tāda, ka tikai ar šo likumu pareizības atzīšanu vien, ar savu gudrību un savu spēku vien, kaut arī ievērojot priekšā rakstītos rituālus un ceremonijas, — cilvēks nekad nebūs pilnīgs. Tikai pastāvīgā kontaktā ar Jēzu Kristu, ar Dievu dzīvojot, iespējams iegūt dzīvu spēku, kas palīdz kļūt patiesi labam un dod cerību kādreiz sasniegt pilnību. "... Kas dara labu, ir no Dieva; kas dar ļaunu, nav Dievu redzējis".

Kristīgās ētikas dzinējspēks ir tieksme neievainot Dieva lielo mīlestību. Būt naidā ar kādu cilvēku nozīmē būt naidā ar Dievu; ievainot, darīt pāri vismazākam nozīmē ievainot Dievu, apsmiet viņa mīlestību. Vienaldzība ir raksturīgs kristietības trūkuma pierādījums; rūpēšanās, palīdzēt gribēšana, domāšana par citiem ir īstas kristietības redzamā izpausme. "Es biju izsalcis, un jūs mani esat paēdinājuši, es biju izslāpis un jūs mani esat dzirdinājuši, es biju svešinieks, jūs esat mani uzņēmuši, ... es biju cietumā, jūs esat nākuši pie manis... Ko jūs esat darījuši vienam no maniem vismazākiem brāļiem, to jūs esat darījuši man". — Ar šādu vērienu kristīgā ētika nevar sastingt bezpersonīgā likumā, bet tā ir vienmēr dzīva, eksistenciāla, vienmēr attiecas uz personīgo dzīvi, iegūst reālu jēgu un praktisku nozīmību "man".

8. Bieži ir parasts, salīdzinot dažādas reliģijas, vienā plāksnē nolikt Budu, Konfūciju, Lao-Tse, Muhamedu un Jēzu Kristu. Dzīvai kristīgai ticībai piederīgie tam protestē. Buda, Konfūcijs, Lao-Tse bija skolotāji, bija gudrie, kas cilvēkiem deva ētiskus priekšrakstus, kā dzīvot, lai dzīve būtu laba un laimīga. Tagad budisti pielūdz vairākus Budas. Mu-

hameds sevi sauc par pēdējo pravieti, bet nekad nerunāja par kādu īpašu tuvību ar Allah. Visi viņi ir miruši, un pie viņu kapiem tiek upurēts un lūgšanas lūgtas.

Jēzus Kristus nav tikai skolotājs, nav tikai pravietis, nav tikai vidutājs starp Dievu un cilvēkiem. Viņš ir miris, bet augšāmcēlies, viņa kapa vieta ir tukša. Viņš ir pats centrs — nepieciešamība, lai cilvēks varētu nākt ar Dievu tik ciešā kontaktā, kādā stāv ikviens patiess kristietis.

Ja cilvēks iet pie Dieva tieši, tad viņš iet caur saviem pieņēmumiem par Dievu, kas bieži nepareizā gaismā rāda Dieva īsto seju. Bez Kristus cilvēks nekad neuzzinātu par Dieva lielo mīlestību, nespētu pareizi izprast Dieva vārdus. Tikai Jēzū Kristū cilvēks un Dievs sastopas.

Austrumu reliģijas ilgojas un meklē savu Dievu un ilgi cīnās, lai varētu ar to saplūst un iegūt svētlaimību. Jūdu reliģijai gan Dievs ir atklājies, bet jūdi vēl vienmēr gaida Mesiju, kas nesīs Dieva valstību zemes virsū un nevar to sagaidīt. Vienīgi kristīgā ticība neko vairs nemeklē, negaida. Tā ir laimīgā atradēja, apdāvināt spējīga ikvienu, kam slāpst, ar tādu ūdeni, kuŗu izdzeŗot, "ne mūžam vairs neslāps" ar ūdeni, kas "kļūst... par ūdens avotu, kas verd mūžīgai dzīvei". Kristietim nav jāgaida, nav jāraugās nākotnē, bet viņš ir nostādīts fakta priekšā; ka "šo Jēzu Dievs ir uzmodinājis, tam visi mēs esam liecinieki. Dieva labās rokas paaugstināts un no Tēva dabūjis Svētā Gara apsolījumu, viņš izlējis to..." un izlej joprojām pār tiem, kas pēc šī gara lūdzas. Kristīgiem Svētais Gars tiek dots. Ar to kristīgie izjūt "saplūšanu" ar Dievu, Dieva reālizāciju. Līdz ar Svētā Gara iegūšanu cilvēks iegūst spēju mīlēt, mīlēt ar tādu mīlestību, kāda tā atklājusies Jēzū Kristū.

Tie retie cilvēki, kas hinduismā piedzīvojuši savienošanos ar Brahmanu, vai budismā — ieiešanu Nirvānā, tiek uzskatīti par brīnumiem, par svētiem, vienreizējiem, kuŗus apmeklē svētceļnieku bari, lai no tālienes uz tiem palūkotos. Paši šie "svētie" neiet pie cilvēkiem, bet, savā ekstāzē iegrimuši, ir dzīvei zuduši. Tie, ieguvuši savu ilgu piepildījumu, patmīlīgi bauda augstāko līgsmi, aizmirsuši visu citu.

Kristieši, ieguvuši Dieva Svēto Garu, pieplūdināti ar mīlestību, zaudē patmīlību, vienaldzību, bailes. Viņi skaidri izjūt Dieva pavēli iet cilvēkos, strādāt, rūpēties, palīdzēt, mīlēt.

Jans Torops

PĒTERIS KANĪSIJS

Tie, kas izjutuši Dieva garu savās sirdīs, nevar citādi kā stāstīt par to citiem. "... Mēs nevaram nerunāt par to, ko esam redzējuši un dzirdējuši". Kristus vēsts jāsadzird visām tautām. Tā ir Kristus pavēle: "Eita pa visu pasauli un pasludiniet evaņģēliju visai radībai. Kas tic un top kristīts, tas taps svēts, bet kas netic, tas taps pazudināts".

9. Salīdzinoši apskatot pasaules lielās reliģijas, bieži beigās rodas jautājumi: kuŗa tad ir tā pareizā reliģija, kuŗai būtu jāpieslienas? Vai tad kristīgā ticība patiesi ir vienīgā, kas var dot cilvēkam pestīšanu un mūžīgu dzīvošanu? Kā var tikt pazudināti cilvēki, kas nekad par Kristu nekā nav dzirdējuši, kam nav pat jausmas par Dieva pilnīgo atklāsmi? Vai tiem nav nekādas cerības uz Dieva žēlastību?

Šos jautājumus tikai Dievs var atbildēt, un viņš tos atbildēs Lielajā dienā.

LIETOTĀ LITERĀTŪRA.

1. *Jaunā Derība.* 1947. g.
2. K. Kundziņš — *Kristus.* 1948.
3. K. Kundziņš — *Mūsu ticība.* 1954.
4. O. Spengler — *Untergang des Abendlandes.* 1923.
5. H. Biezais — *Kristiānisms, Nacionālisms, Humānisms.* 1953.
6. Stephen Neill — *Christian Faith and other Faiths.* 1961.
7. Everett, John, R. — *Religion in human experience.* 1952.
8. Fred. Spielberg — *Living religions of the World.* 1957.
9. Charles Braden — *The World's Religions.* 1954.
10. *The concise Encyclopaedia of Living Faiths.* Ed. by R.C. Zaehner, 1959.
11. *The World's Great Religions.* Edit. by Life, 1957.
12. Dav. H.C. Read — *The Christian Faith.* 1955.
13. K. Sc. Labourette — *History of Christianity.* 1955.
14. I.L. Neve — *A History of Christian Thought V, 1. 2.* 1946.
15. Huston Smith — *The Religions of man.* 1958.
16. *Religion in the 20-th century.* Ed. by Verg. Ferm, 1948.
17. *The Great Religions of the Modern World.* Ed. by Ed. J. Jurji, 1947.

JAUKTO LAULĪBU PROBLĒMA

E. Dunsdorfs

Jauktās laulības patlaban ir viena no svarīgākām demografiskām parādībām tūkstošgadīgajā latviešu tautas vēsturē. Jaukto laulību problēma ir aktuāla ne vien trimdā, bet arī dzimtenē. No šīs problēmas atrisināšanas atkarājas latviešu tautas nākotne. Jautājums šoreiz ir par būt vai nebūt: par to, vai latviešu tauta pastāvēs arī turpmāk vai tā izzudīs.

Latviešu tautas demografiskā situācija pasaulē patlaban ir šāda. Latvijas tagadējā samazinātā platībā (63,7 tūkstoši km² tagad, salīdzinot ar 65,8 tūkstošiem km² patstāvības laikā) dzīvo 2,2 miljoni iedzīvotāju. 1959. g. 15. janvāŗa tautas skaitīšanā Latvijā saskaitīja 2.093.458 iedzīvotājus. No tiem par latviešiem uzdevās 1.297.881 persona, bet latviski runāja tikai 1.276.486 personas, salīdzinot ar 1.305.025 personām, kas minēja, ka viņu dzimtā valoda bijusi latviešu valoda. Nesaskaņas starp šiem trim skaitļiem rāda, ka patlaban Latvijā norisinās pārtautošanas process.

Latviešus 1959. gada padomju tautas skaitīšana konstatēja arī ārpus Latvijas. Pavisam Padomju Savienībā par latviešiem sevi deklarēja 1.399.539 personas. No tām latviski runāja 1.330.560. Tātad ārpus Latvijas citās padomju republikās un apgabalos atradās 101.658 latvieši.

Brīvajā pasaulē latviešu kopskaitu var konstatēt svarīgākās patvēruma zemēs tikai aptuveni, jo nevienā tautas skaitīšanā neprasa pēc tautības. ASV 1960. g. 1. aprīļa tautas skaitīšanas dati rāda, ka Latvijā dzimušo (te ietilpst arī žīdi u. c. sveštautieši) iedzīvotāju bija 50.907, bet tādu, kam tēvs dzimis Latvijā, bija 40.010, kopā 90.917. Ja vērtēšanas ceļā atskaitītu sveštautiešus un pieskaitītu tos, kam māte dzimusi Latvijā, tad latviešus un puslatviešus (jaukto laulību bērnus) kopskaitā ASV varētu vērtēt apaļos skaitļos 100.000.

Otrā svarīgākā patvēruma zemē — Austrālijā — tautas skaitīšanā arī prasa dzimšanas vietu, bet neprasa tēva dzimšanas vietu kā ASV. Balstoties uz 1961. g. 30. jūnija tautas skaitīšanas, ir iespējams ļoti precīzi novērtēt tagadējo latviešu skaitu Austrālijā, proti, 25.000. Trešā svarīgākā patvēruma zeme ir Kanada. Kanadā skaitītāji neprasa dzimšanas vietu, bet gan dzimto valodu. Šai ziņā Kanada ir vienīgā emigrācijas zeme, kas ļauj konstatēt latviešu skaitu bez aplēsumiem. Dzimto valodu var uzskatīt par vislabāko tautības kritēriju. Mēs sakām „tēva valoda", bet Kanadas termins ir „mātes valoda" (mother tongue), un to definē: „valoda, ko persona vispirms mācījusies bērnībā un vēl prot". Pārtautotie latvieši, kas latviski vairs neprot, tātad statistikā neietilpst. 1961. gada Kanadas tautas skaitīšanā latviešu valodu par savu dzimto valodu atzina 14.062 personas.

Par pārējām patvēruma zemēm statistiskie dati, kas ļautu aplēst latviešu skaitu, ir ļoti trūcīgi. Apvienotā Karalistē (Anglijā, Velsā, Skotijā, Ziemeļīrijā) līdz 1960. g. 31. decembrim policija vāca ziņas par citu zemju pavalstniekiem, vecākiem par 16 gadiem. Pēc tam arī šādu ziņu vākšanu pārtrauca. Tautas skaitīšanās gan arī prasa iedzīvotāju dzimšanas vietu, bet Latvijā dzimušo skaits nav izdalīts atsevišķi, un pēc autora lūguma statistiskā pārvalde atteicās šādas ziņas izvilkt lielo izdevumu dēļ. J. Rutkis savā 1960. gadā publicētajā Latvijas ģeografijā vērtē, ka Apvienotā Karalistē 1951. gadā dzīvoja 15.000 latviešu. L. Čuibe (The Lutheran Church in Chains, Stockholm 1963) raksta, ka tur ir 5000 luteriskās draudzes locekļu. Varbūt varētu teikt, ka Apvienotā Karalistē (latvieši dzīvo lielāko tiesu Anglijā) ir 10.000 latviešu?

Nākošā mums nozīmīgā zeme ir Vācijas Federālā Republika. Pēdējā tautas skaitīšanas programmā bija paredzēts jautāt pēc iedzīvotāju dzimšanas vietas, bet šo jautājumu tomēr atmeta. Līdz ar to vienīgās ziņas par latviešu kopskaitu var gūt no LCK kartotēkas. Tā ir ļoti nepilnīga. Var vērtēt, ka latviešu kopskaits ir 10.000—11.000.

Var vērtēt, ka visā pasaulē patlaban ir pusotra miljona latviešu, no tiem brīvajā pasaulē dzīvo 157.000 latviešu un puslatviešu.

Mūsu raksta temata apstrādājumam ir svarīgi ne vien zināt latviešu kopskaitu, bet arī sadalījumu pēc dzimuma. Padomju Savienībā no 1.399.539 latviešu kopskaita ir 614.959 vīrieši un 784.580 sievietes. Pašā Latvijā ir ziņas tikai par tiem, kas minējuši latviešu valodu par dzimto valodu. No 1.305.025 personām vīriešu ir 568.010, bet sieviešu 737.015.

Trimdā Amerikas Savienotajās Valstīs no 50.907 Latvijā dzimušajiem vīriešu ir 24.179, bet sieviešu 26.728, bet no 40.010, kam tēvs dzimis Latvijā, bija 20.214 vīriešu un 19.796 sievietes. Austrālijā 1961. gadā no 16.452 Latvijā dzimušajiem bija 9.028 vīrieši un 7.424 sievietes. Kanadā no 14.062 latviešiem bija 7.326 vīrieši un 6.736 sievietes.

Ja vēršam uzmanību uz dzimumu sadalījumu attieksmē par precību vecumā esošiem latviešiem, tad redzama principiāla atšķirība starp stāvokli viņpus un šaipus dzelzs aizkara. Kamēr Latvijā un citur Padomju Savienībā ir liels pārsvars precību vecumā esošo latviešu sieviešu, tikmēr brīvajā pasaulē ir relātīvi liels precību vecumā esošo vīriešu pārsvars. Amerikas Savienoto Valstu skaitļos par tiem, kas dzimuši Latvijā, šo tendenci apslēpj pirms kaŗiem ieceļojušo ļaužu dzimumu samērs, bet tā parādās ļoti spilgti pārējās emigrācijas zemēs. Izskaidrojums nav tālu jāmeklē. Latvijā sieviešu pārsvars radies tāpēc, ka mūsu kaŗavīri aizgāja pasaulē un ka kaŗā krita daudz vīriešu. Arī starp deportētiem, kas aizgāja bojā, bija vairāk vīriešu. Šaipus dzelzs aizkara vīriešu pārsvars precību gados ir izskaidrojams ar mūsu leģionāru un gaisa izpalīgu nokļūšanu brīvajā pasaulē.

No visām patvēruma zemēm vislielākais nesamērīgums starp dzimumiem ir Vācijā. Pēc E. Silkalna vērtējuma (Archīvs V), uz vienu latviešu sievieti precību gados ir septiņi vīrieši! Kaut gan citur nesamērīgums starp dzimumiem nav tik liels, tomēr tas pastāv visās patvēruma zemēs, un tas vien jau ir pietiekams, lai izskaidrotu spēcīgo jaukto laulību tendenci.

Latviešu stāvoklis brīvajā pasaulē šai ziņā ir tiešām traģisks, ja salīdzinām ar dažām citām tautām. Ir tā, ka arī daudzām citām tautām imigrācijas zemēs ir liels vīriešu pārsvars precību gados. Tomēr tām ir iespējams vienkāršs atrisinājums. Piemēram, italietis, kas ieceļojis Austrālijā, pēc

tam, kad viņš sakrājis miljonu liru (lira ir mazvērtīga, un miljonu var sakrāt dažos gados), brauc uz Italiju pēc sievas. Šo rindu autors sastapa vienu tādu „miljonāru" uz kuģa braucienā uz Eiropu. „Kad es ieradīšos savā ciemā", teica miljonārs, „man pie katra pirksta būs desmit jaunavas, kas gribēs man braukt līdz uz Austrāliju." Saprotams, tas bija neapolitanisks pārspīlējums, bet fakts paliek, ka italieši, grieķi, maltieši, pēc tam, kad iepelnījušies, ved līgavas no dzimtenes. Ņemot vērā lielo sieviešu pārsvaru Latvijā, arī latviešiem tas būtu dabisks atrisinājums, bet to kavē dzelzs aizkars. No Latvijas izlaistas gan dažas vecas māmiņas, bet nav iedomājams, ka režīms ļautu izbraukt lielākam skaitam strādāt spējīgu sieviešu. Līdz ar to vienīgais atrisinājums ir jauktās laulības.

Jauktas laulības trimdā veicina arī apstāklis, ka latvieši dzīvo samērā izkliedēti patvēruma zemēs un latviešu biedrošanās tieksmes ir samērā vājas. Rodas pazīšanās ar citu tautu piederīgiem un, ja latviešu jaunava apprec cittautieti, tad līdz ar to kāds latviešu jauneklis savukārt ir spiests arī precēt cittautieti.

Kamēr trimdā jaukto laulību galvenais cēlonis ir vīriešu pārsvars precību gados, tikmēr Latvijā un Padomju Savienībā sieviešu pārsvars precību gados arī spiež meklēt to pašu atrisinājumu. Tā 1959. gadā tur vecumā no 30 līdz 34 gadiem bija 53 tūkstoši sieviešu, bet tikai 39 tūkstoši vīriešu, vecumā no 35 līdz 39 gadiem 43 tūkstoši sieviešu, bet tikai 28 tūkstoši vīriešu, vecumā no 40 līdz 45 gadiem 35 tūkstoši sieviešu, bet tikai 23 tūkstoši vīriešu. Skaitot kopā, vecumā no 30 līdz 44 gadiem bija 131.305 sievietes, bet tikai 90.579 vīrieši. No šī skaita bija precējušās 90.852 sievietes un 75.030 vīrieši. Liekas, ka no šiem skaitļiem vien ir iespējams secināt par jaukto laulību eksistenci.

Kaut gan padomju statistiskie dati neļauj tieši spriest par jaukto laulību nozīmi latviešu starpā, no pieejamiem datiem nepārprotami izriet, ka latvieši dzimtenē ir izvēlējušies vēl otru ceļu, kas ir tikpat bīstams, ja ne vēl bīstamāks, par jauktām laulībām. Ceļš, ko izvēlējušies latvieši precību gados dzimtenē un Padomju Savienībā, ir — l a u l ī b u s t r e i k s. Visā Padomju Savienībā precējušies ir 69,5%

vīriešu un 52,2% sieviešu, bet latviešu starpā šie procenti ir 64,4 un 46,6. Šie skaitļi attiecas uz visiem iedzīvotājiem un tādēļ nerāda pareizo ainu īstā spilgtumā. Padomju Savienībā laulības atļautas no 16 gadiem, ko izmanto daudzas tautas, bet latviešu precību vecums sākas ar 20 gadiem. Sekojošā tabula rāda salīdzinājumu svarīgākās laulību vecuma grupās:

Laulāto procents

Vecums (gadi)	Latviešu		Visā Padomju Savienībā	
	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes
20—24	19,8	35,9	27,4	50,1
25—29	62,8	64,5	80,0	75,9
30—34	79,7	71,1	92,2	77,6
35—39	84,9	70,1	95,3	72,5
40—44	85,6	65,2	96,2	62,3

Ja neskaita sievietes vecumā no 40 līdz 44 gadiem, visās pārējās vecuma grupās kā precēto vīriešu, tā precēto sieviešu procents latviešiem ir daudz mazāks, nekā tas ir citur Padomju Savienībā. Tā kā latviešu dati ietilpst datos par visu Padomju Savienību, tad starpība ir vēl lielāka, nekā tā parādās tabulā. Starpība ir tik liela, ka pamatoti varam teikt, ka šie dati atspoguļo apzinātu tendenci neprecēties un tendenci laulībā stāties lielākā vecumā. Tādēļ pamatoti varam runāt par laulību streiku. Kamēr jauktās laulības draud ar latviskuma nāvi, tikmēr laulību streiks draud ar fizisku paaudžu nāvi.

Par jauktām laulībām trimdā vislabākie statistiskie dati ir Austrālijā un Jaunzēlandē. Datos par laulībām šais divās zemēs publicē līgavaiņa un līgavas dzimšanas vietu. Par Latvijā dzimušajiem dati Austrālijā sākas ar 1951. gadu, bet Jaunzēlandē ar 1953. gadu. Latvieši, kas dzimuši Krievijā Pirmā pasaules kaŗa laikā un Vācijā Otrā pasaules kaŗa laikā un pēc tam, saprotams, neietilpst mums pieejamos skaitļos par latviešu laulībām. Totiesu Latvijā dzimušo laulāto skaitā ietilpst sveštautieši, bet to ir samērā maz. Tā kā Vācijā dzimušie latvieši tikai tagad sāk sasniegt laulības vecumu, tie datus par laulībām neietekmē. Ir arī zināms, ka latviešu jauk-

tās laulības ar krieviem ir nenozīmīgas, un tādēļ datos minētās laulības ar Krievijā dzimušajiem varētu uzskatīt par latviskām laulībām. Tomēr to skaits arī ir mazs un, tos pieskaitot, kopaina neko daudz negrozītos. Austrālijas un Jaunzēlandes statistika sniedz arī datus par dzemdībām (par dzīvi dzimušajiem) pēc vecāku dzimšanas vietām. Sekojošā tabulā uzņemti dati kā par laulībām, tā arī par dzemdībām Austrālijā.

Gads	Abi laulātie dzimuši Latvijā (personas)	Viens partneris dzimis Latvijā (personas)	Dzimuši bērni latv. laulībās	bērni jauktās laulībās
1951	324	185	263	287
1952	240	164	283	288
1953	212	164	213	263
1954	200	151	194	253
1955	200	148	213	278
1956	144	138	183	271
1957	158	141	175	282
1958	108	172	154	298
1959	122	145	148	290
1960	138	150	123	289
1961	94	161	130	288
1962	112	150	112	272

Šī tabula rāda, ka starp Latvijā dzimušajiem latviskās laulības strauji samazinās, kamēr jauktās laulības, paliekot apmēram tai pašā skaitā gadu no gada, beidzot ir ņēmušas pārsvaru par latviskām laulībām. Ka, skaitot kopā latviskās un jauktās laulības, kopskaitļi rāda dilstošu laika rindu, ir dabiska un pati par sevi saprotama lieta: Latvijā dzimušie vairs klāt nenāk, bet tie, kas apprecas, tikai retos gadījumos precas otru reizi. Ja vēl ņem vērā nāves gadījumus, kas samazina Latvijā dzimušo skaitu, tad kopskaitļiem ir dabiski jāsamazinās. Turpretim to, ka relātīvi pieaug jaukto laulību skaits, var izskaidrot vispirms ar sieviešu trūkumu precību vecumā, otrkārt ar minēto faktu, ka latviešiem ir vāja tieksme biedroties savā starpā, un arī ar to, ka latvieši dzīvo izklaidus.

Par vājo biedrošanās tieksmi liecina apstāklis, ka tikai puse no visiem Austrālijas latviešiem ir draudžu locekļi un tikai apmēram ceturtā daļa ir biedrību biedri. Par latviešu dzīvesvietām, salīdzinot ar citām tautām, ir noskaidrots, ka latvieši pieder pie tautām, kas dzīvo visvairāk izklaidus, kamēr visvairāk koncentrēti dzīvo maltieši, grieķi un itālieši (J. A. Rose, „Some Social Aspects of Australia's Immigrant Population", The Australian Quarterly 1958).

Jauktās laulībās mazāk dodas latviešu sievietes nekā vīrieši, bet tā kā trūkst latviešu sieviešu, tad katra jaunava, kas apprec sveštautieti, spiež kādu latviešu vīru precēt sveštautieti sievu. Spriežot pēc 1954. gada tautas skaitīšanas, vecumā no 25 līdz 29 gadiem Latvijā dzimušo vīriešu pārsvars bija 574, 30 līdz 34 gadu grupā — 630, 35 līdz 39 gados — 217, 40 līdz 44 gadu grupā — 280. Jauktās laulības no vīriešu puses tātad varētu izskaidrot un zināmā mērā arī attaisnot.

Nekādā ziņā tomēr nevar attaisnot parādību, kas izriet no augšējās tabulas, ja salīdzinām dzemdību skaitu ar laulību skaitu. Kamēr uz katrām latviskām laulībām 12 gadu laikā bijušas tikai ap divas dzemdības, tikmēr jauktās laulībās latviešu vīriešu ģimenēs dzimuši relātīvi vairāk bērni, nekā latviskās laulībās. Vispār latvieši Austrālijā dzemdību ziņā ir otrā vietā no apakšas (pēdējā vietā ir igauņi), salīdzinot ar visām pārējām tautām Austrālijā. Tiešām pārsteidz, ka latviskās laulībās ir tik maza vēlēšanās pēc bērniem, bet tikko latvietis apprec sveštautieti, vēlēšanās pēc bērniem kļūst lielāka. Mūsu tabulā dzimšanas gadījumi, saprotams, neattiecas tieši uz tām pašām ģimenēm, uz kuŗām attiecas laulību gadījumi, tomēr šis fakts mūsu secinājumu nespēj ietekmēt.

Teiktam ir vēl citas sekas. Ja salīdzinām divas tautas skaitīšanas Austrālijā 1954. un 1961. gadā par Latvijā dzimušajiem un ja pieskaitām klāt Krievijā un Vācijā dzimušos latviešus, kā arī ņemam vērā Austrālijā dzimušos, tad jākonstatē, ka latviskās laulībās dzimušie ar pavisam nelielu uzviju ir kompensējuši mirušos. Viss pieaugums ir nācis no jauktās laulībās dzimušajiem. Tomēr ir liels jautājums, vai šos puslatviešus vispār var pie latviešiem pieskaitīt. Mums nav eksaktu pētījumu par to, cik intensīvi jauktās laulības

veicina pārtautošanos un kuŗā virzienā. Svešumā dzīvojot, var sagaidīt, ka pārtautošanās notiek virzienā uz mītnes zemes tautību. Novērojumi liecina, ka pavisam reti ir gadījumi, kad latviešu vīrs vai sieva, apprecot sveštautieti, savu laulības partneri pārlatvisko. Turpretim bieži ir gadījumi, ka latvietis — kā vīrs, tā sieva — pats pārtautojas. Vēl vairāk, Austrālijas konfesiju statistika uzrāda, ka starp Latvijā dzimušajiem tagad ir anglikāņu, metodistu, prezbiteriāņu u. c. konfesijas, pie kuŗām latvieši Latvijā tikpat kā nav piederējuši. To skaits ļoti labi saskan ar jaukto laulību latviešu partneŗu skaitu.

Svešumā dzīvojot, pārtautošanās draud visiem un pirmām kārtām mazāk inteliģentiem tautas slāņiem (par to sk. G. Irbes rakstu Archīva V sējumā), tāpat tiem, kas dodas jauktās laulībās, neatkarīgi no viņu inteliģences līmeņa. Pavisam atsevišķā katēgorijā no pārtautošanas riska viedokļa atrodas bērni, un saprotamā kārtā vispirms pārtautošanai ir pakļauti puslatvieši.

Līdz ar to rodas problēma, vai pārtautošanās ir laba vai ļauna. Šo jautājumu visā pilnībā nevaram iztirzāt šī raksta ietvarā. Varam tikai minēt moderno pētījumu rezultātus, ka bērniem augšana divējādā kultūrā dod lielas priekšrocības, jo viņos pilnīgāk atmodina intelektuālos spēkus. Viņi tiek dzīvē labāk uz priekšu, salīdzinot ar tiem, kas auguši tikai viena veida kultūrā. Te gan jāsaka, ka augt divējādā kultūrā spēj tikai vidēji un ļoti apdāvināti bērni, bet tie, kam apdāvinātība ir zem caurmēra, to nespēj. Ja tā, tad pārtautošanās ir uzskatāma par kaitīgu, un mūsu pienākums ir meklēt līdzekļus, kā to novērst. Šī raksta robežās pārtautošanās novēršanu varam īsumā apskatīt tikai no jaukto laulību problēmas viedokļa (no citiem viedokļiem ir rakstīts jau minētā Archīva V sējumā).

Vispirms no iepriekš teiktā izriet, ka jauktās laulības novērst nevar. Ja jaukto laulību iemesli būtu tikai emocionāli faktori, tad par novēršanu varētu domāt. Bet, tā kā pamatā trimdā ir sieviešu trūkums, tad, kamēr Latvija nav brīva, jauktās laulības nav novēršamas. Tomēr kaut ko var darīt, lai jaukto laulību skaitu mazinātu tagad un jo sevišķi nākotnē.

Domājot par tagadni, jāievēro, ka latviešu sieviešu trūkums nav vienāds visās patvēruma zemēs. Vislielākais trūkums ir Vācijā, bet vismazākais Amerikas Savienotajās Valstīs. Saprotams, mūsu rīcībā nav datu par to, vai šī zināmā nesamērība starp dzimumiem attiecas arī uz neprecētiem. Ja tā būtu (un to noskaidrot ir pirmais uzdevums), tad mūsu baznīcai vai centrālām latviešu organizācijām ir steidzīgi jānodibina precību birojs. Šāds birojs būtu vajadzīgs arī tad, ja nesamērības starp dzimumiem precību gados nemaz nepastāvētu, vienkārši tādēļ, ka latvieši dzīvo izkliedēti visos kontinentos un izkliedēti visās mītnes zemēs.

Šo rindu autors precību biroja nodibināšanu ierosināja 1964. gada Ziemsvētkos Austrālijas latviešu kultūras dienās Pertā un sev par lielu pārsteigumu vēlāk konstatēja, ka gluži to pašu ir ierosinājis kādā priekšlasījumā Kārlis Draviņš Londonā. Nav zināms, kā uz ierosinājumu reaģēja londonieši, bet pertiešu reakcija bija — izsmiekls. Kāds runātājs debatēs autoram aizrādīja, ka precību biroja dibinātājus policija apcietināšot par netikumības (sic!) veicināšanu. Pieminu to tikai tādēļ, lai norādītu, ka precību biroja dibināšana var atdurties uz neizpratni, kā katra jauna un neparasta lieta. Tomēr ne vien nesamērīgums starp dzimumiem, bet arī mūsu izkliedētība prasa, lai kaut ko darītu, kas veicinātu iepazīšanos starp precību gados esošiem jauniešiem.

Precību birojs savu darbību varētu iesākt, ievietojot precību sludinājumus trimdas latviešu laikrakstos. Retumis jau laikrakstos parādās individuāli precību sludinājumi, bet tos parasti neuzskata par nopietniem. Ja turpretim, teiksim, baznīcas vadītais precību birojs ievietotu sludinājumus par pārbaudītiem gadījumiem, tiem būtu vajadzīgais prestižs un rezultāti. Turklāt var paredzēt, ka šādus sludinājumus laikraksti ievietos bez maksas, un līdz ar to precību birojs varētu uzsākt darbību ar niecīgiem līdzekļiem.

Otrs līdzeklis, ko vajadzētu izmēģināt, ir pārvarēt inerci, kas kavē biedrošanos. Te darbs būtu jāsāk draudzēm. Pēc L. Čuibes publicētiem datiem (sk. iepriekš) var spriest, ka ne vien Austrālijā, bet arī citās patvēruma zemēs tikai kāda

puse latviešu ir draudžu locekļi. Te ir darbs sen pārbaudītā baznīcas iekšējās misijas ceļā. Ja patvēruma zemēs citu konfesiju draudžu mācītāji un dedzīgākie draudžu locekļi var apmeklēt ļaudis mājās un aicināt iestāties draudzē, tad rodas jautājums, kādēļ mēs to nevarētu? Saprotams, mēs drīz vien atzīsim, ka mums ir par maz latviešu mācītāju, lai šādu pienākumu uzņemtos, bet pie šī jautājuma risināšanas mums agri vai vēlu būs jānonāk tik un tā. Mums ne vien trūkst latviešu mācītāju jaunā maiņa, bet, atstājot novārtā jaunu mācītāju sagatavošanu, mēs apliecinām, ka neticam Latvijas atbrīvošanai.

Draudzes locekļu pulcināšanai mēs varam vēl daudz ko citu mācīties no citu konfesiju mācītājiem. Cik ir mūsu mācītāju, kas pēc dievkalpojuma nostājas pie baznīcas durvīm, lai pēc iespējas katram baznīcēnam paspiestu roku un aprunātos ar viņu par viņa priekiem un bēdām?

Rosinot uz biedrošanos, saprotams, arī laicīgās organizācijas varētu daudz ko darīt. Pirmais solis šai virzienā būtu izbeigt savstarpējo apkaļošanos. Princips te ir — ja organizāciju darbinieki vēlas, lai tos citi labi ieredz, tad jāsāk pašam ieredzēt citus. Strīdum vienmēr vajaga divas puses.

Domājot par tālāku nākotni, ir jāievēro demografiskā likumība, ka ar laiku nesamērīgums starp dzimumiem izlīdzinās. Gadsimteņiem jau ir novērots, ka pēc kaŗiem dzimst vairāk zēnu nekā meiteņu. Šīs parādības cēloņus ir atklājuši statistiķi, proti, lielos skaitļos bērnu dzimumu ietekmē mātes vecums. Tā kā mūsu tagadējā situācijā bērnu mātes nav neparasti jaunas, tad arī jaundzimušo dzimuma sadalījums ir puslīdz vienāds. Tāpēc arī ar nākošo paaudzi izzudīs tagadējais vīriešu pārsvars trimdā un latviešu jaunekļi varēs atrast latviešu līgavas. Uzdevums tikai ir šo nākošo paaudzi izaudzināt par latviešiem. Ja bērnu vecāki zinās, ka augšana divējādā kultūrā dod bērniem lielas priekšrocības, tad vecāki rūpēsies, lai viņu bērni nepārtautotos. Uzdevums tātad ir šo vienkāršo faktu paust pēc iespējas plašām aprindām.

LATVIEŠU 16. GS. RAKSTU PIEMINEKĻI ATTĒLOS

IZLASE

K. Draviņš

Pie kāda rādītāja sastādīšanas, kurā būtu minēti *visi* pazīstamie 16. un 17. gs. latviešu teksti — kā iespiestie, tā rokrakstā uzietie — un pie attiecīgo faksimilu vākšanas šī publicējuma autors stājies pa diviem lāgiem, pirmoreiz tūlīt pēc universitātes beigšanas, dzīvodams Rīgā un Tartū, otrreiz, kad visi manuskripti un sakrātie attēli kara notikumos bija zaudēti, darbu atsākot trimdā, Zviedrijā. Diemžēl, daudzi apstākļi nav atļāvuši iecerētos meklējumus dažādās Eiropas bibliotēkās, īpaši tās austrumu daļā.

Izcils darbs un liels solis uz priekšu šinī laukā ir Dr. phil. Benjamiņa Jēgera (ilga laika pūļu, daudzu zemju apmeklējumu un ievērojamu materiālu upuru rezultātā) sastādītais *iespiesto* veclatviešu rakstu rādītājs („Verzeichnis der lettischen Drucke des 16. und 17. Jahrhunderts", ZEITSCHRIFT FÜR OSTFORSCHUNG 1960, Heft 4, 556—583. lpp.). Blakus ļoti rūpīgiem bibliografiskiem datiem tur sniegtas visai vērtīgas ziņas, kur katras aprakstītās grāmatas eksemplāri glabājas.

Izmantojot iespēju ARCHĪVA III sējuma jaunajā izdevumā iespiest kādu skaitu veclatviešu tekstu faksimilu, še tiek publicēta kāda izlase no 16. gs. latviešu rakstiem. Kā uzskates materiāls un tekstu paraugi tie eventuāli varētu noderēt interesentiem, kam iznāk pievērsties mūsu rakstu agrajiem sākumiem — latviešu studentiem, skolotājiem un arī augstāko klašu skolniekiem.

Šāds publicējums var kaut cik papildināt tās ziņas par veclatviešu rakstiem, kas ir dažādās literātūras vēstures grāmatās; gadījumu vairumā attēlu materiāls tanīs ir stipri trūcīgs. Bez tam daži izdevumi, piemēram, E. Bleses LATVIEŠU LITE-

RĀTŪRAS VĒSTURE (Hanavā 1949), nu jau kļuvuši par tikpat kā neiegūstamiem retumiem.

Vērtīgs veclatviešu tekstu attēlu (faksimilu) izdevums ir Oto Čakara u. c. sastādītie un studentu vajadzībām dzimtenē 1967—1968. g. publicētie LATVIEŠU TEKSTI (1. daļa — 16. un 17. gs., 2. daļa — 18. gs.). Diemžēl, šī iespieduma metiens ir tikai 550 eks.; trimdā šis darbs pirkšanai nav pieejams.

Tālāk iespiestos faksimilus publicējot, par šo ļauto iespēju izsaku sirsnīgu pateicību savam labajam draugam prof. Dr. Edgaram Dunsdorfam. Liela pateicība arī Dr. phil. Benjamiņam Jēgeram (ASV), Dr. phil. Staņislavam Kolbuševskim Poznaņā, cand. hist. Oto Bongam Vācijā un igauņu zinātniekiem Zviedrijā — prof. Pēterim Arumā, Dr. phil. Herbertam Salu un Arno Pīrkopam (Pürkopp), tāpat vēl visiem citiem, kas ar savu laipno palīdzību sekmējuši veclatviešu rakstu un iespiesto eksemplāru apzināšanu.

ARCHĪVA lappušu izmēri spieduši dažu reprodukciju samazināt; ja oriģināla lappušu lielums bijis zināms, tas norādīts.

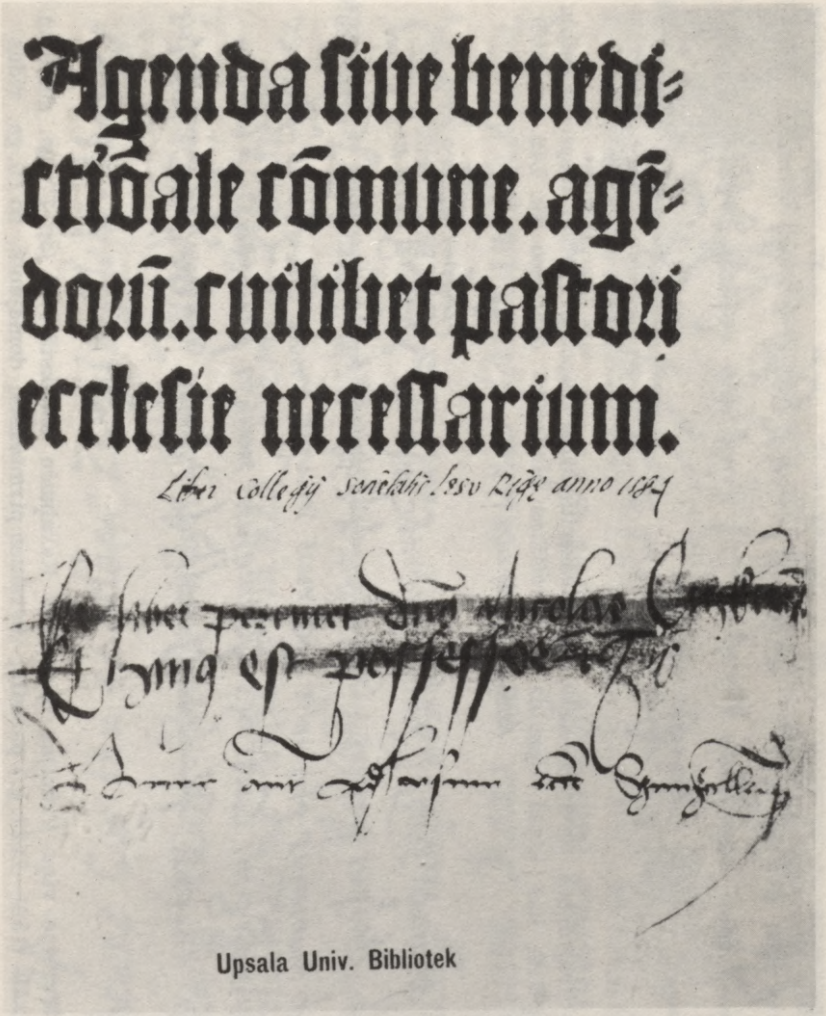

Upsala Univ. Bibliotek

1507. g. AĢENDAS Upsalas eksemplāra titullapa

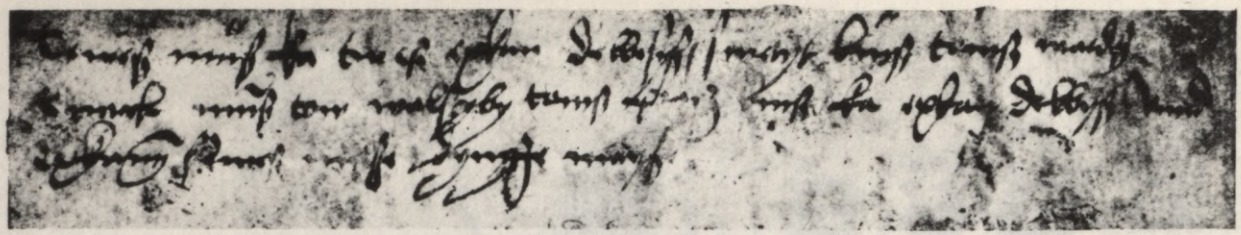

Gisberta tēvreize (fragments, ap 1507—1540. g.). Ierakstīta kādā Leipcigā 1507. g. iespiestā katoļu AĢENDAS eksemplārā, kas tagad Upsalas universitātes bibliotēkā (titullapu sk. 149. lappusē). Atradis H. Biezais

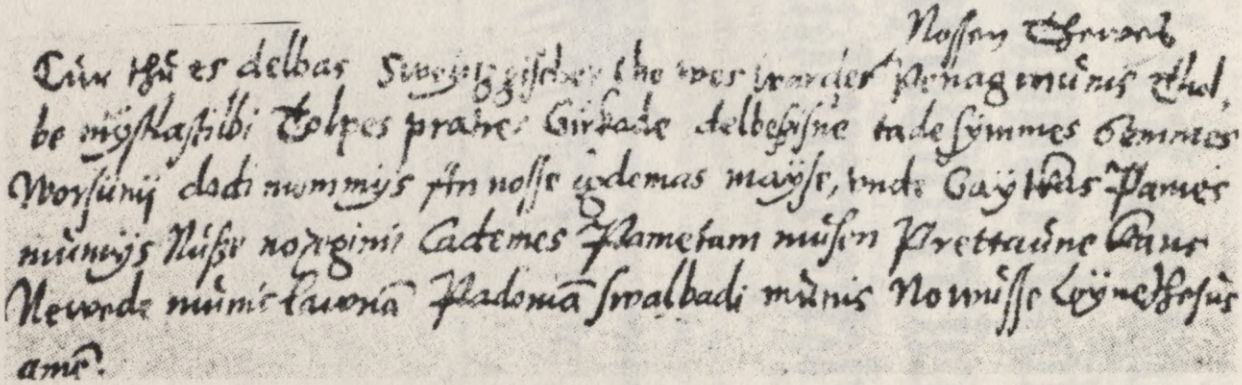

Sīmona Grūnava tēvreize viņa Prūsijas chronikas Karaļauču norakstā „A" (ap 17. gs. sākumu). Chronikas oriģināls (1521—1529. g.) pazudis; tēvreizes pirmteksts, domājams, no 15. gs. vidus

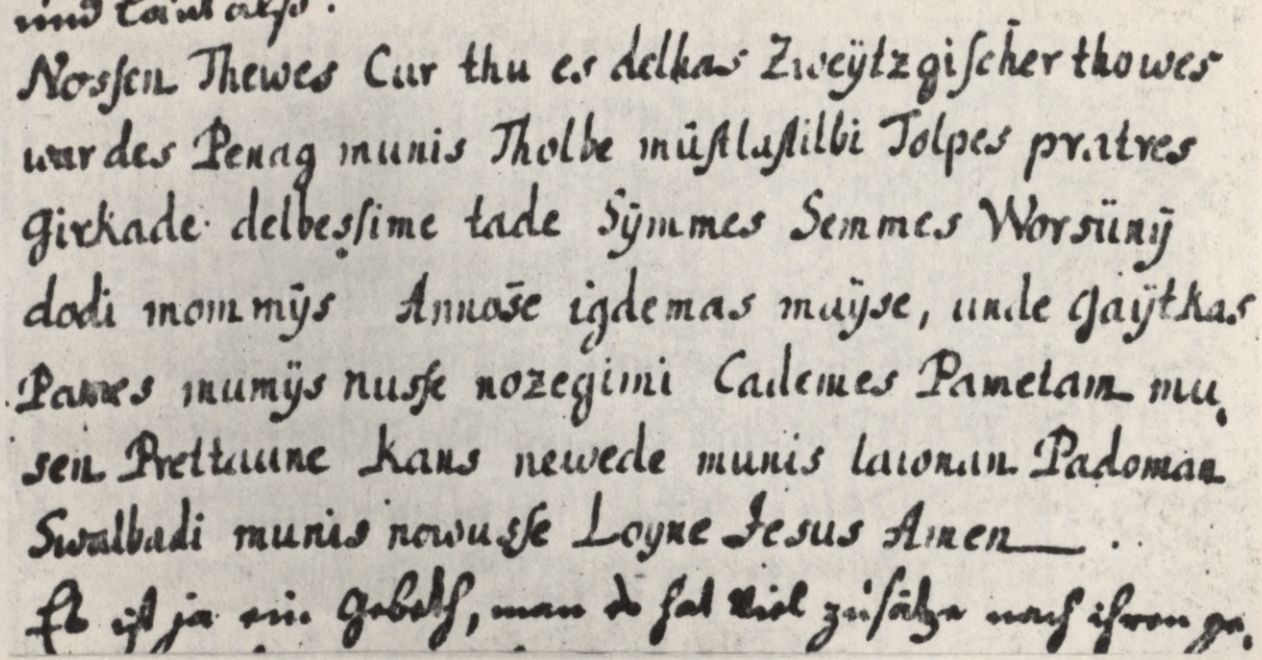

Sīmona Grūnava tēvreize viņa Prūsijas chronikas Saksijas zemesbibliotēkas norakstā (Drēzdenē). 17. gs. kopējums

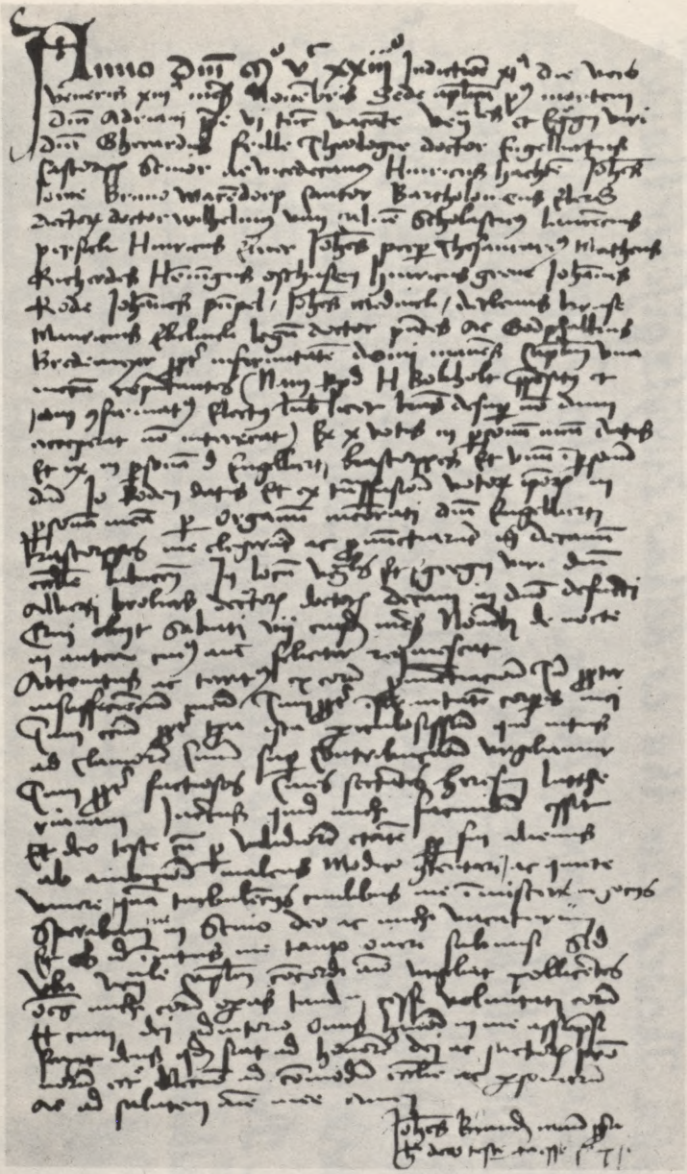

Liecība par 1525. g. iespiestām grāmatām latviešu valodā. Lībekas domdekāna Johana Branda diārijs; tagad Šlēsvigas zemesarchīvā. Manuskripta sākums (1. lpp.)

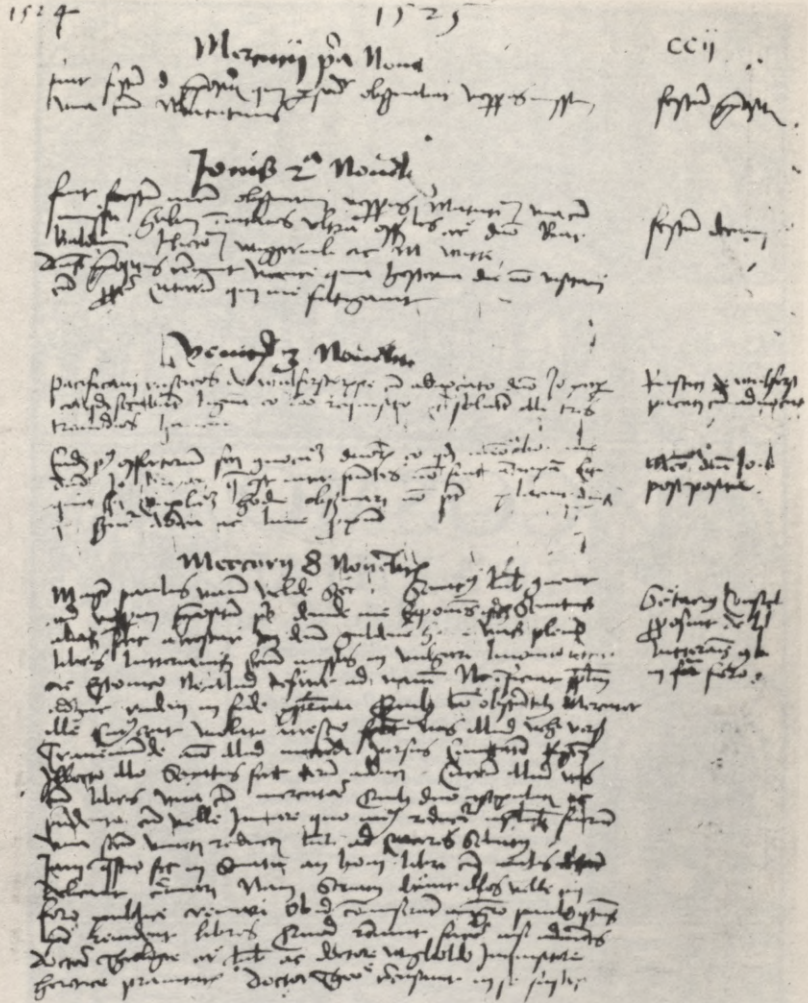

Johana Branda diārija 202. lappuse ar 1525. g. 8. nov. ierakstu, ka Lībekā apķīlātas luterāņu grāmatas ar tekstiem latviešu un igauņu valodā

Cypri Vngar. Sicilia Dania Bohem. Galliæ Rom. Imp. Hispa Portugal Angliæ Scotiæ Siciliæ Neapol. Polon.
Imperij Romani Seculares principes
Imperij Romani Spirituales principes
Turca
Tartaria
Sophi
Sultanus
COSMO
GRAPHIAE
uniuersalis Lib. VI. in
quibus, iuxta certioris fidei scriptorum traditionem describuntur,
Omniũ habitabilis orbis partiũ situs, ppriæq; dotes.
Regionum Topographicæ effigies.
Terræ ingenia, quibus fit ut tam differẽtes & uarias specie res, & animatas & inanimatas, ferat.
Animalium peregrinorum naturæ & picturæ.
Nobiliorum ciuitatum icones & descriptiones.
Regnorum initia, incrementa & translationes.
Omnium gentiũ mores, leges, religio, res gestæ, mutationes: Item regum & principum genealogiæ.
Autore Sebast. Munstero.

ius Lubecense, prouocantq; in foro contentioso ad Lubecum. Rigenses uero habent pro prium ius scriptum, cui alia quoq; oppida parent. Reualiæ & Tarbatæ utuntur lingua Esthiaca, & circa Rigam, lingua Liuonica. Rustici prope hanc urbem habitantes & in uerbo domini instituti, orant dominicam orationem in hunc modum:

Pater noster qui tu es in cœlis sanctificetur tuum nomen adueniat nobis tuum
Tābes mus kas tu es eckschkan debbessis, schwetitz tows waartz, Enack mums tows
regnum tua uoluntas fiat sicut in cœlo sic super terram nostrum quotidianum panem
walstibe, tows praats bus ka ekschkan debbes ta wursan semmes, Musse denische māyse
da nobis hodie condona nobis nostra debita sicut nos condonamus nostris debitoribus
duth mums schodeen, pammate mums musse grāke ka mess pammat musse parradueken
ne inducas nos malam tentationem sed custodi nos ab omni malo.
Ne ewedde mums louna badekle pett passarga mums nu wusse loune Amen.

Hæc pro bona parte habeo à Iohanne Leporicida, homine multarum rerum & regionum expertissimo.

BOHEMICI REGNI
intra & extra Hercynii nemoris clausuram descriptio.

BOhemiæ regio, Germaniæ limitibus inclusa, sylua Hercinia tanquam natiuo muro undiq; cingitur, Albi fluuio media irrigatur atq; quodam alio Multauia nomine, ad cuius ripam Praga sita est, amplissima urbs & totius regni caput. Omnia eius flumina quæ uniuersam irrigant terram, in Albim exonerantur. Exoritur aūt Albis in montibus, qui Bohemiā Morauiāq; distermināt, & primo in occidentē, inde septentrionē uersus ubi prouinciā relinquit, per angustias montiū & abrupta conualliū præceps Saxoniā petit, ac inde in oceanū fert. Gelida prorsus regio, pisce atq; armētis abundās, cū uolucre ferisq;, ordei & tritici ferax, olei sterilis. Ceruisiā optimā facit, quæ Viennā usq; Austriæ ue hit. Apud Litomeritiū colles cōsiti uitibus ac uineis, acerbū gignūt uinū: ditiores

Albis fluuij origo.

Johana Hāzentētera tēvreize Sebastiāna Minstera KOSMOGRAFIJAS 1550. g. latīņu izdevumā. Titullapa (pa kreisi) un 789. lappuse ar tēvreizes tekstu. Oriģināls (21 × 31,6 cm) Lundas universitātes bibliotēkā

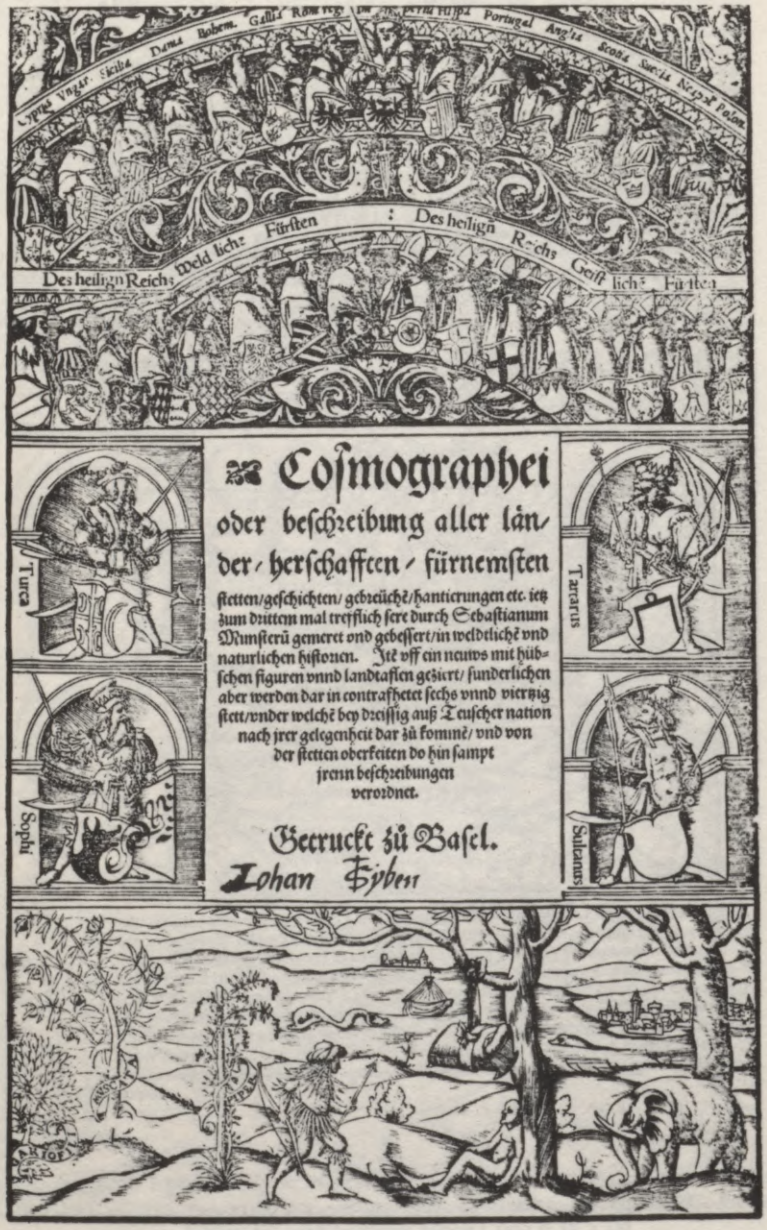

Cosmographei

oder beschreibung aller länder/ herschafften/ fürnemsten stetten/geschichten/ gebreüchē/hantierungen etc. ietz zum dritten mal trefflich fere durch Sebastianum Münsterū gemeret vnd gebessert/in weltlichē vnd naturlichen historien. Itē vff ein newws mit hübschen figuren vnnd landtaflen gezürt/ sunderlichen aber werden dar in contrafhetet sechs vnnd viertzig stett/vnder welchē bey dreissig auß Teuscher nation nach jrer gelegenheit dar ūß kommē/ vnd von der stetten oberkeiten do hin sampt jrenn beschreibungen verordnet.

Getruckt zū Basel.

Johan Frben

er täglich zum volck. Vnd wie wol es im verbotten vñ etlich mal in einem gemach verwaret worden/ hat er doch sein vorige meinung so bald er wider ankommen nit verendert. Es hat sich aber niemandt seiner red angenommen/ sonder ist als eins onwesen von dollen menschen wort verachtet vnd in wind geschlagen. Es hat sich aber darnach inn obgemeltem jar zügetragen daß ausserhalb der statt vmb mittag zeit ein feüwer entstanden/ welches die statt auch angezündt vnd etlich burger heüser näben dem stifft vnd thumbkirchen mit dem thurn verbrent. Vnd ist darnach das fewer wider auß der statt in die speicher oder schüren/ da in die kauffleüt jre güter ligende gehapt geflogen/ die selbigen angezündt/ vñ den mercktheyl sampt den gütern gantz vnd gar verbrant/ vnd solichs alles in dreien stunden geschehen. Ein andere statt in Lyffland mit namen Serpt/ hat jre kauffmanschafft mit den Reüssen.

Reuel aber ist weiter gben mitnacht zů am Ostsee gelegen/ gebraucht sich nit weniger der kauffmänschafft als Riga/ ist auch schier der selb brauch do. Sie haben Lübeckisch recht/ appellieren auch ghen Lübec. Sie von Riga aber haben ir eigen beschriben recht/ welchs sich die andern stettlin auch gebrauchen. Es seind vil sprachen in Lyffland/ deren sich keine mit der andern vergleicht. Zů Reuel vnd Serpt reden sie ein sprach/ heißt Estensch/ vñ vmb Riga braucht man Lyuisch/ das ist die recht Lifländisch sprache/ vnnd betten do selbst die bauren so gottes worts bericht haben/ auff nach folgende wyse jr vatter vnser.

Vatter vnser der du bist im himmel geheiliget werd din nam zuhom
Täbes mus kas tu es eckschan debbessis/ Schwentz towo waartz/ enack
uns dein reich dein will geschech uuie im himmel also auff
mumo towo walstibe towo praats bus ka eckschkan Debbes/ ta wursan
erden unser täglich brot gib vns heüt uergib uns
semmes. Musse Deuische Mäyse Düth mümß schodeen/ pammate mümo
unser schuld als uuir uergeben unsern schuldigern nit ynfür uns
muße gräke ka meß pammat muße partadueken/ Ne wedde mumo
böß uerfuchung sunder behüt uns uor allem bösen
louna badeckle/ pett passarga mumo nu wüsse loune Amen.

Sie alles oder zům grössern theil hab ich vō dem weit erfarn Johan Hasentödter so manch jar in Lyffland an den herren höffen vnd Cätzeitē gewesen/ vil erfarē hat.

Von dem künigreich Behem vnd was mit der zeit darin gefundenn.

Es wöllend etlich das vor zeitē zwen brüder kömmen seind vō Croatien/ vnd hat sich einer gesetzt in das Behemer land/ der ander in Poland/ vnd haben diser lender sprachen verendert vnd sie genent nach jrem namen. Die andern aber halten dis für ein fabel/ vnnd sprechen das Behem also genannt sey worden von einem künig des namen Bohemus was.

Vor alten zeitē haben die Quaden vnd Marcomannen in diser gegenheit gewonet/ vnd hat dis land gehört zů dē Teütschēländ/ wie dañ die teütsche sprach noch gemeyn vmb gath vmb dz Behemer land. Vnnd wie wol vor zeiten das gantz

Teütsch

Johana Hāzentētera tēvreize Sebastiāna Minstera KOSMOGRAFIJAS 1550. gada vācu izdevumā. Titullapa (pa kreisi) un 932. lappuse ar tēvreizes tekstu. Oriģināls (20,4 × 31 cm) Lundas universitātes bibliotēkā

LA COS MOGRA PHIE VNIVER SELLE, CONTENANT

la ſituation de toutes les parties du monde, auec leurs proprietez & appartenances.

La deſcription des pays & regions d'icelluy.
La grande varieté & diuerſe nature de la terre.
Le vray pourtraict des animaulx eſtranges & incogneuz, auec le naturel d'iceulx.
Les figures & pourtraictz des villes & citez plus notables.
L'origine, accroiſſement & tranſport des Royaumes, enſemble les Couſtumes, Loix, Religions, Faictz & Changemẽs de toutes nations, auec les genealogies des Roys, Ducz, & autres princes de toute la terre.

PAR SEBAST. MVNSTERE.

Auec priuilege du Roy pour ſix ans.

On les vend en la rue S. Iehan de Lateran à l'enſeigne de la Samaritaine par Iaques du Puis.

[illegible] qui sont instruitz en la parolle de Dieu, disent l'oraison dominicale en ceste sorte:

nostre Pere qui tu es es cieux sanctifié soit ton nom, aduienne à nous ton
Mus tabes kas tu es eckschkan debbessis, schwetitz tows waartz, Enack mums tows
royaume, ta uolunté soit faite comme au ciel, ainsi sur la terre, nostre quotidien pain
walstibe, tows praatz bus ka ekschkan debbes ta wursan semmes, Musse denische mäise
donne nous aulourdhuy, pardonne nous noz debtes comme nous pardonnons à noz debteurs
duth mums schodeen, pammate mums musse gräke ka mess pammat musse parradueken

Ne

ne induiz nous en mauuaise tentation mais garde nous de tout mal.
Neewedde mums louna, badeckle pett passarga mums nu wusse loune.

I'ay en cecy pour la plus grand part, du susdit Iehan Tuelieure, homme fort experimenté en beaucoup de choses.

Johana Hāzentētera tēvreize Sebastiāna Minstera KOSMOGRAFIJAS 1552. gada franču izdevumā. Titullapa (iepriekšējā lpp.), 888. lpp. apakšējā daļa un 889. lpp. augšdaļa ar tēvreizes tekstu. Oriģināls (apmēram 21 × 32,5 cm) Vīnes universitātes bibliotēkā

DE GENTIVM ALIquot migrationibus, ſedibus fixis, reliquijs, linguarúmq; initijs & immutationibus ac dialectis, Libri XII.

IN QVIBVS PRAETER CAETEROS POPVLOS, FRANCORVM, ALEMANORVM, SVEVORVM, MARCOMANORVM, BOIORVM, CARNORVM, TAVRISCORVM, CELTARVMQVE, ATQVE GALLOGRAECORVM TRIBVS,

Primordia & poſteritas ſingulorũ, quæcq; ex his inſigniores Principum Comitumq;, ac nobilitatis totius penè Germaniæ, Latiſq; & Galliæ ſtirpes proceſſerunt, diligenti examine hiſtoriæ, deniq; Autorum Annaliumq; cum lectione tum collatione traduntur atque explicantur:

Autore VVOLFGANGO LAZIO *Viennenſi Auſtriaco Medico, & inuictiſſimi Rom. Regis* FERDINANDI *Hiſtorico.*

BASILEAE, PER IOANNEM OPO-rinum, cum Imperatoriæ ac Regiæ Maieſt. priuilegio, ad annos quindecim.

ignorandum non eſt, cum Heruli, ut oſtenſum eſt, à Romanis conducti, ſub ſignis ſubinde militarent, inclinante Republica (id quod libri pariter Noticiarũ Romanarumq; præfecturarum oſtendunt) Latina quędam uocabula, quibus ex cõmercio aſueſcebant, ſuo idiomati inſeruiſſe. Quemadmodũ lingua poſteritatis Herulorũ argumento eſt, quę noſtra ętate natale ſolũ tenet in Meclabur genſi ditione, nomine Vuerulorũ. Placet Dominicã orationem eius gentis recenſere, in qua aliæ ſunt uoces Latinæ corruptæ, aliæ originis Teutonicæ:

TABES MVS KAS TV ES ECKSCHAN DEBBESSIS SCHVVETITZ TOVVS VVAARCZ ENAK MVMS TOVVS VVALSTIBE TOVVS PRAATZ BVSKA ECKSCHAN DEBBES TA VVVRSAN SVMMES MVSSE DENISCHE MAYSE DVTH MVMS SCHODEN PAMMATEMVMS MVSSE GRAKE KA MESS PAMMAT MVS-

SE PATRA DVEKEN, NE VVEDDEMVMS LOVNA BAĎE- C
CKLE, PETT PASSARZA MVMS NV VVVSSE LOVNE, Amen.

In qua primum uocabulũ patris gentilitium eſt. quæ ſequũtur, Latina ſunt quatuor deprauata: Meus, qui, tu, es. Corruperãt fortè dũ in Latio colebãt, aut Romanis in caſtris militarẽt, Mus ka tu es. Sextũ & ſeptimũ rurſus gentilitia ſunt, et barbara, Eckſchan pro in, et Debeſsis pro cœlos. ueluti et octauũ Schweritz, quod ſignificat Sanctificetur. Tows nonũ, rurſus Latinũ eſt corruptum, pro tuũ. Decimum & undecimũ gẽtilitia ſunt, Vuaarcz pro nomine, & Enak pro adueniat. Duodecimum Germanicũ corruptũ eſt, Moms pro uns, una litera adiecta. Vualſtibe pro regno, & praacz pro uoluntate, gentilitia fortè Teu

Johana Hāzentētera tēvreize Volfganga Lācija darbā PAR DAŽU TAUTU KLEJOŠANĀM... (Bāzelē 1557, 1. izd.). Titullapa (pa kreisi), 787. lappuses apakšdaļa un 788. lappuses augšdaļa ar tēvreizes tekstu. Oriģināls (24,5 × 36,3 cm) Lundas universitātes bibliotēkā

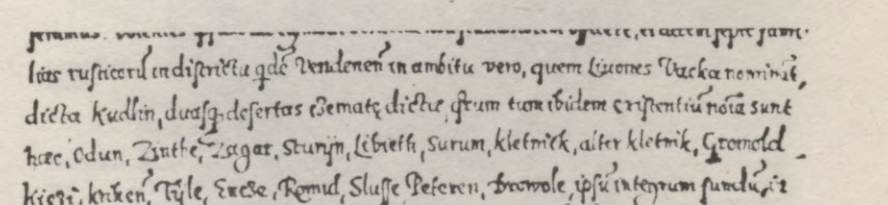

Sērmūkšu apvidus latviešu māju, resp. saimnieku vārdi kādā 1562. g. Polijas karaļa Sigismunda Augusta dokumentā. Oriģināls Krakovas zinātņu akadēmijas bibliotēkā (341. manuskripta 269. lappusē)

COSMOGRAPHIA
VNIVERSALE,

Nella quale ſecondo che n'hanno parlato i piu veraci Scrittori, ſon deſignati i ſiti di tutti gli paeſi.

I ſiti de tutte le parti del mondo habitabile, & le proprie doti:
Le Tauole topographice delle Regioni.
Le naturali qualita del terreno, onde naſcono tante diferenze, & varietà di coſe, & animate & non animate.
Le nature, & le dipinture degli animali pellegrini.
L'imagini, & deſcrittioni delle citta piu nobili:
I principij de Regni, gli accreſcimenti, è tramutamenti.
I coſtumi di tutte le genti, le leggi, la Religione, i fatti.
Le mutationi: le genealogie altreſi de Re, e de principi.

Raccolta primo da diuerſi autori per Sebaſtiano Munſtero, & dapoi corretta & repurgata, per gli Cenſori Eccleſiaſtici, & quei del Re Catholico nelli paeſi baſſi, & per l'Inquiſitore di Venetia.

IN COLONIA,
Appreſſo gli heredi d'Arnoldo Byrckmanno.
M. D. LXXV.

al mare & mercantesca come Riga. I suoi cittadini litigano in Lubeco, Ma Lubeco ha propie leggi scrite, alle quali ubidiscono l'altre terre. Reualia & Tarbata usano la fauella Ethiaca, ma cetca Riga la Liuonica. I cõtadini diuenuti Christiani uicini'à questa citta di cono il paternostro in questa forma.

Padre nostro che sei ne cieli sia santificato il tuo nome uenga à noi il tuo
Tębes mus kas tu es eckschkā debbesis, schuuetitz touus uuaartz, Enack moms touus
Regno sia fatta la uolonta tua come in cielo cosi in terra, il nostro cottidiano pane
uualstibe, touus praatsbus ka ekschkā debbes ta uuursan semmes, Musse denischem gyse
da à noi hoggi, rimetti à noi i nostri debiti, come noi gli rimettiano à i nostri debitori
duth mums schodeč, pāmate mums musse græke ka mesis pammat musse panaducken
& non ci indurre in tentatione, ma liberaci da ogni male Amen.
Ne euuedde mums louna badecklepett passarga mums nu uuusse loune Amen.

Queste cose in buona parte l'ho da Giouanni leporicida huomo di molte cose edi molti paesi prattichissimo.

DESCRIVESI IL REgno Boemico dentro & fuori delchiuso del basco. O Hercinio.

origine di Al ni fiume.

Fauella Boemica.

BOemia cõpresa nell'Alemagna, & cinta come natiuo muro dalla selua Hercinia la bagnano Albi fiume & Multauia alla cui ripa è Praga, grã citta & capo del Regno. Tutti i suoi fiumi si scaricano in Albi, il quale nasce da monti, che diuidono Boemia da Morauia, prima in occidente, indi à Tramontana, doue lasciando la prouincia per li stretti de monti & valle precipitose, ua in Sassonia, & indi corre nell' Oceano. Et quantũq; sia questo paese freddissimo, tuttauia abbonda di pesci, armẽti uccelli, fiere, orzo & formẽto, ma nõ di oglio, Fa ottima ceruosa, che si porta à Viẽna d'Austria. A Litomeri tio i colli producono uino garbo, mai nobili beueno uino portatoui

Vsano

Johana Hāzentētera tēvreize Sebastiāna Minstera KOSMOGRAFIJAS 1575. gada italiešu izdevumā. Titullapa (pa kreisi) un 848. lpp. ar tēvreizes tekstu. Oriģināls (apmēram 20 × 32,5 cm) Minchenē, Bavārijas valsts bibliotēkā

LA

COSMOGRA-
PHIE VNIVERSELLE
D'ANDRE' THEVET COSMO-
GRAPHE DV ROY.

ILLVSTREE DE DIVERSES FIGVRES DES
CHOSES PLVS REMARQVABLES VEVËS PAR
l'Auteur, & incogneuës de noz Anciens, & Modernes.

TOME PREMIER.

A PARIS,
Chez Guillaume Chaudiere, rue S. Iaques, à lenſeigne du
Temps, & de l'Homme ſauuage.

1575.

Auec Priuilege du Roy.

Sū ex bibliotheca Ioh. Georgij à Wer-
denstein Canonici, 1578.

A. Tevē KOSMOGRAFIJA (Parīzē 1575), apmēram 23 × 37 cm lappuse

Outre le College public, il y a encore ſix autres Eſcholes, où la Ieuneſſe eſt enſeignee. Les Caluiniſtes peuuent preſcher, mais c'eſt ſeulement és maiſons priuees. Par les autres villes du Royaume, il y a communémẽt des Colleges, à cauſe qu'vn homme n'eſt point eſtimé, ſ'il ne ſçait du Latin, & meſmemẽt ceux qui ſont Nobles. Qui eſt l'occaſion que preſque tous ſçauent parler Latin: & pource que le ſçauoir rend l'homme plus accort, c'eſt pourquoy les Polonois ſont fort amiables aux eſtrangers. Ils ont la Bible & leurs Loix en lãgue vulgaire. Et d'autãt que quelques vns ſe ſont voulus opiniaſtrer, iuſques à me vouloir faire accroire, que le païs Polonois, & ce qui eſt comprins en iceluy, auec les Sueſſiens, Lappons, & Finnoniens, eſtoit contenu ſouz le nom d'Allemaigne, & vſoient la pluſpart d'eux d'vn meſme langage, i'ay bien voulu, pour vous monſtrer que leur parler & prononciation eſt auſſi different que le Baſque du Gaſcon, ou le François du Limoſin, faire cy apres inſerer l'Oraiſon Dominicale, qu'ils diſent en leur langue vulgaire, à fin d'oſter d'erreur ceux qui ſe ſeroient aheurtez à meſme opinion: Auſſi les Polonois ne l'ont iamais voulu confeſſer, ne chroniquer en leurs hiſtoires.

Les Polonois different en langage de l'Allemãt, Sueſſiẽ, Finnois, & Liuonien.

Oraiſon Dominicale en langue Polonoiſe.

OIicze naſs kthorys yeſt vv nyebye ſvvyéc ſye imye thuuoye. Niech przydzye Krolyeſtvvo thvvoye. bacz vvola thuua yako vv nyebye i na ziemy. Chlyeba naſſego povvszednyego day nam dzys, i othpuusè nam vuiny naſze yako i my othpvvſczamy vvynovvayczum naſzym. I nye vuoc nas na pokuszy. Ale zbauu nas othi zlego. Amen.

En Allemant.

VNſer vatter der du biſt im himmel, gehailighet vverde dein name, Dein reich zukome, Dein vville geſchihe, auff erden vvie ihm himmel. Gieb vns heut vnſe tãglich brot, vnnd vorgib vns vnſe vbelthat, vuie vuier vorgieben vnſeren glaubigeren. Leidt vns nit in verſuchung, ſunder erloeſe vns von allem vbel. Amen.

En Suece.

FAder vuar ſom er i himlum, heiligat vuarde dit namen, til komen tit rike, ſcken din vuillige, ſom i himlum ſo opo iordene vu'r tagligbr'dh gif os i tag verlath os vu'ren ſchuld ſom vui verl'tem vuare ſchuldiger, och in ledh os icke i freſtilſe, vtan l'ſſ os i froonda. Amen.

En Lappon & Finnois.

IS meidhẽ ioko oledh taiu ahiſſa, pühettu olkohon ſiun nimeſi, tulkohon ſiun vualtakunta ſi olkohon ſiun tahtoſi kuuin taiuahiſſa nyn man p'll', meidhen iokapaiuuen leip' anna mehilen t'n paiuu'ne, ia anna anteixe meiden ſyndi' kuuin m'e annamma meden vaſtahan rickoillen ia 'le ſata meit' kin ſauxen, mutta p'ſt' meit' pahaſta. Amen.

En Liuonien.

MVs tabes kas tu es, eckſckan debbeſſu, ſchuuetitz tous vuaartz, Enack mums touus vualſtibe, touus praatz bus eka kſchkan debbes ta vurſan ſemmes, Muſſe deniſche maiſe duth mums ſchodeen, pammate mums muſſe grake ka meſſ pammart muſſe parradueken. Ne euuedde mums iouna badeckle pett, paſſarga mums nu vuuſſe iounc. Amen.

A. Tevē KOSMOGRAFIJA (Parīzē 1575), 1. sēj 882. lappuse ar latviešu tēvreizi, apmēram 23 × 37 cm lappuse

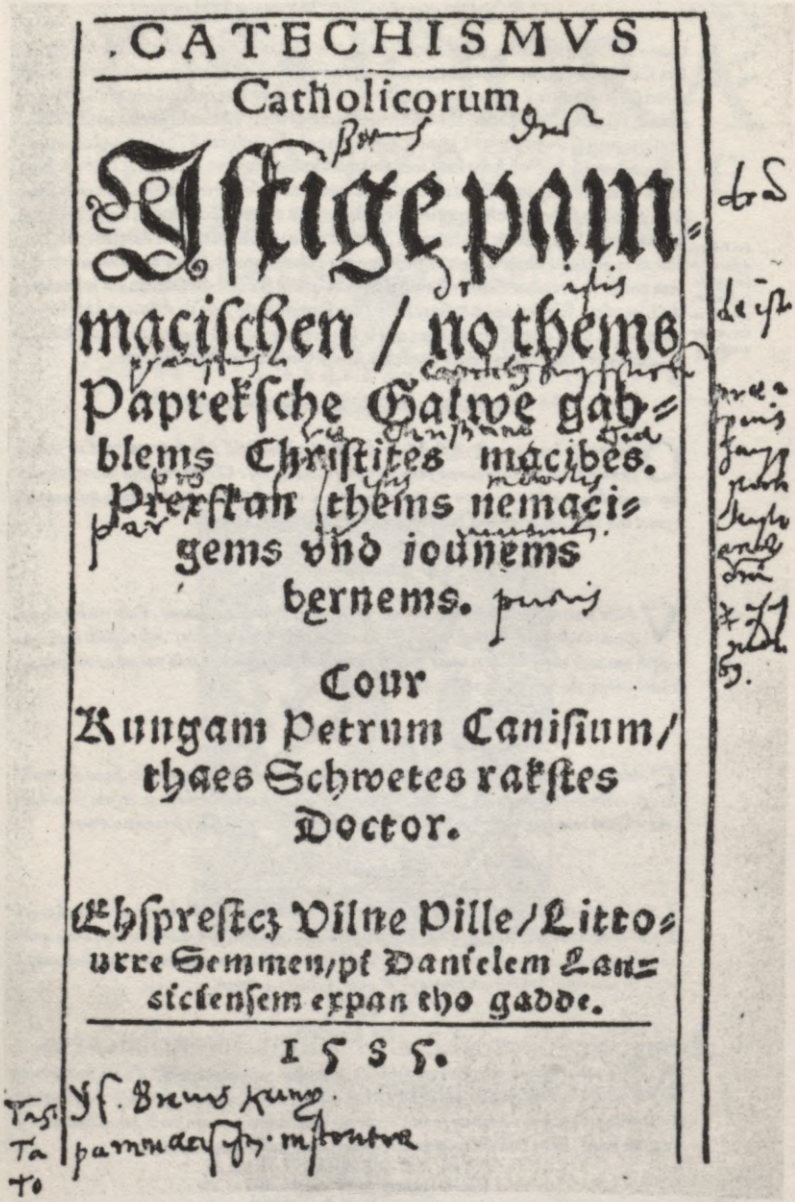

CATECHISMVS
Catholicorum.
Istige pam=
macischen / no thems
Paprekſche Galwe gab=
blems Chriſtites macibes.
Prexſkan thems nemaci=
gems vnd iounems
bernems.

Cour
Kungam Petrum Caniſium/
thaes Schwetes rakſtes
Doctor.

Ehſpreſtcz Vilne Pille/Litto=
urre Semmen/pi Danielem Lan=
ſicienſem expan tho gadde.

1585.

Pēteṛa Kanīsija katechisms (Viļņā 1585). Titullapa. Oriģināls (apmēram 8,5 × 13 cm)
Upsalas universitātes bibliotēkā

ka eran debbes/tha wurſcon ſemme.

Tha cetterte lukſchen.

Dode mums ſchoden deniſke maiſe.

Tha pekte lukſchen.

Vnde pammette mums muſe parrade/lidſe ka mes pametam ſcouwems parradenekems.

Tha ſcheſte lukſchen.

Vnd newedde mums lounan kardenaſchen.

Tha ceptite lukſchen.

Beth peſti mums no tho loune. Amen.

No tho Engelle:

Summaſten.

Ka dues wenam thaei ſchwetei Jumproum Maring

ring/ tho Engelie Summenaſchen ſcacith.

Summenata es tu Maria pilne dſceleſtibe/tas kunys ahr touwem tu es ſchwetita par wuſſtems cewems/ vnd ſchwetitcz gir tas ougls touwes meſces Jeſus Chriſtus. Schweta Maria/Dewe mate lidſe par mums nabbagems grecenekems. Amen

Tha treſſche macib gabbels no thaes Milesſtibes.

Ko dhew vnd gir tha Milesſtib.

Tha gir wene Dawane no Dewe ehlete / cour kattre Dews ſcouwe patte puſce petcz miloetcz toep. Bet tas tuarks / tur klat muſe patte

Pētera Kanīsija katechisms (Viļņā 1585). Teksts 12. un 13. lappusē.

ENCHIRIDION

Der kleine Ca-

techismus: Oder Christ-

liche zucht für die gemeinen Pfar-

herr vnd Prediger auch Hausueter ꝛc.

Durch

D. Martin. Luther.

Nun aber aus dem Deut-

schen ins vndeutsche gebracht, vnd

von wort zu wort / wie es von D.

M. Luthero gesetzet / gefas-

set worden.

Joh. 1.

Das Gesetz ist durch Mosen gegeben / die Gnade

vnd warheit ist durch Jesum Christum worden.

Gedruckt zu Königsperg bey

George Osterbergern

Anno M. D. LXXXVI.

Mārtiņa Lutera MAZAIS KATECHISMS (Karaļaučos 1586). Titullapa

be/ to laykyge nawe/ vnde to mußige paſſuſ-
ſchenne.

Ta Peketa Joutaſchenne.

Titez tu greeke pammeſchenne? Adbilde.
Es titez no wueſſe ßirde.

Ta Szeſta Joutaſchenne.

Ka thope tou we Greeke pammeſte? Adbil.
Czour IESVM CHRISTVM.

Ta Septita Joutaſchenne.

Kas gir Chriſtus? Adbilde.
Dewe Dhels/ patteſe Dews vnde Czilwhek.

Ta Aſtota Joutaſchen.

Czeke gir tur Dewe? Adbilde.
Tur gir wens wenis Dews / beth trys erkan
wárdims / Dews Thews / Dews Dhels/
Dews ſweetez Gars.

Ta Doenwita Joutaſchenne.

Kas gir Dews tas Thews? Adbilde.
Dews tas Thews gir muſſe Radditays/
debbes vnde thás ſemmes/vnde wueſſes lethes.
Kas gir Dewe Dhels? Adbilde.
Dewe Dhels gir muſſe Peſtitays/ kas mums
no Greekims peſtys gir.
Kas gir tas ſweetez Gars? Adbilde
Tas ſweetez Gars gir muſſe ſweete darrytais
vnde epreczetais.

Ta

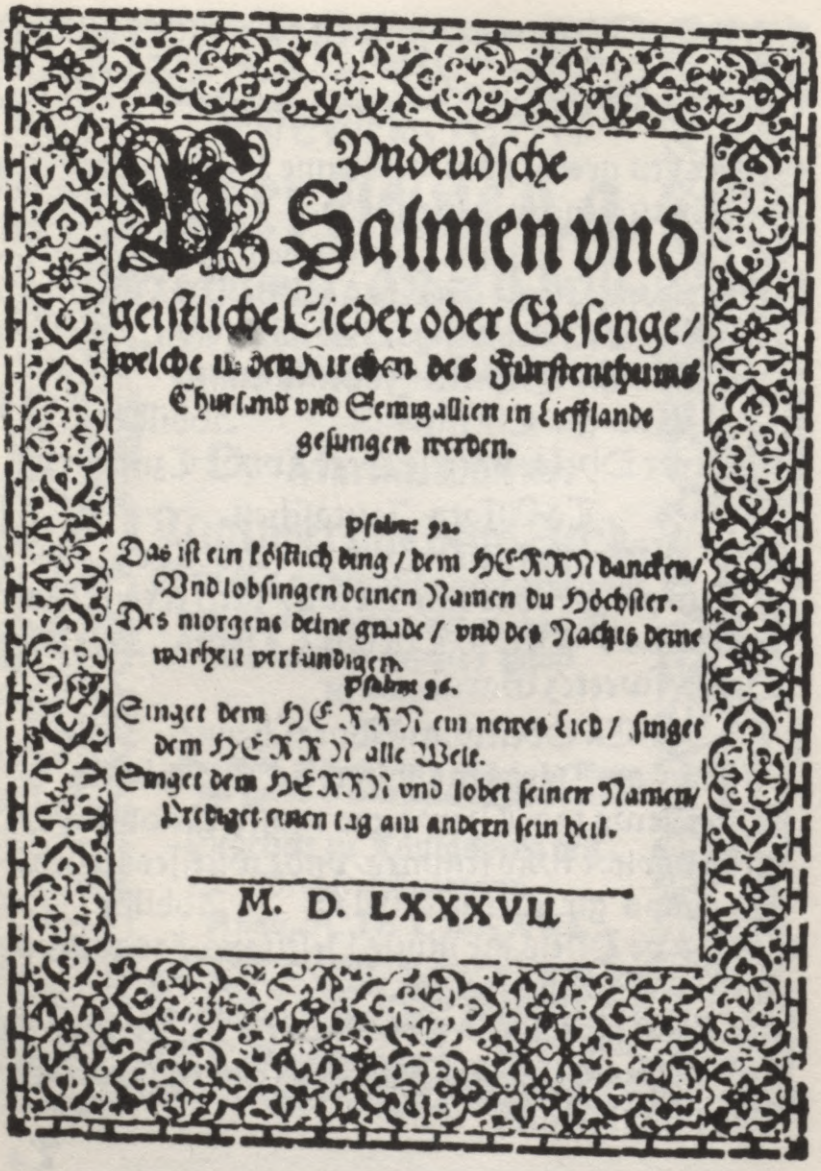
Vndeutſche
Pſalmen vnd
geiſtliche Lieder oder Geſenge/
welche in den Kirchen des Fürſtenthums
Churland vnd Semigallien in Liefflande
geſungen werden.

Pſalm: 92.

Das iſt ein köſtlich ding / dem HERRN dancken/
Vnd lobſingen deinen Namen du Höchſter.
Des morgens deine gnade / vnd des Nachts deine
warheit verkündigen.

Pſalm 96.

Singet dem HERRN ein newes Lied / ſinget
dem HERRN alle Welt.
Singet dem HERRN vnd lobet ſeinen Namen/
Prediget einen tag am andern ſein heil.

M. D. LXXXVII.

Luterāņu dziesmugrāmata (Karaļaučos 1587). Titullapa

Das

Das Te Deum laudamus: Welches in Riga gesungen wird.

Dich o Gott loben wir.

THoew o Dews teitezam mhes / thoew o Kunx adßistam mhes.

Thoew o mußige thewe / Godhe ta wuesse Semme.

Vnd wuesse Engele exkan Debbeß / touwe Szlawe mußige adßyst.

Thoew ar mußigims balxnims / Cherubin vnd Seraphin allaßin ezede:

Sweetays / Sweetays / Sweetays o Kunx Dews thas leles drougezybes.

Puelne gir Debbeß vnd Semme / tha walstybe touwe Godybe.

Thouwe Szlawe teickt vnd wayromath / Apostele vnd Prophetes.

Thoew ar Isleschenne winge assenne / teyteze wuesse mocyte.

Thoew exkan appelybe thas Semmes / adßyst ta Sweeta droudezybe.

O thews / wene nhe mhexyta walstybe.

Lydieze Szlawe Szoly tha touwam istam vnd wenigam ßouwam Dhelam.

Vnd tam Exreeetayam / tam ezenigam sweetam Garram.

O Christe / tu Köninx tha Godybe.

Dewe Thewe wens mußige Dhels.

Ratters tu py auxam pollydtezeschenne / vnd pestyschenne thos loudes / nhe es wene Joumprouwe meße kouneys.

ne thos

Luterāņu dziesmugrāmata (Karaļaučos 1587). Teksta 2. lappuse

Euangelia vnd Episteln / aus dem deudschen in vndeudsche Sprache gebracht / so durchs gantze Jar / auff alle Sontage vnd fürnemsten Feste / in den Kirchen des Fürstenthumbs Churlandt vnd Semigallien in Liefland vor die vndeudschen gelesen werden.

Mit der Historien des Leidens / vnd Aufferstehung vnsers HErrn Jesu Christi / aus den vier Euangelisten.

Gedruckt zu Königsperg in Preussen / bey Georgen Osterbergern.

M, D. LXXXVII.

EVAŅĢELIJI UN EPISTULAS (Karaļaučos 1587). Titullapa

ßuutye Jesus no ßouwlins maetceklins duetwe/vnd ßatey vs tems/ No eyget exkan to Jelgouwe/ kattra prexan yums gir/ Vnde tudelyn yuus attrasseth pesete twene Esselemate/ vnd twene kummelle py tås/

atrayßet thôs /vnde at tweddet thôs py man/ Vnd thad yums kaslabban ko ßateys / tha ßacket/ Tam kungam gir thôs wayage/tudelyn thas thôs yums palaidys. Beth tas notticke twessenetalle / ka pepuelontez tapte / kas tur ßatentez gir ezourto Prophete/ katters tur treeße/ Szacket tay Meyte Zion/ Rouge / toivs Könink nake py thôw leenpratyx/ vnd yaye vs twene Esel/ vnd vs twene kummelle tås naste nessetayes Esellemates.

Te

PASSIO:
Vondem Leidenvnd
Sterben vnſers HErrn vnd Heilan-
des Jeſu Chriſti nach den vier Euangeliſten.
Aus Deudſcher Sprache in Vn-
deudſche gebracht / Durch
Gothardo Reymers Predi. zum Bouſchaiburg.

Anno 1587.

PASSIO [Kristus ciešanu stāsti]. Par mūsu Kunga un Pestītāja Jēzus Kristus ciešanām un nāvi pēc četriem evaņģelijiem no vācu valodas nevācu valodā tulkoja Bauskas mācītājs Gothards Reimerss 1587. gadā. Titullapa

Klausset lassam no to Mocybe/ vnd Nomuerschenne muße Kunge Jesu Christi/ka mums appraxte te sweete Maetcetaye ar Wärde.

Matthens 26 Marcus 14. Lucas 22. vnd Johannes 13. wetan.

VNde kad the to Patteitcibe czesme ßatcysche bye/ gaya Jesus aran peetcz ßouwe Eraddumme/ par to Vppe Kidron py to Olyekalne. Beth winge Macekle staigaye tham peetcz. Tad ßatcy tas vs tems: Exkan scho Nacte yuus wuesse py man apgreetczenases. Aesto tur stawe raxtytez/ Es to Ghanne ßittischo/ vnde te Auwes thäs Gannibes ßöw Jsbärstises/ Beth kad es atkal auxkam czelschos/grib es prexkan yums no edth exkan Galileä. Beth Petrus adbildeye/ vnde ßatcy vs tho/ Ja kad the arridtczan wuesse ßöw py thöw apgreetczenate/ thad neegribes man mußam apgreetczenates. Jesus ßatcy vs tho: Pattese es ßack thöw/ Schodene exkan scho Nacte/ pirmack tas Gaylis duewekärte czedas tu man triskärth aysledtczys. Beth thas ßatcy whel wairack: Ja kad man arridtczan ar thöw muerth buthe/ tad nhe gribbethe es thöw aysleeckt. Ta lydtcz arridtczan ßatcy wuesse Maetcekle.

Tad

Kristus ciešanu stāstu (1587) teksta sākums

SATURS

		Lpp.
Priekšvārdi		5
Indriķis Šterns	— Latvijas aizsardzība un latviešu karavīri viduslaikos	7
Edgars Dunsdorfs	— Vidzemes mājvārdu vecums	43
Jānis Sarma	— Latviešu drāmas un teātŗa pirmie gadu desmiti	73
Rūdolfs Ziediņš	— Filozofa Tomasa Hobsa domas par karu un mieru	99
Regīna Freidenfelde	— Kristīgā ticība salīdzinājumā ar citām pasaules lielajām reliģijām	109
Edgars Dunsdorfs	— Jaukto laulību problēma	137
Kārlis Draviņš	— Latviešu 16. gs. rakstu pieminekļi attēlos. Izlase	147

ATTĒLI

Nelda Teivena	— Zviedrijas klintis	2
„ „	— Klusā daba	98

PORTRETI

Eduards Dzenis	— Ādolfs Alunāns	97
Jans Torops	— Pēteris Kanīsijs	135

2.30 Ls

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0303008969